

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació

TESI DOCTORAL

L'OBRA VALENCIANA DE LEOPOLD TRÉNOR PALAVICINO (1870-1937)

Presentada per: Víctor Pastor Banyuls

Dirigida per: Rafael Roca Ricart

**PROGRAMA DE DOCTORAT EN LLENGÜES, LITERATURES, CULTURES I
LES SEUES APLICACIONS**

València, maig de 2023

Agraïments

Vull destinar aquestes línies a reconèixer el suport indispensable de tot un seguit de persones que m'han acompanyat durant aquest procés investigador.

En primer lloc, m'agradaria destacar l'ajuda imprescindible del meu director de tesi Rafael Roca, qui amb la seua guia, m'ha permés bastir l'estudi que ara es fa present. Així mateix, al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, en especial, als professors Vicent J. Escartí i Antoni Ferrando i també a Alaitz Zalbidea i Isidre Crespo, els quals m'han aconsellat per tal de portar avant aquest projecte

De la mateixa manera, vull destacar el meu agraïment a aquells amics que m'han donat suport durant aquest procés d'estudi: Emilio, Carlos, Jonathan, Josep, Empar B., Jenny, Emma, Eva, Alfred, Empar P., Sergio, Mireia, Anna C., Anna P., Inés, Antonio, Jorge, Pilar i tants altres amics que excedeixen aquest espai.

Especialment, vull reconèixer el suport incondicional de la meua família: sense ella, res del que he pogut fer hauria sigut possible. A l'estima que tinc a la vora representada per Susanna i Blai, a mon pare Juan (aquesta també és la teua anhelada tesi), a ma mare Clotilde per tant i per tot, als meus germans Joan i Lluís, a Yolanda, a ma tia Amparo, al meu avi Basilio per farcir-me de cultura popular i als meus oncles, Isabel, Amparo i Alfons, Pepa i Vicent, Rosa i Enric per ajudar a iniciar-me en el camí de la filologia. Tots ells, juntament amb la resta d'oncles, cosins i els familiars Pepe, Rosa, Salva i Elena, han significat l'empenta decisiva per emprendre aquest estudi.

I, per últim, vull agrair la labor del gran escriptor valencià Leopold Trénor i Palavicino, per haver-nos lliurat el seu incomparable llegat cultural. Tal com resseguia el seu lema familiar: *facta, non verba*.

Resum

Leopold Trénor Palavicino (1870-1937) reïx com un dels escriptors i activistes culturals més influents de la València d'entre segles. Fou parent de la nissaga Trénor, una de les famílies aristocràtiques més influents d'ençà del primer terç del vuit-cents, caracteritzada per una marcada tradició militar, comercial i industrial.

Gràcies a la influència dels pares Jesuïtes de València, d'antuvi accentuà el seu perfil conservador i es va esforçar per propagar la religió catòlica a través de nombroses iniciatives. Al mateix temps, gràcies a la transmissió maternal i al contacte amb el moviment cultural de la Renaixença, es va interessar per la llengua i literatura pròpies. En pocs anys, va poder obtenir el doctorat en Dret, va conèixer diverses llengües arreu de països europeus i va produir composicions poètiques valencianes: amb tan sols vint-i-tres anys, en 1893, obtingué el guardó de la Flor Natural atorgat per Lo Rat Penat.

Durant el primer terç del segle XX va contribuir decisivament a engrandir la història, la llengua i la literatura valencianes finançant, aportant materials i representant diverses institucions com ara Lo Rat Penat, la Casa de la Caritat, el jesuïta Centre Escolar i Mercantil, el Centre de Cultura Valenciana en són els exemples més destacats.

Abstract

Leopold Trénor Palavicino (1870-1937) succeeds as one of the most influential writers and cultural activists of Valencia between centuries. He was a relative of the Trénor line, one of the most influential aristocratic families from the first third of the eighteenth century, characterized by a marked military, commercial and industrial tradition.

Thanks to the influence of the Jesuit fathers of Valencia, he already accentuated his conservative profile and strove to spread the Catholic religion through numerous initiatives. At the same time, thanks to maternal transmission and contact with the cultural movement of the Renaissance, he became interested in his own language and literature. In a few years, he was able to obtain a doctorate in Law, he learned several languages throughout European countries and produced Valencian poetic compositions: at only twenty-three years old, in 1893, he obtained the Flor Natural award granted by Lo Penat Rat

During the first third of the 20th century, he contributed decisively to the expansion of Valencian history, language and literature by financing, providing materials and representing various institutions such as Lo Rat Penat, the Casa de la Caritat or the Centre Escolar i Mercantil are some outstanding examples.

CONTINGUT

PRELIMINARS	6
Introducció	6
Objectius i metodologia	8
Estat de la qüestió	10
I. ESTUDI	15
1.1 De la Renaixença a la Segona Renaixença	15
1.2 La família Trénor i Palavicino	18
1.3 El Col·legi de Sant Josep de la Companyia dels pares Jesuïtes	23
1.4 El propagandisme catòlic i el Centre Escolar i Mercantil	28
1.5 L'Acadèmia Valencianista i les revistes <i>Oro de ley</i> i <i>Cultura Valenciana</i>	38
1.6 Activisme cultural a Lo Rat Penat i al Centre de Cultura Valenciana	59
II. OBRA VALENCIANA COMPLETA DE LEOPOLD TRÉNOR	81
2.1 Proses esparses	81
2.1.1. Prosa valenciana esparsa	86
2.2 L'obra poètica	100
2.2.1 El mestratge de Jaume Collell, Teodor Llorente i Vicent W. Querol	101
2.2.2 <i>Ramellet de versos</i> (1895)	107
2.2.3 <i>Flors de paper</i> (1898)	111
2.2.4 <i>Poesies</i> (1915)	116
2.2.5 Poemes valencians esparsos (1892-1923)	117
2.3 Criteris d'edició	126
2.4 Poesia valenciana completa de Leopold Trénor Palavicino	127
III CONCLUSIONS FINALS	283
IV FINAL CONCLUSIONS	285
ANNEX: IL·LUSTRACIONS	287
ÍNDIX ANTROPONÍMIC	306
BIBLIOGRAFIA DE LEOPOLD TRÉNOR	309
BIBLIOGRAFIA GENERAL	311
WEBS	315
FONTS DOCUMENTALS	316

PRELIMINARS

Introducció

Leopold Trénor Palavicino fou un escriptor valencià nascut a València en 1870 i finat a la mateixa ciutat el juliol de 1937. Tot i posseir una destacable obra bilingüe tant en prosa com en vers, com molts escriptors de l'època, no es va dedicar professionalment al conreu de les lletres. Específicament, era un home de negocis que s'encarregava de les empreses familiars i, gràcies a aquesta posició social, podia dedicar les hores d'esbarjo a contribuir a la cultura del país des de diverses facetes: com a difusor, propagandista, editor, representant o escriptor.

Format al Col·legi de Sant Josep de la Companyia de Jesús de València, Trénor esdevingué un activista del moviment catòlic valencià: formà part de bona part de les iniciatives promogudes per ells, com ara la fundació del sanatori de Fontilles o la Casa de la Caritat, entre altres. Tal com veurem en capítols posteriors, el seu treball incansable com a congregant reïx a través de la publicació de la revista *Oro de Ley*.

Cal palesar que la seua trajectòria vital se situa entre segles: això obliga a contextualitzar, i diferenciar, les diverses etapes històriques en les quals va conviure: la Restauració borbònica, la dictadura de Primo de Rivera i la Segona República; així com, des del camp cultural, la Renaixença i la segona Renaixença.

El moviment cultural de la Renaixença, lluny de costrenyir-se en les fronteres dels segles, continuà ressonant amb força en l'ànima dels escriptors novells del nou segle XX. Aquell recurrent cant a la Pàtria, la Fe i l'Amor fou novament entonat sota el regionalisme proliferat com a solució regeneracionista a la crisi colonial espanyola. L'autor així ho entenia i va fer valencianisme a través de Lo Rat Penat, el Centre de Cultura Valenciana o l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil.

No és freqüent –si més no en l'àmbit cultural valencià de dos segles ençà– que algú que pertany a una nissaga aristocràtica no sols contribuïska al foment de la literatura i llengua catalanes, sinó que, més aïna, represente, significativament i deliberada, el regionalisme, tal com demostrarem en aquesta anàlisi.

La vessant literària, però, esdevé l'eix central de la nostra tesi: Trénor és eminentment poeta i deixa publicats dos poemaris en llengua pròpia: *Ramellet de versos* (1895) i *Flors de paper* (1898); així com una extensa obra esparsa en antologies, premsa i llibres col·lectius que en aquest estudi hem reunit i analitzat, a més de les proses, encara que minoritàries. La veu poètica és hereva dels antics cantars renaixencistes: gens inusual perquè la literatura valenciana del primer terç del nou-cents continuava identificant-s'hi. Ara bé, aquests versos eminentment circumstancials, a més de transparentar les seues etapes vitals, aporten l'eloqüència d'un jo poètic que intenta fer-se present en el món en què viu.

En definitiva, en aquest treball, amb perspectiva objectiva per tal d'obtenir un balanç més real del període, pretenem delimitar l'acció cultural i, al mateix temps, presentem noves informacions sobre els interessos literaris, historiogràfics i filològics de Leopold Trénor Palavicino.

Objectius i metodologia

L'objectiu principal d'aquest estudi ha estat reconstruir la vida intel·lectual de Leopold Trénor Palavicino i aplegar-ne les poesies i proses valencianes. Per assolir-ho, hem hagut de realitzar un buidatge de la premsa de l'època, les obres literàries valencianes del senyor Trénor i la informació derivada dels seus contactes amb diferents entitats, projectes i personalitats coetànies.

Així, doncs, per tal d'assolir aquest objectiu general, hem plantejat els següents objectius fonamentals:

1. Reconéixer les característiques socials i culturals del País Valencià del primer terç del segle XX.
2. Exposar i analitzar les característiques de la família Trénor i Palavicino.
3. Examinar la idiosincràsia de la Companyia dels Pares Jesuïtes de València en època contemporània i la seua contribució per bastir el moviment catòlic i regionalista.
4. Identificar l'aportació de Leopold Trénor al moviment literari i cultural valencià de la darrera dècada del vuit-cents i el primer terç del nou-cents.
5. Analitzar la producció literària de Trénor, especialment els textos valencians.
6. Reunir l'obra valenciana dispersa de Trénor.

Per tal d'explicar la metodologia seguida, cal advertir la pèrdua de l'arxiu personal, que fou saquejat i cremat durant el conflicte bèl·lic de la Guerra Civil. D'altra banda, hem constatat els escassos estudis que s'hi han dedicat: des de fa pràcticament quaranta anys, no s'ha publicat un text complet sobre el poeta.

Afortunadament, la nissaga Trénor és extensa i manté encara la memòria familiar ben viva. Un dels nostres objectius primerencs fou contactar amb algun dels parents de l'escriptor. Gràcies a les informacions genealògiques, vaig poder contactar-ne amb dos nets: Gracia Martín Trénor i Gonzalo Moure Trénor; a més del familiar, Tomás Trénor Puig, gran coneixedor de la història de la nissaga. Tots tres, m'han ajudat amb tot el que han pogut: en tenir notícia d'aquest estudi, el reberen amb molta satisfacció, ja que consideraven que no s'havia donat suficient reconeixement a l'obra del seu parent.

Gonzalo Moure Trénor (València, 1951), qui actualment és un escriptor reconegut dedicat a la literatura juvenil (entre altres, destaca el premi Cervantes Chico com a reconeixement de tota la seua obra), m'ha fet partícip de part de la memòria familiar que ha conservat, de viva veu. Així mateix, m'ha tramés la biografia inèdita realitzada per Amèlia Comba (1965), prova de la seua bonhomia, gentilesa i generositat.

La tasca més feixuga ha estat la recerca documental sobre els precedents de l'obra de Leopold Trénor, ja que fins al moment no n'hi ha hagut cap estudi que analitze l'obra amb profusió per tal de destacar-ne la singularitat i l'interés respectivament. És per això que hem consultat, de manera exhaustiva, fonts documentals coetànies a l'escriptor per tal de situar els esdeveniments que s'hi narren i establir-ne paral·lelismes d'acord amb la història de l'època, tot posant l'èmfasi en el món del valencianisme cultural i polític del primer terç del segle XX.

Per tal d'assolir això, hem hagut d'escorcollar arxius com ara la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu, en la qual, d'una banda, al Fons Lluís Cebrian Mezquita, hem trobat correspondència entre el mateix Cebrian, Leopold Trénor i alguns membres del Centre Escolar i Mercantil, i, d'altra banda, al Fons Francesc Almela i Vives hem pogut accedir a algunes obres literàries de Trénor. A més, a l'arxiu de l'actual Reial Acadèmia de Cultura Valenciana hem pogut consultar les actes de les sessions del Centre de Cultura Valenciana dels anys vint i trenta del segle XX, i a l'Arxiu de la Reial Societat d'Amics del País de València hem pogut consultar algunes actes de l'entitat que aporten informació contextual.

Així mateix, cal advertir la qualitat de la informació aportada a partir de la premsa de l'època. Les consultes a l'hemeroteca digital de la Biblioteca Nacional de España, juntament a l'Hemeroteca Municipal de València han facilitat el buidatge de la revista *Oro de Ley*, editada pel mateix Trénor, la qual cosa ens ha permés fer un seguiment més ajustat de la seua ingent tasca. D'igual manera, hem accedit a part de la premsa en la qual col·laborava: *Las Provincias* i el seu *Almanac*, *La Il·lustració catalana*, *La Crònica de Torrent*, *Auras*, *La Lepra*, *La pequeña industria: revista popular de electricidad, motociclismo, artes e industrias*, la revista *Lo Rat Penat*, la revista de la *Asociación Católica Nacional de Propagandistas*, *Valencia Mensual* i *Cultura Valenciana*.

Estat de la qüestió

Vaig ser un entre tants alumnes de la generació de primeries dels anys noranta que es va formar en la llengua pròpia gràcies a la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià de 1983. Soc, per dir-ho clar i ras, «de la línia», més culturalment encara: de les Trobades d'Escoles en Valencià i de la generació del Micalet Galàctic. A aquestes premisses crec que cal sumar l'entorn en què he crescut: Corbera. El municipi de la Ribera Baixa és hereu d'un patrimoni històric ben marcat, entre el qual sobreïx el castell que el vertebrava i el simbolitza: més que un element decoratiu, els seus murs m'han fet estimar la història dels valencians.

Durant l'època escolar, recorde que la literatura del segle XIX ens la presentaven com una dicotomia entre poetes de guant, en què fotografiaven Teodor Llorente, i d'espardenya, entre els quals assenyalaven Constantí Llombart. Fou durant l'etapa universitària quan vaig comprendre la profunditat d'aquella època: el professor Rafael Roca m'advertí sobre la conveniència de realitzar-hi estudis i, de les propostes, m'entusiasmà la figura de Vicent W. Querol. Així, d'uns anys ençà, m'he interessat per la branca valenciana de la Renaixença: vaig realitzar l'edició de l'epistolari entre Querol i Marià Aguiló, i, posteriorment, el seu pas per l'Ateneu Científic Literari i Artístic de València (Pastor, 2017).

Uns anys després, advertit pels professors Antoni Ferrando, Vicent J. Escartí i Rafael Roca novament, he concebut la necessitat de realitzar els estudis de doctorat per tal consolidar els coneixements que havia realitzat sobre l'època. Havent-hi reflexionat, entre els diversos projectes, em va atraure fortament el perfil de Leopold Trénor i Palavicino (1870-1937), fill d'una important nissaga burgesa i aristocràtica qui va sentir la necessitat de produir literatura en llengua pròpia, a més de teixir part del moviment regionalista del País Valencià.

Amb certa recurrència, el nom de Leopold Trénor ha reeixit per haver estat president de Lo Rat Penat, director de número del Centre de Cultura Valenciana i un dels seixanta-un signataris de l'acord ortogràfic de 1932, les Normes de Castelló, destacat per la seua rellevància futura (Climent, 2021: 61). Trénor, a banda d'aquestes dades, considere que no ha estat analitzat, si més no, d'acord a la seua importància: llevat de comptades excepcions, la seua obra poètica valenciana és pràcticament desconeguda. Això no

obstant, hem fet seguiment de les aparicions més destacades que ens han ajudat a reconèixer l'escriptor i la seua obra.

En primer lloc, convé subratllar la descripció, notòriament parcial, que va realitzar, probablement, Vicent Blasco Ibáñez en 1893. Leopold Trénor i Josep Bòdria, com a representants de Lo Rat Penat, van acudir al soterrar de Constantí Llombart i, consegüentment, aparegueren retratats en una necrologia publicada en la *Bandera Federal*. Tal com aporta Rafael Roca (2006: 191), se'l descrivia «com un “poeta de la Juventud católica, gran amigo de los jesuitas, y que además no tenia con nuestro Llombart otras relaciones que puramente las de cortesía”».

Uns quants anys després, en 1908, Teodor Llorente Olivares, sota el pseudònim «Valentino», publicava a *Las Provincias* l'article «De re literaria», per tal de ressenyar el poemari *Para nosotros solos*, de Trénor. El recordava vivament: «oí una voz muy dulce y algo triste, que venía del extranjero. Era un lamento de nostalgia, dirigido á la Patria ausente», una notícia tan sorprenent que no evità el crit «¡Ya tenemos otro poeta!, exclamé gozoso al leer estos sentidos versos, y no me engañaba. Quien los escribía era Leopoldo Trénor, un nuevo vástago de la ilustre familia por tantas razones respetada y querida en Valencia».¹ Tal sembla aquella consideració que en el mateix periòdic i en 1898, pràcticament una dècada abans, «un excursionista» el retratava d'aquesta forma (Roca 2011: 403):

«Activo, entusiasta, infatigable, llena la imaginación de hermosas fantasías y el alma de nobles sentimientos; poeta por naturaleza, propagandista y apóstol, por vocación, de las sanas ideas religiosas y sociales, es al mismo tiempo hombre práctico, industrioso, trabajador.»

En aquell context, en 1908, la revista i editorial catalana, *L'Avenç*, seguint el criteri de Teodor Llorente, tal com detallarem en aquest estudi, va publicar l'antologia *Poetes valencians contemporanis*, la qual agrupava composicions de vint poetes de diverses generacions, entre ells, Leopold Trénor era inclòs amb el poema «Lluny de la pàtria».

Posteriorment, Josep Maria Bayarri² en 1915 realitzà la primera antologia de la poesia trenoriana. A través de l'Agrupació Pro Poesia Valenciana, va publicar *Poesies*, en el

¹ Valentino (Teodor Llorente Olivares): «De re literaria. *Para nosotros solos, poesías íntimas*, por Leopoldo Trénor, Valencia, 1908», *Las Provincias* (18-I-1909).

² Bayarri en aquell moment era un dels joves activistes més vibrants del panorama cultural valencià. De fet, en 1915 publicà *Llaus lírics i Precs de pau*.

pròleg del qual va aportar unes quantes consideracions ressenyables: «En Leopold Trénor ha de ser un constant estímulo, fragant de valencianisme, pera la classe dita aristòcrata de Valencia», a la qual cosa hi afegia: «sos moltíssims quefers enjamai nega son concurs de tota mena, sa valiosa cooperació a tot lo que siga o supose valencianisme, amor a Valencia, fins al punt que s'ha fet general entre nosaltres la frase “D. Leopold es el aristòcrata mes simpàtic de Valencia”. I així es.» (Trénor, 1915: 1).

Dues dècades després, en 1935, a la revista *El Vers Valencià*, Bayarri escrigué una semblança poètica de tretze poetes valencians,³ entre els quals incloïa Leopold Trénor. El poema, tot i ser breu, resulta interessant per la concepció que té del poeta, que tan sols dos anys després, en 1937, traspassaria.

«Lo recòrt l'atravessa
i un còr i un rat pennat
front a una llantia encesa
l'han estratificat.
I va per la Ciutat
extret del seu jardí,
un puntet amagat
capdellant lo seu lli
ell ros...el còr morat!»⁴

El 23 de juliol de 1937 el nostre escriptor va morir a València. Tan sols un mes després al setmanari *Valencia*, Víctor Sánchez (pseudònim de Teodor Llorente Falcó) en va publicar una necrologia.⁵ Tot i que breument, en aquell text destacava, tal com desenvoluparem en capítols posteriors, el seu activisme regionalista i catòlic, la seua obra literària i la seua personalitat modesta maltractada per les vicissituds dels temps bèl·lics.

En 1939, acabat el conflicte bèl·lic de la Guerra Civil, l'*Almanaque de Las Provincias para 1940* va publicar, novament, una breu necrologia del nostre escriptor. El text el definia com un «poeta perteneciente a una ilustre familia valenciana», caracteritzat per donar-se a conèixer com un escriptor «fácil y correcto en el movimiento renacentista». Així mateix, concretava que «era muy culto y muy valenciano. Su colaboración estaba

³ Junt amb Trénor, hi va incloure Francesc Valiente, Lluís Cebrian Mezquita, Pasqual Asins, Francesc Caballero, Francesc Puig Espert, Josep Maria Esteve Victòria, Carles Salvador, Angelí Castanyer, Isidor Peris Gómez, Bernat Ortín Benedito, Salvador Verdeguer i Josep Maria Bayarri mateix.

⁴ Bayarri, Josep Maria, «13 poetes, Leopold Trénor», *El Vers Valencià*, núm. 23, (15-IV-1935), p. 188.

⁵ Sánchez, Víctor (Teodor Llorente Falcó): «Don Leopoldo Trénor Palavicino», *Valencia*, núm. 22 (22-VIII-1937), p. 6.

siempre dispuesta a toda empresa que redundara en beneficio de la región», i afegia que disposava de gran «espíritu profundamente religioso en todo momento, hizo meritisima labor en favor de la Religión».⁶

Poc més d'una dècada després, en 1955, Joan Fuster va publicar l'*Antologia de la poesia valenciana*, en la introducció de la qual, sense afegir-n'hi més informació, cita Leopold Trénor com un dels vint autors dels *Poetes valencians contemporanis* seleccionats per la revista l'*Avenç* en 1908 (Fuster, 1955: 37).

En 1965 trobem l'estudi més complet sobre Leopold Trénor, realitzat per Amèlia Comba Comba qui va elaborar una extensa biografia per a presentar-la als Jocs Florals de Lo Rat Penat d'aquell any, que restà inèdita. La regina del certamen literari fou Elvira Álvarez de Toledo i Gómez-Trénor, descendent de la nissaga Trénor, és per això que Comba hauria trobat addient dedicar un estudi a Leopold Trénor, avantpassat de la regina i antic president ratpenatista. En la introducció del text defineix l'«il·lustre valencianista», de la següent manera (Comba, 1965: 2):

«Lliurat a molts quefers, creador d'obres d'autèntica divulgació cultural, dreturer als seus actes, allunyat de la política –no obstant pertànyer a partits tradicionalment de dretes- fon l'ànima de nombroses institucions, lesionant els seus legítims interessos. Cavaller fins al seu nimi detall, mai no va desvanir-se de la seua nissaga, essent confratern de tothom»

L'any 1973 *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* se'n feu ressò amb unes línies d'informació general sobre l'escriptor: «Escritor. Tras estudiar la carrera de ingeniero fuera de España, regresó a Valencia, donde comenzo a escribir poemas en lengua valenciana» (*GERV*, 1973: 318).

De més a més, José Luís Pérez de Castro, qui fou president de la Real Academia Asturiana, en 1983 va publicar el breu article, «Don Leopoldo Trénor Palavicino (Notas para su bio-bibliografía)», en el qual vinculava l'escriptor nostrat amb el Principat d'Astúries, terra de sa muller, Rosario Pardo de Donlebún. Així ho justificava (Pérez de Castro, 1983: 221)

«La “Gran Enciclopedia Asturiana” (Apéndice 1970-1980) nos facilita una reseña tan abreviada de este ilustre asturiano de adopción, que a través de la misma nadie puede hacerse una idea, ni

⁶ «Don Leopoldo Trénor Palavicino», *Almanaque Las Provincias para 1940*, pp. 739-740.

aproximada, de su interesante personalidad. Por este motivo y con el fin de rellenar, en parte al menos, aquel vacío; es que anticipamos las presentes notas.»

Pérez de Castro —això sí: des d'un posicionament ideològic marcat— en demostra un alt grau de coneixement: a més de recopilar-hi les obres publicades i projectades per l'escriptor «sobre literatura, electricidad, patriotismo y fè», hi aporta dades contextuals sobre els seus interessos: «“aquel hidalgo todo bondad y sabiduría, que dedicó su vida entera a Dios y a España”» —como dijo de él Entrambasaguas» [...] «dedicó sus nobles afanes a las Letras, a la cultura, a la filantropía, al patriotismo y a la industria». A més, hi inclou notícia sobre els darrers anys de l'escriptor: «vencido por la pena de haber perdido tres de sus hijos, había fallecido en su Valencia ancestral, el 23 de julio de 1937; tras haber sido constante benefactor de los humildes, de la Fe, de la Patria, de la Cultura y del Progreso» (Pérez de Castro, 1983: 224).

En 1984, Eduard J. Verger va publicar *L'Antologia dels poetes valencians* la qual va seccionar cronològicament. Hi inclogué la «generació de la regència», però no va citar Leopold Trénor, tot i que en va agrupar literats com ara Ramon Andrés Cabrelles, que nasqué en 1869, un any abans que el nostre escriptor. En aquell moment, Verger, lícitament, va optar per aplegar-hi els poetes que considerava més innovadors «front al ratpenatisme més estantís»: establint-hi una divisió ideològica i estètica, més que temporal. Ara bé, l'autor reconeixia la complexitat del període, molt més complet del que l'extensió de l'estudi podia permetre (Verger, 1984: 29-30).

De més a més, l'any 2012, Josep Piera al volum *El somni d'una pàtria de paraules: (biografia de Teodor Llorente)* va subratllar l'inusual perfil del poeta Trénor «fill d'una família principal» aparegut com una revelació (Piera, 2012: 216).

Amb aquests precedents resulta paradoxal que l'escriptor no haja estat estudiat amb deteniment. Una de les probables causes seria el fet de veure's eclipsat per la magnitud del seu cognom: la nissaga Trénor s'ha analitzat per la contribució comercial i industrial del segle XIX ençà. De fet, el perfil literari de Leopold Trénor es desdibuixa al llarg del segle XX quan el seu cosí d'homònims cognoms, Tomàs Trénor Palavicino (1864-1913), aristòcrata, militar i empresari de renom, ha estat valorat, entre altres fets, per haver promogut i articulat l'Exposició Regional de 1909.

I. ESTUDI

1.1 De la Renaixença a la Segona Renaixença

Massa sovint la memòria es dilueix entre èpoques consecutives i entrelaçades. Per fortuna, des de fa més de dues dècades, comptem amb estudis objectius, desproveïts de prejudicis i de paradigmes antiquats. Aquests treballs han aconseguit exposar la contribució cultural d'escriptors i d'institucions perllongats des de la segona meitat del Vuit-cents fins a les primeres dècades del Nou-cents. Un «foc patriòtic», entre nosaltres com a Renaixença, que s'ha abastat amb una òptica cada vegada més ajustada: la clara voluntat de renaixement literari i cultural, des de l'apoliticisme, va aconseguir aplegar patricis de diferent condició tot diluint la frontera de canvi de segle.

El moviment cultural de la Renaixença, desenvolupat durant la segona meitat del segle XIX als països de llengua catalana, resulta fonamental per a l'estudi de la llengua i literatura pròpies i contemporànies. En aquell període s'hi aportaren materials que contribuïren a la reivindicació de la identitat pròpia: el conreu de la literatura va possibilitar la construcció del relat del passat de la pàtria.

Tanmateix, el Vuit-cents encara hauria d'estudiar-se amb més profunditat: durant massa anys aquest període ha estat analitzat amb òptiques subjectives que han subratllat el seu «fracàs» en termes polítics i han bandejat l'esforç dut a terme per produir literatura en llengua nostrada encara enmig d'un context desfavorable. Tot i això, cal palesar que, dels anys noranta del propassat segle ençà, han sorgit recurrents estudis que n'han valorat la importància.

En el darrer terç del segle XIX, gràcies als influxos legislatius i als avanços econòmics de les zones industrialitzades proliferà la fundació de noves associacions culturals. Generalment s'hi divisaven dues maneres de sociabilitat: d'una banda, els cercles d'instrucció i d'esbarjo; i, d'altra, les societats de socors mutus. D'aquesta manera nasqueren entitats com l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València (1870), la Joventut Catòlica de València (1870), el Liceu Literari (1874), Lo Rat Penat (1878) o el Círculo Católico de Obreros de Valencia (1881).

En el nostre cas, l'obra escomesa per Leopold Trénor no s'entendria sense la col·laboració tant en la Joventut Catòlica de València (JCV) com en Lo Rat Penat (LRP). La JCV des de

l'inici de la seua activitat incrementà la presència de joves amb voluntat de defensar els ideals del catolicisme i alhora desenvolupar les inquietuds literàries. Cal reconèixer, encara que minoritàries, les iniciatives dels joves catòlics valencians dedicades al renaixement de la llengua i literatura pròpies (Pastor, 2017: 43-45). El nostre autor tenim notícia que hi estigué relacionat a finals dels anys vuitanta del segle XIX: en aquells moments havia finalitzat la seua instrucció en les aules jesuïtes i això l'ajudaria a relacionar-se amb la JCV.

D'altra banda, Lo Rat Penat, a poc que s'analitzen els fonaments de la literatura contemporània enllestida en valencià, en reïx com una condició de possibilitat. En aquest cas, l'autor s'hi relacionà durant tota la seua vida des de la darrera dècada del vuit-cents: la plataforma el feu conviure més estretament amb escriptors de la seua generació a més de consolidar-ne el pensament regionalista, tot i que, tal com assenyala Ferrando (2020: 32), convé palesar que a inici del nou-cents el valencianisme cultural es trobava immòbil dins dels paràmetres ratpenatistes.

Per tractar d'entendre el context que analitzem, hem de radiografiar-ne els aspectes històrics. Tal com recentment ha abordat Antoni Ferrando (2021), la darrera dècada del vuit-cents presenta una convulsió política destacable: d'una banda les idees blasquistes, laïques i republicanes, aconseguïen incidir en una part important de la població; d'altra, la pèrdua colonial de Cuba i Filipines va augmentar la virulència política envers l'estructura de la Restauració. I, tal com observarem en aquest estudi, com a reacció al «desordre», l'Església va activar tots els seus braços per tal de combatre qualsevol idea allunyada de la fe.

En aquest context, a inicis del segle XX, naix el valencianisme polític: en 1902 Faustí Barberà va pronunciar el discurs «De regionalisme i valentinicultura», el qual no suposà sinó un punt de partida; de fet, Barberà va perfilar aquella idea a través de diversos parlaments durant els anys posteriors: la reivindicació dels drets forals dels pobles històrics espanyols era indispensable per a possibilitar una modernització de l'estructura estatal. (Ferrandis, 2021).

Convé subratllar, tal com referenciava Alfons Cucó (1971: 39), que el doctor Barberà recomanava amb insistència la creació de societats patriòtiques per tal de propagar els ideals del valencianisme, iniciativa que fou secundada per València Nova, entitat alternativa als plantejaments apoliticistes de Lo Rat Penat, l'Assemblea Regionalista Valenciana (1907), la fundació de la Joventut Valencianista (1908), l'Exposició Regional de València (1909) o la

Declaració Valencianista (1918). Tot aquell moviment va promoure el regionalisme valencià com a solució regeneracionista de l'Espanya immersa en la crisi del sistema de la Restauració.

De tal manera, si bé és cert que, aparentment, el concepte «Segona Renaixença» pot resultar ambivalent, és útil per delimitar la producció literària escomesa durant les dues primeres dècades del segle XX: un País Valencià caracteritzat per la producció agrícola, la incipient industrialització i la convulsió política, tot plegat produí un panorama literari heterogeni. Coincidiren, generalment, dues grans tendències. D'una banda, escriptors que, sobretot al caliu de Lo Rat Penat, s'identificaren amb l'estètica vuitcentista i, per tant, pairalista. De l'altra, escriptors els versos dels quals presentaren influències modernistes a partir de Baudelaire, el Decadentisme, el Parnassianisme, el Simbolisme o tota una barreja dels corrents literaris europeus a què aconseguien accedir (Simbor, 1988: 44-75).

1.2 La família Trénor i Palavicino

Leopold Trénor Palavicino (1870-1937), fill de Ricardo Trénor i Bucelli (1840-1919) i de Josefa Palavicino i Ibarrola (1843-1907), va nèixer el 21 de novembre de 1870 a Madrid, tot i que va viure tota la seua vida a València: els seus pares es traslladaren a la capital d'Espanya per la inestabilitat política viscuda en ple Sexenni Democràtic (1868-1874), però, als pocs mesos de nèixer, la família va fixar la residència a la llar del Trinquet de Cavallers de València (actual seu social de Lo Rat Penat) (Comba, 1965: 8).

En aquesta ciutat va créixer al bressol d'una família burgesa i pregonament creient fins completar els estudis de dret. El 23 d'abril de 1899 va contraure matrimoni amb Rosario Pardo de Donlebún i Rojas. Era nascuda a València, el 4 d'octubre de 1879, però d'origen asturià. Això va produir que la família visitara assíduament Astúries durant la seua convivència. Fruit d'aquell enllaç varen concebre deu fills.

Per tal d'identificar l'origen familiar, hem de fixar-nos en la figura de Thomas Trénor Keating (1798-1858) casat amb Brigida Brucelli Juan (1804-1867). Aquest va ser un militar d'origen irlandès que s'afincà primerament a Cadis i, finalment, a València. Tal com recorda el seu descendent Tomás Trénor Puig (2009: 115), hi vingué com a conseqüència de l'execució de les *Penal Laws* irlandeses que provocaven una discriminació directa envers la població catòlica d'aquell país.

El primer Trénor afincat a València va assentar les bases per construir una família, tal com constaten Anacleto Pons i Justo Serna (2009: 12), caracteritzada per esdevenir «gent del comerç, del negoci, una família burgesa [...] van ser homes de negocis i prou, i d'això, en van fer un destí, una marca per a la vida de cada un d'ells». D'aquesta manera, concreten que gran part d'aquests van esdevenir «barons, propietaris d'empreses privades o membres dels consells d'administració de societats anònimes».

Tant fou així que el patrici Pere Maria Orts i Bosch (1973: 318) advertia que el llinatge Trénor «ha probado su nobleza en la Orden de San Juan de Jerusalén, en el Real Cuerpo de la nobleza de Cataluña y en Hijosdalgo de la Nobleza de Madrid». Així doncs, són representats pel lema «Facta non verba» damunt d'unes armes «en campo de azur cabría de plata cargada de tres tórboles de sinople y acompañada de tres Cabezas de grifo puestas dos a una».

Aquell primer Trénor en terres valencianes va contraure matrimoni amb Brigida Bucelli en 1829, dels quals va nàixer, en 1837, Ricardo Trénor i Bucelli,⁷ pare del nostre escriptor. Aquest es casà amb Josefa Isabel Palavicino i Ibarrola, la qual també havia nascut a València en 1843. Aquesta era filla de Vicent Palavicino i Vallés, VII Marqués de Mirasol i de Casilda de Ibarrola y Mollinedo. Es dona la circumstància que Desamparados, una germana de Josefa Isabel, al seu torn, es casà amb Tomàs Trénor, germà de Ricardo. Totes dues, per la seua posició nobiliària, foren reconegudes amb el títol de Dama Noble de la Reina Maria Luisa.

Heus ací l'origen d'una equivocació repetitiva: tots els apellats Trénor Palavicino no sols esdevingueren germans, sinó cosins germans. Tomàs Trénor Palavicino (1864-1913), artífex de l'Exposició Regional de 1909, era cosí germà de Leopold Trénor Palavicino. El primer era fill de Tomàs Trénor Brucelli (1835-1914), i el segon, de Ricardo Trénor Brucelli (1840-1919).

Pel que fa als Palavicino, Comba (1965: 4) explica que provenien d'Itàlia des d'inicis del segle XII i aclareix que «la branca valenciana dels Palavicini descen [sic] d'Ambrosi Palavicini» la mare del qual «fixa la seua residència, sota la protecció de son cosí-germà, el Cardenal Antoni Justiniani» al Regne de València del segle XVI. En el mateix sentit, Orts i Bosch (1973: 157) destacava que eren un «linaje procedente de la república de Génova, afincado en el País Valenciano en la segunda mitad del siglo XVI al venir a Valencia Ambrosio Palavicino y Doria». Representats amb unes armes caracteritzades per «escaqueado de oro y azul con jefe de oro y cruz potenziada de sable». Hi destaquen, escrivans de la catedral de València, mercaders, cavallers de l'Ordre de Montesa, cavallers de l'Ordre de la Maestranza de València, el marquesat de Mirasol i el senyoriu de Rebollet.

Sense dubte, enllaçades les nissagues Trénor i Palavicino, el pes dels cognoms possibilitaria teixir encara més complicitats. La influència va assolir tal punt que en aquella València del vuit-cents i principi del nou-cents, tal com constaten Pons i Serna (2009: 14), «és quasi impossible esmentar una iniciativa de rellevància en què no estiga present algun dels Trénor» a causa de «l'empresa comercial que han alçat, per les inversions que realitzen, pels matrimonis que concerten [...] i pel pes polític que aconsegueixen».

⁷ Del matrimoni Trénor Bucelli nasqueren sis fills: Federico (1830-1897); Enrique (1832-1917); Tomás (1835-1914); Elena (1837-1923); Ricardo (1840-1919) i Bernardino (1846-1846).

Així les coses, en 1838 havien fundant la societat Trénor y Cia la qual, segons Izquierdo (2016: 3), esdevingué «una de las empresas más relevantes de la economía valenciana del siglo XIX, por su contribución al desarrollo agrícola e industrial». Segons sembla, l'empresa familiar aniria eixamplant-se més i més. Tal com segueix Izquierdo (2016: 3), va esdevenir «una fábrica de hilatura de seda y se dedicó a la importación y exportación de productos agrarios, exportación de pasas sobre todo, y a las operaciones de banca».

Tal seria la importància empresarial que convé ressenyar-ne la presència d'un notable poeta renaixentista: Vicent W. Querol i Campos.⁸ Entre 1870 i 1875, segons recorda Lluís Guarner (1976: 65), treballà per la casa de banca i comerç dels senyors Trénor i companyia. Querol, coetani de Ricardo Trénor, no esdevenia un treballador qualsevol. En aquella València era una de les veus poètiques més reeixides, la qual cosa el permetia moure's per cercles socials d'influència remarcable. Això mateix ho aprofitarien els Trénor per a la recerca d'influència en el mercat. Consultem, sinó, la carta que remetia Vicent W. Querol a Marià Aguiló, el seu mestre i amic:⁹

«Valencia 29 abril [1870]

Sr. Dn. Mariano Aguiló

Dn. Ricardo Trenor, que lo es muy amigo mio, sale de esta el martes para Mallorca donde va á estudiar un negocio de importancia: el de las tierras sacadas á cultivo con la desecacion de la Albufera de Alcudia. Desea una eficaz carta de recomendacion para una persona que tenga verdaderos conocimientos en la agricultura del pan y yo me he brindado á facilitarsela si V. me favorecia con ella. Si V., pues, conoce alguna persona que posea dichos conocimientos le agradeceré infinito que á vuelta de correo, si esto no es abusar demasiado de su bondad, me mande una carta de introduccion a favor de dichos Dn. Ricardo Trenor socio de la casa Trenor y C^a que es una de las primera, si no la primera, de esta. Cuento con la amabilidad de V. y mil perdonos.»¹⁰

Precisament, com constata Amparo Ruiz-Llopis (2011: 18), l'herència rebuda de Thomas Trenor Keating, que va perdurar durant quasi un segle, es caracteritzava per un constant esperit

⁸ Recentment, he aportat noves dades sobre l'escriptor. (Pastor, 2017). Per a més informació, cal consultar Lluís Guarner (1976), el gran estudiós de Vicent W. Querol.

⁹ La relació epistolar entre tots dos palesa la influència intel·lectual que va exercir l'erudit mallorquí Marià Aguiló i Fuster (1825-1897) sobre Vicent W. Querol i Campos (1837-1889), tal com es pot extraure del Treball de Fi de Grau «Vicent W. Querol i la Renaixença a través de la correspondència epistolar amb Marià Aguiló 1864-1889». Víctor Pastor Banyuls (inèdit, 2014).

¹⁰ Fons digitalitzats/Fons personal de Marià Aguiló/Aplec de correspondència rebuda de Vicent W. Querol 1864-1892.[Disponible en línia:
<<http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/fpmagullo/id/15060/rec/1>>].

emprenedor i innovador que va significar la diversificació i internacionalització del negoci, la qual cosa s'explicaria per la formació dels socis. Tomás Trénor Puig (2004), estudiós i descendant de la nissaga, aclareix que els germans majors, Federico i Enrique Trénor Bucelli, es van formar en el prestigiós St. Mary's Collegue i els seus respectius fills, Federico Trénor Palavicino i Enrique Trénor Montesinos, completaren els estudis en la Downside School a partir de la qual el primer fou enginyer, a més de tinent coronel de l'exèrcit espanyol, i el segon, doctor en ciències.

Així mateix, segueix Ruíz-Llopis (2011: 21), podem distingir-ne dues etapes: fins a mitjans vuit-cents la societat es va proveir de capital i durant la segona part intensificà l'activitat innovadora: «fue agente importador de guano, y en las últimas décadas de dicho siglo comenzó la producción de abonos químicos, patentando diversas fórmulas. Esta sociedad fue precursora en la técnica de solubilizar los fosfatos a través del ácido sulfúrico, y su fábrica de abonos del Grao de Valencia una de las primeras de España en la producción de ácido sulfúrico».

El 21 de novembre de 1870, al bressol d'aquella família, va nèixer el nostre autor, Leopold Trénor Palavicino.¹¹ Segons relata Amèlia Comba (1965: 11), però, «no gens desvanit de sa nissaga, fón amic de tothom, essent una obsessió per a d'ell assistir a tots els enterraments dels veïns del barri».

Ell mateix, aporta Comba (1965: 11), «va construir un casal on residia, al carrer d'Alboraia, per tal de donar caliu al ressorgiment dels jardins valencians, de baladres, geranis i la senyorial palmera airosa i vincladissa». Junt amb Rosario Pardo de Donlebún Rojas va formar una família nombrosa de deu fills i filles.¹²

Convé ressenyar que la muller de Trénor provenia d'una il·lustre família asturiana. Filla d'Arias Pardo de Donlebún i Pascual de Bonanza, senyor de les Torres de Donlebún i de María Luisa de Rojas i Galiano, filla dels comtes de la Casa Rojas. Dels seus avantpassats sobreïx

¹¹ Segons Comba (1965: 3) «En Ricard Trénor i Bucelli, casat amb Na Josepa-Isabel Palavicino i d'Ibarrola tenen els següents fills: Ricard [1868-1946], Leopold, Brígida [1872-1941], Maria Estrel·la [1873-1913], Julia [1875-1937], Casilda [1876-1963] i Josepina [1877-?]».

¹² Segons aporta Izquierdo (2011: 9) els seus fills foren respectivament: Leopoldo, María Luisa, Rosario, Luís, Ignacio, María Teresa, Concepción, José María, María del Carmen i Javier. Molts d'aquests seguint la identitat familiar, esdevingueren militars. En destaca el primogènit Leopoldo, qui fou capità de cavalleria; Luís, defallit el 29 d'agost de 1936 per la Guerra Civil; José María, oficial d'aviació, i el jove Javier, grumet voluntari de la "Armada", qui, el 6 de març de 1938, va morir amb tan sols quinze anys com a conseqüència de l'enfonsament del Creuer Balears. Cal apuntar, com aporta Comba (1965: 10) l'existència de dos fills més: Arias i José María (I) el primer mort als sis mesos d'edat i el segon, en nèixer.

Sancho Pardo de Donlebún (c. 1537-c.1607), un mític mariner d'Índies, reconegut per posseir un dilatat full de serveis en l'armada espanyola (Comba, 1965: 9-10).

En definitiva, la radiografia familiar Trénor i Palavicino –l'enllaç entre l'alta burgesia i l'aristocràcia local– escenifica la quota de poder que assolí aquella nissaga. Per a don Leopold esdevenia una carta de presentació inqüestionable que podia obrir-li l'accés als àmbits més selectes d'aquella societat. Ara bé, seríem injustos si això ens impedira reconèixer l'exquisida formació i la capacitat de lideratge que va demostrar en el conjunt d'iniciatives socials i culturals que va promoure o, si més no, en el desenvolupament dels seus interessos, entre els quals destaquem l'aportació constant en benefici de la cultura valenciana, tal com demostrarem en els pròxims capítols.

1.3 El Col·legi de Sant Josep de la Companyia dels pares Jesuïtes

Tal com consta al Catàleg d'antics alumnes jesuïtes (*AAACSV*, 1959: 281), Leopold Trénor hi va ser escolaritzat i format entre els anys 1879 i 1887. Feia tot just nou anys que s'havia fundat el Col·legi de Sant Josep promogut per la Companyia de Jesús. En aquell temps havia arribat a València el pare Agustín Cabré a fi de «fundar en la Ciudad un Colegio Pensionado que sustituyera al ya perdido de San Pablo» (*AAACSV*, 1959: 12), tasca en què també col·laboraren els pares José Prat i Severo Ochoa.

Aquell centre va canviar d'ubicació i tot just en 1879 varen construir el majestuós edifici situat a la vora del vell llit del Túria.¹³ Aquells murs foren testimonis dels primers anys d'escolaritat de Leopold Trénor. Allí va compartir l'aprenentatge que reberen molts dels seus familiars.¹⁴ De fet, ell mateix, segons el catàleg jesuïta (*AAACSV*, 1959: 281), hi va allistar els seus fills varons: tret del primogènit Leopold, hi consten Javier Trénor Pardo de Donlebún, José María (1910-1915), Luís (1919-1928) i Ignacio (1919-1928).

La formació jesuïta, com és natural, a Leopold Trénor, li va reportar un fervor intens envers el catolicisme. El nostre escriptor es caracteritzava per les «notes sobreixents» (Comba, 1965: 8), però, més encara, pel seu compromís amb la causa cristiana. Enrique Llull i Manuel Revuelta (1997: 578) el recorden com un «colaborador incondicional de los jesuitas y omnipresente en las organizaciones católicas». Més enllà dels anys acadèmics, va voler relacionar-s'hi durant tota la seua vida: fou vicepresident fundador de l'Associació d'Antics Alumnes Jesuïtes, de la qual en fou president entre 1929 i 1933; a més va ser president del Centre Escolar i Mercantil (entitat relacionada amb els pares

¹³ Pedro Pablo Guerrero Agila (2018) n'ha aportat informació amb el treball «Análisis y reconstrucción histórica de la manzana del Colegio San José de los Padres Jesuitas de Valencia. Un espacio urbano educativo». [<https://m.riunet.upv.es/handle/10251/114492>].

¹⁴ El *Catálogo de antiguos alumnos (1870-1960)*, editat en 1959 pels antics alumnes jesuïtes capitanejats per José María Bútlar, aporta sucosa informació sobre el seu alumnat. «Querido antiguo alumno: Aquí tienes “tu catálogo”. En él están incluidos cuantos han pasado por las aulas de San José desde los lejanos días de la calle del Portal de Valldigna, de la plaza de Santa Margarita, de Beato Gaspar Bono [...] Hemos incluido a cuantos están actualmente en el Colegio en el momento de imprimirse el catálogo [1959], porque, mal que les pese, pronto serán...” antiguos”: el tiempo corre veloz, Desde 1870 a 1959 inclusive».

D'aquella estirp, en deriven moltes famílies relacionades amb el col·legi jesuïta de València (1959: 280-281): els germans José María i Vicente Trénor Arróspide; el germans Javier i Marcelo Trénor de Azcárraga; els germans Carlos, Javier i Luís Francisco Trénor Calatayud; els germans Enrique i Eulogio Trénor Despujol; Enrique Trénor i Lamo de Espinosa; els germans Rogelio i Tomás Trénor Puig; Ricardo Trénor de Setmenat; Luís Javier Trénor Suárez de Lezo; i els germans Fernando, Ignacio, Ramón i Tomás Trénor Trénor.

Jesuïtes) i, més encara, fou prefecte, és a dir cap de l'administració, de la Congregació (de cavallers) de la Purificació.

La implicació i el compromís amb la companyia serien motiu de gran consideració per part dels seus representants. En especial, apunta Amèlia Comba (1965: 8), que va establir lligams de complicitat amb els pares mestres Sauret i Conills. El primer, descobriria les aptituds extraordinàries del nostre escriptor encara en els estudis primaris. El segon, el pare Josep Conejos de la Llave,¹⁵ exerciria una influència notable envers el nostre escriptor a fi d'enfortir el moviment catòlic de la ciutat de València.

«Finit lo Batxillerat amb notes sobreeixents, mamprengué els estudis universitaris, llicenciant-se en Dret» (Comba, 1965: 8). En efecte, en 1887 emprengué una nova etapa que clouria en 1894 amb la presentació de la tesi doctoral «El estado de la cuestión obrera».¹⁶ Aquelles noves responsabilitats, però, no l'allunyaren de l'ideari jesuïta. Ans al contrari, Trénor va ajudar més intensament al moviment catòlic de la ciutat de València.

Leopold Trénor va esdevenir un col·laborador assidu de l'Acadèmica Científicoliterària de la Joventut Catòlica de València (ACJCV). Si consultem l'*Almanaque de Las Provincias*, constatem que entre 1890 a 1908, any rere any, el nostre autor participà tant en les vetlades literàries com en algunes de les juntes directives.

Aquella societat era imprescindible en el moviment catòlic de la ciutat de València. D'uns anys ençà, he pogut comprovar el seu ideari original (Pastor, 2017: 43):

«És a finals del 1870 quan trobem les primeres referències: «Varios jóvenes de Valencia tienen el proyecto de formar en nuestra ciudad una asociacion parecida á las que con el título de Juventud Católica funcionan en Madrid, Sevilla y otras poblaciones».¹⁷ Hem d'entendre la fundació de la dita entitat, tot tenint present el context polític. Així, Rosa Monlleó (1996: 223), sobre aquesta nova entitat, afirma que “las clases altas crean organizaciones laicas y confesionales para defender

¹⁵ Enrique Llull i Manuel Revuelta (1997: 632) aporten més informació sobre el pare jesuïta. «El P. José Conejos de la Llave nació en Valencia 10 de abril de 1862. Estudió el bachiller en San José (1872-1878); trabajó unos años en el comercio familiar de tejodos, y se hizo jesuïta el 5 de marzo de 1887. Fue prefecto del Colegio de Orihuela y prefecto y rector del de Sarriá. Después de pasar un año al frente de la Congregación de Barcelona, llegó en 1908 a Valencia a hacerse cargo de la de aquí. En 1912 fundó el Centro Escolar y Mercantil; en 1926 dejó la dirección de la Congregación, que pasó al P. Miguel Mendoza. Murió en Valencia, de muerte natural, el 20 de diciembre de 1937, escondida en casa de un congregante.»

¹⁶ Vegeu l'expedient de l'esmentada tesi doctoral.

[<http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/description/1510368>].

¹⁷ «Noticias locales». *Las Provincias* (8-XII-1870).

a la Iglesia” [...] el 1871 l’activitat dels joves creients “oponiendo al proselitismo anticatólico el proselitismo católico, por medio del periodismo y del folleto, pero siempre dentro de la ley”».

El projecte, doncs, després de dues dècades, devia estar ja assentat i consolidat. Bevien de l’alta burgesia tecnòcrata: hi cohabitaven l’arquebisbat, catedràtics d’institut i de facultats universitàries, professors de conservatoris, canonges, doctors, notaris, metges, arquitectes, advocats o llicenciats. D’aquesta manera, Trénor hi va accedir igualment. Sent un jove universitari local, en 1891,¹⁸ començà participant en aquella entitat «muy próspera durante el curso último [1890]» aportant materials literaris.¹⁹

Així doncs, en 1894, el nostre autor es va responsabilitzar de la secretaria de la junta directiva de l’ACLJCV en ser proclamat doctor en dret.²⁰ En anys successius, defensaria el càrrec; de fet, oferí parlaments, entre aquests un discurs en 1896, quan recentment havia estat nomenat doctor en dret per la Facultat de Dret de la Universitat Central de Madrid. El dia de la Immaculada Concepció marcava el començament de les activitats de les societats recreatives del cap-i-casal (Pastor, 2017: 43). Aquell any, seguint la tradició, «por privilegio de Su Santidad, la Academia celebro, como todos los años, el día 13, domingo infraoctava, la festividad de la Inmaculada, con una función religiosa en la Iglesia del Temple». Així les coses, a la nit «se celebró en la casa social una velada, en la cual leyó el discurso el joven académico Dr. D. Leopoldo Trénor y Palavicino, que hizo un estudio sobre el tema: “María Inmaculada y la poesía medieval”». El discurs sembla que va satisfer la intel·lectualitat local perquè la ressenya assegura que Trénor va demostrar «los innumerables poetas que han inspirado sus mejores obras en el amor y veneración á la Virgen, bajo cuyo manto protector todos caben.»²¹

Envoltat de l’aura acadèmica, sense oblidar la posició social que el precedia, el nostre escriptor començaria a despuntar en el moviment catòlic de la ciutat de València. Amàlia

¹⁸ «Academica Científico Literaria de la Juventud Católica», *Almanaque de Las Provincias para el año 1892: la vida valenciana en el año*. (1880). Las Provincias.

¹⁹ L’ACLJCV fou la primera plataforma d’exposició pública de Leopold Trénor. De 1891 a 1908, segons la informació ressenyada en l’*Almanac de Las Provincias*, va llegir una vintena de poemes, la majoria dels quals de temàtica religiosa. En el capítol que dediquem a l’obra poètica en desenvoluparem les característiques.

²⁰ «Academica Científico Literaria de la Juventud Católica», *Almanaque de Las Provincias para el año 1895: la vida valenciana en el año*. Las Provincias, p. 137.

²¹ «Academica Científico Literaria de la Juventud Católica», *Almanaque de Las Provincias para el año 1897: la vida valenciana en el año*. Las Provincias, pp.135-136.

Comba (1965: 9) aporta una anècdota que explica la seua devoció i interès en aquella època de formació.

«Aviat el seu desig d'estudiar llengües estrangeres, passà alguns anys entre'ls Col·legis de Montpeller, a França i el de Feldkirch, a l'Alemanya, ambdós regits pels PP. Jesuïtes. [...] De l'època del seu sojorn a l'Alemanya, hi ha una anècdota curiosa. En Leopold era extremat en la seua devoció a Sant Nicolau. Aprofitant unes vacances, visità Italia. Llavors trobar-se a d'aquell país i cobejant visitar la terra del seu Bisbe benivolgut, es traslladà a Mira, prop de Venècia. Va ocupar més temps del pressupostat i es va quedar sense diners. Contant i recontant el seu numerari véu que no podia pagar l'Hotel. Tot contristat s'en anà a passejar, pensant escriure al Col·legi, lo que no li feia goig. De retorn a l'Hotel, un cambrer li digué qu'un senyor vell havia demanat per ell. La sorpresa fón gran: ell no coneixia cap persona a Mira. Oblidat del fet i arreplegant els seus objectes personals va trobar dins un llibre uns billets, ficats per un cas esporàdic, i dels que no recordava. Ho va considerar com un miracle del vell qu'el va visitar, creient era Sant Nicolau, i al retornar a València, fundà el "Nicola Club", societat recreativa de molt poca vida.»²²

Un alumne avantatjat dels pares jesuïtes, amb tota aquella sòlida formació espiritual, no podia supeditar el seu espai vital als assumptes materials de les obligacions laborals. I, en efecte, fins que l'edat i les noves responsabilitats li ho possibilitaren, va col·laborar amb l'ACLJCV. De fet, deixem de tenir-ne notícies a partir de 1908, pas definitiu de la joventut a la vida adulta: hi coincideixen l'establerta i nova situació familiar, la consolidació laboral i els nous projectes socials. És per això que la veu jesuïta de Trénor cada vegada més prendria forma en l'Associació d'Antics Alumnes Jesuïtes i el seu òrgan d'expressió, la revista *Auras*. No hi ha dubte que aquells anys l'havien marcat pregonament, «el primer día del Colegio, con su medrosa incertidumbre, las jornadas de exámenes, el día del final de Ejercicios, la inolvidable mañana de la primera Comunión, el día en que, Bachilleres ya, salíamos al mundo a enfrentarnos con los "infernales"».²³

Des que s'allunyà dels murs del col·legi jesuïta, va esdevenir un ferm col·laborador d'aquella societat. De fet, durant la tardor vital –els anys trenta del segle XX– hi va continuar aportant reflexions. En 1932 la nova legislació republicana va suprimir la

²² Només la santa providència podrà saber la realitat d'aquell succés, el cas és que l'espai i el temps convergiren en la presència de sant Nicolau, qui –com recorda la tradició catòlica– fou venerat com a sant arran que s'haurien produït nombrosos miracles al voltant de la seua tomba la qual va ser sebollida a la catedral de Mira. Siga coincident o no amb aquell efimer «Nicola Club», des d'aleshores i durant tot el primer terç del segle XX, Leopold Trénor esdevingué un dels jesuïtes laics més influents de la València de l'època.

²³Trénor, Leopoldo, «Por la señal...», *Auras*, núm. 2, (VII-1932), p. 39.

Companyia de Jesús, és per això que, com explicaren els jesuïtes mateixos: «al cesar el Colegio en sus funciones, dejó de publicarse la Revista oficial del mismo, *Auras del Colegio*».²⁴ Així doncs, per tal de mantenir-ne l'esperit, «surgió la necesidad de reanudar la publicación de la Revista [...] y hubo de mutilar el nombre, que de modo quedó reducido a [...] *Auras* en espera del día en que pueda nuevamente volver a su antiguo estado»²⁵.

Reprendre la segona època de la revista *Auras* no seria una tasca gens fàcil. Trénor, en tant que president dels antics alumnes, feia un clam en aquelles pàgines: «solicitamos la ayuda de todos los antiguos alumnos, invitándoles –como lo hemos hecho ya varias veces a que col·laboren en nuestra Revista, a que nos remitan noticias de todos los diversos acontecimientos de su vida, a que contribuyan, en suma, a mantener el fuego sagrado de este pequeño rescoldo de lo que fué el sublime Colegio de San José».²⁶ Amb voluntat continuista per seguir «–en la medida de lo posible– la gloriosa tradición de aquellas queridas *Auras de Colegio* tan fervorosamente leídas por cuantos se educaban o educaron en el Colegio de San José»;²⁷ no estaven disposats a oblidar la seua ferma pretensió: tornar a elaborar una revista catòlica.

El compromís de Trénor per la causa jesuïta es feu encara més evident després de la supressió del centre escolar de la Companyia de Jesús de València a partir de l'aplicació de la nova legislació republicana de 1932: «si se cerró el Colegio, cada uno de vosotros es el Colegio vivo», clamava l'escriptor, i interpel·lava els joves estudiants: «es el honor del Colegio el que tenéis en vuestras manos, en vuestra actitud de graciosa modèstia, en vuestra conducta, en vuestros estudios».²⁸

Leopold Trénor, en definitiva, no va esdevenir sols un estudiant jesuïta, sinó que l'ideari de sant Ignasi de Loiola el guià per sempre més; és més: això esdevenia la seua raó de ser. Tant les iniciatives de compromís social, com les aportacions culturals i literàries o les accions empresarials tindran com a objectiu –si més no, indirecte– contribuir a estendre la paraula de Déu dins d'una societat canviant en la qual proliferava cada vegada més el moviment obrer d'ideologia marxista.

²⁴ «En el cuarto aniversario de la fundación de Auras», *Auras*, núm. 49, (VI-1936), p. 1.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ «Nuestro primer aniversario», *Auras*, núm. 13, (VI-1933), p. 1.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ L.T.P. [Leopold Trénor Palavicino]: «Pantalones bombachos», *Auras*, núm. 1, (VI-1932), p. 4.

1.4 El propagandisme catòlic i el Centre Escolar i Mercantil

A l'Europa de la Revolució Industrial, la política i la societat contemporànies es capgiraren amb l'aparició dels filòsofs Karl Marx (1818-1883) i Friedrich Engels (1820-1895). L'enfocament materialista i dialèctic del món abocava la societat a deixar de banda les bases teòriques de la religió. En aquest sentit, una societat conservadora com la nostra va traduir la darrera dècada del vuit-cents en un panorama polític polaritzat.

Tal com ha recordat Antoni Ferrando (2021: 31), a casa nostra la política i literatura d'aquella darrera dècada fou marcada per Teodor Llorente i Vicent Blasco Ibàñez «dos polítics i ahora escriptors d'una personalitat tan extraordinària que generaren sengles moviments ideològics, coneguts com a llorentinisme i blasquisme, respectivament».

Tot i l'extensa formació en lleis, el nostre escriptor s'encuriosí per la ciència elèctrica: «lliurat a molts quefers per els seus interessos, era un entusiasta dels treballs elèctrics» (Comba, 1965: 11). De fet, ell mateix atribueix aquell tret polifacètic, en part, a la influència del pare Prudencio Solà²⁹: «de mí sé decir que al dedicarme, por razones circunstanciales, a la Industria Eléctrica, sus enseñanzas, no olvidadas, supieron orientarme cuando aun en las Escuelas técnicas tan poco se estudiava esa industria naciente».³⁰ Fins a tal punt que a finals de la dècada dels noranta es convertiria en enginyer elèctric. De fet, com concreta Amèlia Comba (1965: 11), «al poble de Anna»³¹ va ficar una central elèctrica, tenint sempre ocupacions a les Companyies de llum».

En aquest sentit, cal parar esment a la ressenya que va publicar *Las Provincias* el 7 d'octubre de 1898, en concret Teodor Llorente, sobre l'excursió dels ratpenatistes al poble

²⁹ D'aquell reverend, la revista dels jesuïtes inclou la nota biogràfica: «venido al Colegio de San José en octubre de 1870, trabajó en él hasta el de 1902, que pasó a la Casa Profesa, en que murió el 22 noviembre de 1910». Trénor, L. «El Padre Solá», *Auras*, núm. 50, (VI-1936), p. 197.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ José Izquierdo Anrúbia ha elaborat un extens treball en què tracta la presència de la família Trénor en el poble d'Anna. La pèrdua del senyoriu que els comtes de Cervelló posseïen en aquell municipi va possibilitar que els Trénor compraren els béns i s'hi assentaren. Amb el temps, el negoci familiar va començar a invertir en la indústria elèctrica. «En 1908 D. Leopoldo y D. Ricardo Trenor Palavicino, hijos de D. Ricardo Trenor Bucelli y Dña. Josefa Isabel Palavicino Ibarrola, deciden entrar en el negocio de la producción eléctrica aprovechando el conocimiento que aportaba Leopoldo como ingeniero eléctrico. La empresa se establece en Anna aprovechando los saltos de agua de los que disponían con los edificios que habían comprado al Conde y entrando en dura competencia, con la empresa de Serra y Ramírez, establecida junto al río desde 1898 y que con el tiempo acabo desapareciendo».

[<http://dev.fundacionlasierra.org/los-trenor-en-anna/>]

d'Anna, en la qual s'hi descriu el municipi, a més de comentar la fàbrica dels Trénor, per finalment aturar-se en Leopold Trénor, de tant sols vint-i-vuit anys, a qui atribuïa l'èxit d'aquell avanç: «Justo es decir que esta mejora [sobre fabricació d'enllumenat] se debe a la iniciativa inteligente y enérgica de mi joven y querido amigo Leopoldo Trénor, hijo de don Ricardo, y honra de esta familia, por tantos conceptos distinguida y benemérita» (Roca, 2011: 403)

És per això que Teodor Llorente concreta l'interés i l'ambició del jove Trénor (Roca, 2011: 403-404):

«comprendiendo que el electricismo es una de las palancas más poderosas del adelanto material en nuestro tiempo, a ese ramo se ha dedicado, figurando como uno de los elementos más activos en las sociedades que lo explotan, e induciendo, sin duda, a su padre a establecer esta fábrica de cuya dirección está encargado»

A més d'aquesta professió, es va dedicar de ple a la tasca empresarial de la impremta i de l'edició. Per contrarestar el pujant marxisme, calia enllestir una forta estratègia propagandista que difonguera els ideals catòlics entre la població més influenciable. Així doncs, segons aporta Romà Seguí (2017: 137), en 1900 el nostre autor va adquirir la impremta «Tipografía Moderna», fet que li va servir per premsar «la quasi totalitat de les revistes i publicacions de València, de tipus catòlic» (Comba, 1965: 11). Així com ressenyaven els contemporanis de Pro poesia Valenciana (Trénor, 1915: 2), el nostre autor va orientar la seua formació acadèmica en aquell sentit: «ab tan sólida i completa preparació s'en entrá desde llavors en la vida agitadisima, activa, ab una propaganda apostòlica, incansable en tòts los ordes».

Com a conseqüència, segons Seguí (2017: 128), «el naixement de la Tipografía Moderna obeirà a un increment de possibles lectors [...] de trets religiosos». De fet, Trénor conjuminava el negoci editorial amb la participació en l'activisme catòlic, fet que li permetia servir, encara més, d'altaveu del moviment. Tal com recull Cándido Ruiz (1980: 252), en 1899 va formar part del Consell Diocesà de València com a secretari primer i vocal, fet que subratlla la importància de què gaudia entre el cercle catòlic valencià.

De més a més, més enllà dels murs del cap i casal, en 1903 fou el secretari del Patronat de la Colònia-Sanatori de sant Francesc de Borja de Fontilles per a la cura i el benestar de la població leprosa. Trénor, com constata Vicent Comes Iglesia (2009: 109), en va esdevenir un dels vint-i-vuit patrons; és més, va ser un dels elegits «por aclamación» per

a formar-ne part de la junta directiva.³² Entre les raons que podrien pesar, Comes (2009: 110) resumeix el perfil com a enginyer «muy vinculado al catolicismo político de la ciudad de Valencia».

Aquella circumstància, consegüentment, explicaria l'edició de la revista del patronat per part de Tipografia Moderna. El 8 d'abril de 1904 n'editaren el primer número i les pàgines premsades per l'editorial de Trénor saludaven els lectors així: «nuestra Revista [...] va á decir en pocas palabras lo que otros acostumbran á decir en largos párrafos: “Soy hijo de la caridad, busco el bien de los leprosos y pido que todos me ayuden en la empresa”»³³.

Aleshores Leopold Trénor continuava formant part de l'Acadèmia Cientificoliterària de la Joventut Catòlica de València encarregat de la secció de lletres (Ruiz, 1980: 498). Cal destacar que seria considerat un dels antics alumnes jesuïtes amb una trajectòria més reeixida. De fet, en 1906 va esdevenir un dels fundadors de l'Associació Valenciana de Caritat, entitat patrocinada pel consistori amb l'alcalde Josep Sanchis Bergón al capdavant. Leopold Trénor mateix, com a secretari de l'entitat, tancava la memòria econòmica de 1907 encorajant els socis a engrandir la tasca solidària:

«Sigamos todos la obra de la Asociación Valenciana de Caridad con el mismo celo y entusiasmo, complementando la acción de las demás Sociedades benéficas y para todos llegue la íntima y consoladora impresión del deber cumplido y de la misèria aliviada: de los consuelos repartidos en nuestros Comedores surge un rayo de luz alentadora para bien de Valencia, para honra de nuestros generosos compatriotas.»³⁴

En consonància a les seues aspiracions, en 1911 era nomenat president honorífic de la Federació Catòlica de Llevant³⁵ (Ruiz, 1980: 485) i, en aquell context, prenia forma l'Associació Nacional de Propagandistes Catòlics (ANPC), en 1909, pel sacerdot jesuïta Àngel Ayala a fi de propagar la paraula de Déu entre les diverses capes de la societat. Tot

³² Segons Comes (2009: 109), la Junta General va estar formada per destacats membres de l'aristocràcia local: «presidente, el arzobispo Sebastián Herrero y Espinosa de los Monteros; vicepresidentes, Fernando Núñez Robres (marqués de Montortal) y Enrique Trénor Montesinos (conde de Montornés); secretario, Leopoldo Trénor y Palavicino; y vicesecretario, Joaquín Rodríguez de Valcárcel y de León (conde de Pestagua)».

³³ «Nuestra filiación», *La lepra*, revista mensual órgano de la Colonia-Sanatorio Nacional de San Francisco de Borja para leprosos, núm. 1, (8-IV-1904), p. 1.

³⁴ *Memoria que ante el Consejo Superior presenta en nombre de la Junta General su secretario Don Leopoldo Trénor exponiendo el movimiento económico-administrativo desde el día 20 de Julio de 1906 hasta el 31 de Diciembre de 1907*. Talleres de Imprimir, Vda. De Emilio Pascual.

³⁵ Tal com aporta Ruiz (1980: 485): «La Federación Católica de Levante, titulada así según lo acordado en la Asamblea Regional celebrada en Valencia el 10 de mayo de 1905, era una asociación de cooperativa de Crédito, producción y consumo, según reza el capítulo tercera, article primero de sus Estatutos».

i que a València la facció tardaria a prendre forma, comptaria des del principi amb l'adhesió dels representants regionals jesuïtes, entre els quals també comptava Trénor.

L'aparició de l'ANPC esdevé una iniciativa per coordinar les accions front al laïcisme. Més tard, en 1924, van publicar la seua revista i aprofitaren per recordar el seu ideari: «lo que importa es que se mantenga en nosotros el espíritu [...] del buen propagandista “piedad, disciplina, audacia cristiana y sano optimismo; lo demás vendrá por añadidura...”»³⁶

Tanmateix, Trénor, amb assiduïtat, va difondre els valors cristians en l'anomenat Centre Escolar i Mercantil de València (CEM), una entitat coordinada pels jesuïtes locals per tal complementar, de 1912 a 1931, la guia espiritual de portes enfora de l'església. Hi havia dues congregacions marianes que l'havien impulsat: d'una banda, la Immaculada Concepció i Sant Lluís, destinada per a joves i, d'altra banda, la Purificació de Nostra Senyora i Sant Francesc de Borja, per a cavallers casats (Garceran, 2021: 83).

Aquest centre esdevindria una secció juvenil de la companyia religiosa i, segons Rafael Valls (1992: 31), l'objectiu fou «la movilización y a la preparación político-oratoria de los jóvenes hijos de las familias adineradas de València», fins a tal punt –assegura Valls– que es va convertir en «el núcleo vertebrador de las actividades de la juventud católica universitaria». El pare jesuïta Remigio Vilariño Ugarte (1914: 5) en feia aquesta semblança poc de temps després de la fundació:

«En la dulce Valencia he visitado dos veces un Centro situado en una calle que creo que llaman de Libreros, que está mirando a la Universidad.

Yo no sabré puntualizar bien las cosas; però tengo entendido que aquello fué tiempos atrás, no muy atrás, ayer como quien dice, morada de aquellas gentes que, acaudilladas por Blasco Ibáñez, tenían en continua zozobra a Valencia, hasta que un gobernador decente, un Navarro que en paz descansa, les aviso que ¡cuidado!, ¡que se estuviesen quietecitos!, porque él tenía mal genio y quería dormir tranquilo en Valencia y que todos durmiesen tranquilos como él. Y Blasco Ibáñez y Rodrigo Soriano y sus huestes parece que desde entonces optaron también, al menos, por no meter ruido.

Al capdavant del CEM trobem el pare Josep Conejos de la Llave (1862-1937). El «pare Conejos», tal com era conegut, pertanyia a una de les nissagues de comerciants de

³⁶ «Vida de la Asociación», *Asociación Católica Nacional de Propagandistas (A.C.N. de P.)*, núm. 1, (15-V-1924), p. 1.

València amb més renom. De fet, aquell negoci era un dels col·laboradors publicitaris de *l'Almanaque de Las Provincias*.³⁷ Format al Col·legi de Sant Josep de la Companyia de Jesús de València entre 1872 i 1878 junt amb son germà, Rafael (AACSV, 1959: 67), ben aviat sentí ser la crida de Déu i fou proclamat sacerdot jesuïta en 1887, labor a què dedicà tota sa vida (Llull & Revuelta, 1997: 632):

«Fue prefecto del Colegio de Orihuela y prefecto y rector del de Sarriá. Después de pasar un año al frente de la Congregación de Barcelona, llegó en 1908 a Valencia a hacerse cargo de la de aquí. En 1912 fundó el Centro Escolar y Mercantil; en 1926 dejó la dirección de la Congregación, que pasó al P. Miguel Mendoza.»

En aquest sentit, el CEM esdevindria una plataforma *ad hoc* per a la figura del jesuïta. La guia i presència de Conejos va arribar a tal punt que el centre era conegut, popularment, com la «Conejera» al si de la qual instaurà nombrosos cicles de conferències: «embelesaba al público con la charla amena y directa, y una depurada técnica declamatoria. Utilizaba historias, metáforas, preguntas y respuestas, cambios de tonos y estudiados movimientos de manos. [...] Las señoras eran su público predilecto» (Clavero, 2012: 77). Així ho testimoniava Vilariño (1914: 5) que recordava que aquell centre «vino a parar a manos de un hombre que entiende algunas cosas de educación, y que yo tengo por uno de los forjadores de hombres, oficio hermosísimo en la sociedad, y que en España tanta falta nos hace».

L'entitat, consegüentment, havia estat ideada pels jesuïtes com un braç estratègic a fi de preservar el catolicisme de la societat valenciana. Preferien exportar el catolicisme més enllà dels murs del temple, com tan eloqüentment resumia el pare Vilariño (1914: 6):

«se ha propuesto formar hombres; hombres que sean católicos no solo en el rezar, sino también católicos en el estudiar, católicos en el comerciar, católicos en las Bellas Artes, católicos en las fábricas, católicos en las cátedras, católicos en las calles, católicos en los Ayuntamientos i en las Diputaciones y en todas partes»

Uns anys després de la fundació podem llegir això en el seu òrgan d'expressió: «La Acción Social Católica, hoy [1919] tan intensa y fecunda en toda España cuenta en

³⁷«Pañería, Lencería, Merinos y otros géneros del País y extranjeros. José Conejos, san Vicente, 16 y 18, Valencia». *Almanaque de Las Provincias para el año 1887: la vida valenciana en el año*. Las Provincias.

Valencia [...] el Centro Escolar, laboratorio de hombres, cuyo espíritu y procedimientos hacen de él una institución única en España muy digna de ser conocida».³⁸

La convulsió política del moment entre el blasquisme, o el laïcisme promogut pel moviment obrer de base marxista, i el catolicisme militant sostingut per tradicionalistes, monàrquics i conservadors va possibilitar que el Centre es convertira en una de les plataformes de l'Associació Catòlica Nacional de Propagandistes (ACNP) (Valls, 1992: 31). Més que el producte d'un sacerdot jesuïta, esdevenia un centre de formació de les futures veus de l'Associació Regional d'Acció Catòlica (ARAC).

Així mateix, informava la revista de l'ACNP: «la Congregación Mariana está dirigida por el P. Conejos con lo que queda dicho que las relaciones entre la Congregación y la J. C. [Juventud Católica] son excelentes. Además, el Centro Escolar y Mercantil presta a la J.C. grandes facilidades»³⁹ El lideratge de Conejos era evident, tant que en 1924 va fundar la Legión Católica Española per promoure «la defensa, propagación y promoción de los “intereses de Jesucristo”» amb la fundació de biblioteques i escoles catòliques, catecisme, exercicis espirituals i premsa catòlica (Valls, 1991: 368)

Juntament amb Conejos, una de les figures del CEM que reeixí fou Leopold Trénor; és més: Amèlia Comba (1965: 11) assegura que el nostre autor «amb el jesuïta P. Conills [sic], fón l'ànima del Centre Escolar i Mercantil». En 1912 Trénor formava part de la Lliga Catòlica, Comes (2002: 93) el defineix com un dels prohoms del moviment polític i catòlic, fins al punt que en 1922 pertanyia al Consell Regional de l'Agrupació Regional de l'Acció Catòlica i, de més a més, esdevingué un dels militants més vibrants de la Legión Católica fundada per Conejos, fins al punt que en fou elegit president.

En 1919 era presentat com un «eximio publicista católico».⁴⁰ Poc de temps després, en 1923, va representar la secció valenciana de les Congregacions Marianes de l'Estat juntament amb el Cardenal Benlloch i sis estudiants del centre i va aprofitar per fer-ne una crònica dedicada al marquès de Comillas. En aquell text Trénor deixa ben a les clares la seua ideologia política en aquell moment fortament polaritzada: a partir del llibre *La marcia su Roma* (La marxa a Roma), de Dariosqui, agafa l'exemple per reflectir-hi la

³⁸ En portada, *Oro de Ley*, núm. 102, (9-II-1919), p. 1.

³⁹ «La Juventud Católica (Valencia)». *A.C.N.de P.*, núm. 10, (20-IX-1925), p. 4.

⁴⁰ «El Centro Escolar y Mercantil», *Oro de Ley*, núm. 105, (9-II-1919), p. 87.

missió del moviment catòlic: «los fascistas⁴¹ marcharon contra Roma a librarla *della sua bolscevic nitto-bancaria*; también nosotros fuimos a Roma a prestarnos a la lucha contra el socialismo revolucionario». ⁴²

En aquell 1923, com a president del CEM, Trénor va publicar un «mensaje de gratitud a SS. MM. los reyes D. Alfonso y D. Victoria», ja que en maig d'aquell any els reis van visitar València per assistir a la coronació de la Mare de Déu dels Desemparats. L'escriptor aprofità l'avinentsa per traslladar-los la «triple deber de gratitud tenemos que complir con VV. MM. como valencianos, como Congregantes Marianos y como socios de este Centro». ⁴³

Poc després va fer el salt a la representació política local. S'havia donat un canvi en el paradigma sociopolític espanyol: el 13 de setembre de 1923 el general Miguel Primo de Rivera (1870-1930), sota l'acceptació del rei Alfons XIII, va instaurar un règim polític autoritari amb el suport de l'exèrcit, de la burgesia, dels terratinents i del clero.

Així les coses, la gran majoria dels membres del moviment catòlic valencià, molts d'ells representants de l'ARAC, van ingressar en l'estructura política de la dictadura (Rafael Valls, 1992: 53). En el nostre cas, Leopold Trénor, en 1922 formava part del consell regional de l'ARAC, era representant de la «clásica plantilla de la lucha católica valenciana» i, de més a més, era president de la Legión Católica Española (Comes, 2002: 93).

El seu perfil era idoni per al nou ordre establert que intentava copar les institucions de referents monàrquics i conservadors. De fet, Vicente Trénor Palavicino (1865-1938), cosí-germà del nostre escriptor, militar i marquès de Cerdanyola, entre 1924 i 1927 va esdevenir diputat provincial, període en el qual esdevingué vice-president de la Diputació de València (López, 2014: 196). Cal entendre, tal com constata Vicente Mir (1995: 569), que els conservadors, representants de l'alta burgesia valenciana, catòlics antiliberals, intel·lectuals dretanitzats i liberals dinàstics serviren el règim de Primo de Rivera fins la seua caiguda.

⁴¹ Trénor continuarà la consideració envers el feixisme italià. En 1924 enllesteix un eloqüent reportatge dedicat a Mussolini. Trénor L., «Benito Mussolini», *Oro de Ley*, núm. 231, (20-V-1924), pp. 192-193.

⁴² Trénor L., «La marcia su Roma», *Oro de Ley*, núm. 211, (5-V-1923), pp. 213-215.

⁴³ Trénor, L., «Mensaje de gratitud a SS. MM. los reyes D. Alfonso y D. Victoria», *Oro de Ley*, núm. 212-213, (V-1923), p. 233-234.

En el nostre cas, Leopold Trénor va formar part de la corporació municipal de València en la qual els tres alcaldes de la dictadura (1923-1930) foren militars d'alta graduació: Juan Avilés Arnau (1923-1924); Luís Oliag Miranda (1924-1927) i Carlos Sousa Álvarez de Toledo (1927-1930). Aquest darrer, precisament, en 1927, el va nomenar regidor i, en 1929, fou ratificat com a un dels deu tinents d'alcaldia (López, 2014: 448).

En aquell temps, un dels seus esforços més reeixits fou el treball al capdavant de la Comissió de Monuments. Anteriorment havia demostrat gran interès per aquell camp: en 1924 escriu l'assaig *El crimen de la plaza de Rodrigo Botet* en les planes del qual repassava alguns dels monuments de la ciutat, entre altres l'ofert al rei en Jaume I (Trénor, 1924: 15):

«¿Y la crueldad de los gestos violentos? Me duele el bíceps cada vez que contemplo el brazo extendido del Rey Don Jaime, mientras uno de la huerta le lanza el resobado: “Jaume, ¿plou o no plou?” ¿Y el pobre caballo con la pata en alto braceando arrogante? ¿Por qué me preocupo de las violencias de postura o la incomodidad del traje?

Així doncs, aquell interès el feu acceptar la nova responsabilitat institucional: a tall d'exemple, en 1929 la premsa es feu ressò de les seues gestions per tal de desencallar la construcció del monument que València oferia a Miguel de Cervantes (De las Heras, 2003: 208). Resulta clarivident un dels breus articles que publica a *Oro de Ley*. Leopold Trénor aprofità les pàgines que editava per deixar obert el pensament. Hi podem percebre al mateix temps el compromís amb la tasca política i la frustració per no poder dur endavant aquelles motivacions que l'empentaven.

L'apunt és tan transparent que no podia permetre's signar-lo, per això utilitza, tal com ens advertia Amèlia Comba (1965: 11), una de les lletres de l'abecedari, en aquest cas la «W». Tanmateix, la referència al malaguanyat cosí Tomás Trénor, marquès del Túria, i, més encara, la utilització de la primera persona en les escomeses que hi trasllada fan evident la seua autoria:

«Y el modesto monumento en recuerdo de la Coronación de nuestra excelsa Patrona, en la bajada del Puente del Real, sigue en proyecto.

Y la lápida de madera en honor del malogrado Marqués del Turia, Presidente del Ateneo Mercantil y organizador de la Exposición, sigue pudriéndose. De la tan merecida estatua ya no hay quien hable.

Y de mi pobre iniciativa de plantar palmeras para dar un aspecto sugestivo a la urbe, nadie hizo caso. Es verdad que se han plantado algunos acacios bola, se han arrancado árboles copudos y se proyecta talar aún más.

Y la polilla sigue comiéndose los libros de la biblioteca universitaria.

Y..., pero, ¿para qué seguir?»⁴⁴

Alguns dels motius que l'empenyien també els podem intuir en l'article «Valencia Nueva», en què va aprofitar per descriure com estava modernitzant-se l'urbanisme de la ciutat al mateix temps que adverteia: «desearíamos nosotros que en las demás reformas proyectadas se procure no causar daños a los rincones típicos de Valencia; antes bien, se procure liberarles del cascote modernos que las afea» és per això que aclareix «no confundamos, sin embargo, lo viejo con lo antiguo» i resol defensant «el espíritu tradicional valenciano».⁴⁵

Aquells eren els darrers anys d'una dictadura esgotada que en 1930 culminà amb la fugida de Miguel Primo de Rivera a l'estranger. El projecte de la Unión Patriótica quedava resolt i, de 1930 a 1931, se succeïren diversos intents per capgirar el poder establert. Ara bé, tal com aclareix López (2014: 531), la presència de l'elit social i econòmica no es diluí, sinó que es va transformar en partits com la Unión Monárquica Nacional, Acción Española o Renovación Española, a fi d'intentar desgastar el republicanisme.

En aquell context, una vegada més Leopold Trénor prengué partit. En 1930, va participar en la fundació de la Unión Monárquica Nacional (UMN) de València. Els objectius que pretenien assolir, com detalla López (2014: 332) «acentuar el mensaje regionalista, combatir el caciquismo, defender la representación proporcional y por clases, promover la independencia del poder judicial y favorecer la independencia económica de la Iglesia».

Leopold Trénor fou un dels participants en la reunió fundacional de la UMN de València organitzada per Luís Oliag Miranda (alcalde de València de 1924 a 1927). En aquellencontre van participar representats de l'aristocràcia com ara el marqués de Sotelo (qui havia estat alcalde de València), el comte de Trigona; juntament amb José Maria Carrau Juan (president de la Diputació de València de 1923 a 1930) i Joaquín Ros Gómez (rector de la Universitat de València de 1927 a 1930) tots aquests relacionats amb la desapareguda Unión Patriótica (López, 2014: 332), (Valls, 1992: 53).

⁴⁴ W, «Un año más», *Oro de Ley*, núm. 282, (31-VII-1927), p. 5.

⁴⁵ Trénor, L. «Valencia nueva», *Oro de Ley*, núm. 306, (31-I-1929), p. 10.

Això no obstant, aquest partit no tingué pràcticament transcendència. Lluís Lucia Lucia (1888-1943) feia anys que havia escomés la tasca d'aglutinar el conservadorisme catòlic i regionalista entorn del *Diario de Valencia*, del qual aleshores era director, de manera que havia teixit el full de ruta ideològic per a la post-dictadura, tal com manifesta en 1930 amb la publicació *En estas horas de transición: hacia una política de principios cristianos, de afirmación de soberanías sociales y de preocupación por las realidades regionales* (Comes, 2002: 128).

Lucia, a fi de configurar un espai polític propi que aplegara la majoria de sensibilitats de les dretes, va crear la Dreta Regional Valenciana (DRV) des de la qual, a través de l'altaveu del *Diario de Valencia*, aconseguí concentrar aquelles sensibilitats entre les quals es trobava Leopold Trénor (Comes, 2002: 141).

En definitiva, podem observar com al primer terç del segle XX el catolicisme valencià va difondre els seus ideals en tots els àmbits de la societat del moment. Des que a finals del vuit-cents el jesuïta Antonio Vicent articulava els cercles catòlics, es va mobilitzar l'aparició de clergues i catòlics provinents de l'alta burgesia, representada per terratinents i empresaris, que finançaren escoles per a obrers, cooperatives o mitjans de comunicació amb l'objectiu d'aturar l'avanç del socialisme (Martí, 2006: 155-157). Leopold Trénor actuà al servei de la causa: va difondre aquelles idees a través de Tipografia Moderna, a més de finançar-ne el moviment en gran quantitat d'iniciatives i activitats. El Centre Escolar i Mercantil, en tant que altaveu dels jesuïtes valencians, va servir de plataforma unitària de difusió i formació de la joventut universitària, així com seu social de la dreta valenciana.

1.5 L'Acadèmia Valencianista i les revistes *Oro de Ley* i *Cultura Valenciana*

El Centre Escolar i Mercantil amb voluntat d'exportar l'ideari catòlic va possibilitar que proliferara una vessant regionalista, en gran part formada per generacions joves, a través de la secció Acadèmia Valencianista i consegüentment, la revista *Cultura Valenciana*.

En aquell moment Leopold Trénor era vice-president de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València i havia acabat el mandat com a president de Lo Rat Penat (1908-1910). El pare Conejos i ell mateix es coneixien des de l'època acadèmica: tots dos coincidiren al Col·legi de Sant Josep en el qual la sociabilització de l'alumnat transcendia l'etapa escolar i permetia estretir vincles polítics i socials (Comes, 2002: 35). Per a Leopold Trénor, aquell sacerdot esdevenia de totes totes un pare espiritual: «la censura me tacharía lo que en su elogio intentase decir».⁴⁶

El CEM tractava de fixar els valors catòlics en l'estudiantat valencià i, alhora, pretenia apaivagar les idees marxistes que aleshores pogueren circular entre els cercles acadèmics. Aquell era el propòsit del pare Conejos, fins al punt que establí la seu al carrer Llibrers ben a prop de la Nau.

La iniciativa de més recorregut fou la publicació del seu òrgan d'expressió titulat *Oro de Ley* i imprés als tallers de Tipografia Moderna. Trénor, per tant, n'era l'editor i, amb una clara voluntat propagandista, aquesta n'era la carta de presentació:

«Las Congregaciones de la Purificación y de la Inmaculada y el Centro Escolar y Mercantil, ante la conveniència, y aún necesidad, de consignar por escrito las obras de celo y de Propaganda católica que practica, se apresuran, siguiendo el consejo de los Libros Santos, a comprar de los tesoros de la doctrina de la Santa Iglesia y de las Constituciones de la Compañía de Jesús, ese oro afinado en fuego y a concretar sus ideales, tomando por lema el que encabeza estas modestas páginas: ORO DE LEY.

ORO DE LEY, en la más entusiasta profesión de fe católica en público y en privado.

ORO DE LEY, en la pureza Inmaculada de las costumbres a imitación de la Virgen sin mancha.

ORO DE LEY, en las relaciones sociales de todo género, como cumple a católicos fervientes, llamados, por vocación divina, a ser luz del mundo.

ORO DE LEY, en el campo de la ciencia cristiana.

⁴⁶ Trénor, L. «¡Tarea pavorosa y terrible!...», *Oro de Ley*, núm. 44, (25-II-1917), p. 79.

ORO DE LEY, en la Literatura, en las Bellas Artes, en la Industria, en el Comercio, en el desempeño de los cargos públicos y en todas las manifestaciones de la actividad humana
(...) oro de ley que haga fecunda esta modestísima labor para la mayor gloria de Dios y bien de Valencia»⁴⁷

Oro de Ley es va publicar de 1916 a 1931, any de dissolució del CEM per la nova legislació republicana. La publicació, assegura Amèlia Comba (1965: 11), estava escrita per «ell tot sol, signant els articles amb totes les lletres de l'alfabet», la qual cosa atorgaria informació valuosa sobre la producció literària del poeta, tal com tractarem en capítols següents.

En aquella entitat podem comprovar notòriament la ideologia política de Leopold Trénor. Com hem referit, col·laborava assíduament en la revista *Oro de Ley* a través de la qual podem consultar un seguit d'articles de perfil social i polític.

Els papers d'*Oro de Ley* intentaven denotar íntegrament una visió confessional del món i, des d'aquell posicionament, contribuïen clarament a enfortir els partits conservadors. Així es manifestaven en les eleccions de 1923:

«*Oro de Ley* no está sujeto a ningún caudillo político; pero mantiene y mantendrá la tesis de que los católicos prácticos tienen la obligación de actuar con energía e intensidad, [...] para que Jesucristo reine en Valencia y en todo el orden público de la nación española, en sus leyes, en sus gobernantes, en la enseñanza, en todo.»⁴⁸

Quant a l'organització, la publicació es dividia entre textos i gravats. Els escrits, en primer lloc, recollien informació general sobre l'activitat de les congregacions: les seccions i acadèmies, el Centre Escolar i Mercantil, la biblioteca i ressenyes de conferències promogudes pel CEM. En segon lloc, afegien les notícies religioses d'actualitat. Pel que fa als gravats, testimoniaven les iniciatives promogudes pel centre, incorporaven pintures del santoral, presenciaven actes de les congregacions i retrats de jesuïtes il·lustres.

La revista traspuava, com assegurava Leopold Trénor, la tasca «pavorosa y terrible»⁴⁹ de seguir –amb la voluntat que això suposava– l'obra de sant Ignasi de Loiola. Això no obstant, l'activitat de les acadèmies⁵⁰ cada vegada agafava més volada, sobretot

⁴⁷ En portada, *Oro de Ley*, núm 1, (9-I-1916), p. 1.

⁴⁸ «Las últimas elecciones en Valencia», *Oro de Ley*, núm. 211, (5-V-1923), pp. 205-206.

⁴⁹ Trénor, L. «¡Tarea pavorosa y terrible!...», *Oro de Ley*, núm. 44, (25-II-1917), p. 79.

⁵⁰ Les seccions del CEM varen augmentar notablement. A més de l'acadèmia de dret, comparten amb la secció de medicina, de filosofia i lletres, de batxillerats, de belles arts, de taquigrafia, de comerç, de

l'Acadèmia de Literatura i Declamació, l'Acadèmia General de Medicina i l'Acadèmia Valencianista, totes aquestes esdevenien reunions d'estudiants que imitaven el funcionament de les societats ateneïstes dedicades a la discussió i l'estudi (Perales, 2009: 113), amb la diferència que el CEM els atorgava més autonomia (Garcelan, 2021: 84).

Precisament, des de l'òptica nostrada, reïx el treball escomés per l'Acadèmia Valencianista. Segons Perales (2009: 113), havia estat formada sobre el precedent de l'Acadèmia Calatrava, però fou creada oficialment en 1916. Aquests congregants feren seu un racó del CEM, fins i tot de la manera literal: decoraren els murs d'una part del centre imitant una barraca valenciana i es rodejaren de referents propis: la Mare de Déu dels Desemparats i sant Vicent Ferrer hi presidien cada sessió.

Tenien la missió de consolidar un catolicisme decididament regionalista a través de l'excursionisme, les conferències i les publicacions literàries. Així doncs, versaren sobre la història del Regne de València tot atenent, per exemple, sant Vicent Ferrer, Jaume I o la Taula de Canvis. Al mateix temps, seguint el model excursionista de Lo Rat Penat,⁵¹ visitaven els monuments més destacats de València i part del país (Garcelan, 2021: 87).

Un bon resum del retrat d'aquests catòlics regionalistes el podem trobar en «L'Himne eucarístic» amb què s'identificaven i, per la qual cosa, editaren, traduïren i propagaren:

«Cantém al dolç amor plé de delícies
cantém al Redentor
¡Deu está así! Aném tots a adorar-lo
i entreguémlí sancer lo nòstre còr.
¡Gloria eterna a Jesús! Tota la terra
beneixca al Senyor.
Honor i glòria a Tú, Rey de la gloria,
amor per sempre a Tú, Deu del amor.
¡Oh Foc qu'els còrs inflama!
¡Oh Rey de les victories!
¡Oh Vida de la vida, amor de tot amor!
A Tú cantém gojosos, ¡oh Deu de nòstres glories!
Ton nòm que mel destila, adora el nòstre cor

fotografia, de cinegètica, de futbol, d'indústria, de ciclisme, de gimnàstica i esgrima, d'esports aquàtics, de declamació, d'economia social o l'acadèmia valencianista, entre altres. (Garcelan, 2021: 83).

⁵¹ Rafael Roca (2011) ha publicat *La renaixença valenciana i el redescobrimient del país* en què recopila la gran quantitat de visites realitzades pel Centre Excursionista de Lo Rat Penat des de 1880 fins al 1911.

¿Qui com Tú, Deu altíssim? Tú reines i Tú imperes,
l'espai es ton domini; lo cèl, Tú'l vares fer.
¡Senyor de les altures! Tú eres el que eres,
Sublim es ta grandea; inmens, el teu poder.»⁵²

La composició fou tramesa pels congregants jesuïtes a part de l'àmbit catòlic valencià, fet que demostra l'interés, encara que minoritari, per la normalització lingüística de l'església valenciana. Així ho reberen els regionalistes catòlics de Vinaròs:

«En fulleta de propaganda mol ben impresa, hem rebut de l'”Academia Valencianista” del “Centro Escolar y Mercantil de Valencia” el “Himne Eucaristic” que, a Deu gracies, s'ha fet tan popular en tota Espanya. El centenar de fulletes se proporciona en esta Administració a quaranta cèntims i es de desitjar se propaguen per tots los pobles del nostre Regne que parlen la dolça llengua valenciana. En los cants de llengua valenciana encontrem tanta dolçor, tendresa i espresió, que es llástima usem de un altra llengua [...] Molt be per l'Academia valencianista. Quedem molt agraits a l'atenció. Avant sempre, treballem per la nostra llengua que's la basse del ver regionalisme. Verdaderament mereix los nostres plácems l'Academia Valencianista i al expresar li la nostra coral gratitud esperem que mos donara altres ocasions per a expresar-li los mateixos sentiments»⁵³

La producció literària en llengua pròpia fou l'eina més usada per aquests activistes. El 1916 mateix varen constituir la Secció d'Estudis, tal com ells mateixos definien, «especialment dedicada als treballs històrics i lliteraris».⁵⁴ Leopold Trénor n'esdevingué un dels còmplices: recordem que havia estat president de Lo Rat Penat, i aleshores l'*alma mater* del centre, editor de la revista i un dels prefectes més influents del cap i casal. Ell mateix orientaria alguns dels joves jesuïtes perquè uniren esforços entorn d'aquella escomesa. Tant és així que en 1918 en consta com a president honorari, prova de la valoració envers la seua figura. Josep Maria Bayarri⁵⁵ (1915: 2), un dels joves

⁵² Text traduït i editat per l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil en octubre de 1916. Aparegut a *Valencia Mensual*, any 1, núm 11, (XI-1917), p. 2.

⁵³ *San Sebastian, revista semanal vinarocense*, any 3, núm 91, (12-XI-1916), p. 728.

⁵⁴ En aquella ocasió *Oro de Ley* recollia que el dimarts 1 de febrer «varen donar a entendre tots los senyors presents els seus desitjos de que esta Secció se done a conèixer per la excelencia de les seues prientacions. Per aclamació va ser nomenada la Junta Directiva, en la forma subsegüent: President, En Albert Monforte Báguena. Sotsresident, En Jesús Guitiérrez Márquez. Secretari, En Albert Palanca Pons. Sotsecretari, En Climent Ramón Giménez.». «Valencianista», *Oro de Ley* (núm. 5, 6-2-1916).

⁵⁵ Josep Maria Bayarri Hurtado (1886-1870), nascut a Alboraià, va esdevenir un artista plàstic i escriptor caracteritzat per l'activisme valencianista. En 1915 va editar la col·lecció «Poetes valencians contemporanis» a través del grup Pro Poesia Valenciana. Convé destacar que Bayarri en la citada col·lecció també va publicar els poemes de Josep Zaragozà Andreu, representant de l'Acadèmia Valencianista.

valencianistes més actius, en 1915 va editar *Poesies*, una antologia de poemes de Trénor, i aprofità el prefaci per descriure'l com «l'aristòcrata més simpàtic de València».

L'acció vibrant de l'Acadèmia Valencianista cada vegada s'eixamplava més al si del CEM, fins al punt de projectar una ideologia clarament regionalista, a través d'actes culturals diversos i també publicacions a les pàgines d'*Oro de Ley*: personatges com ara Lluís Fullana,⁵⁶ Antoni Maria Alcover, Jacint Verdaguer,⁵⁷ Eugeni D'Ors o Jaume Bofill i Mates;⁵⁸ l'entesa amb polítics regionalistes catalans i el projecte de Mancomunitat Catalana;⁵⁹ la convocatòria de Jocs Florals o altres iniciatives.

En 1916, acompanyat d'una fotografia del grup valencianista visitant el «Vedat», Josep Maria Giménez recordava el naixement del rei Jaume I: «vingué al mon l'invicte i gloriós Jaume I d'Aragó, el que arrancà del poder dels moros els regnes de Mallorca, de Valencia i de Murcia», a la qual cosa afegia «el seu regnat correspongué a les esperances que en ell se posaren, ya que per lo seu esforç els territoris cristians augmentaren de manera tan considerable».⁶⁰

Poc de temps després, Giménez hi tornava a intervindre: en aquesta ocasió a fi de lliurar-hi un advertiment sobre l'ús de la llengua dels valencians.. L'article estava il·lustrat per un relleu de la Batalla del Puig «que precedí a la conquesta de Valencia» i, aclaria, «como el objecto de las pocas líneas que en *Oro de ley* escritos los académicos de la Valencianista, es ejercitarnos en el uso de la gloriosa lengua valenciana, forzoso nos es escribirla con su ortografía propia», però tan realista com aparentment crític segueix: «claro es, que esto tiene el inconveniente de dificultar un poco la lectura, porque esa ortografía no se enseña en colegios ni escuelas». Finalment, remetia «a las reglas que el

⁵⁶ «La visita del Rdo. P. Luis Fullana, de la Orden de San Francisco, a la Academia Valencianista, ha sido el hecho más saliente de la presente semana». «Noticias», *Oro de Ley*, n. 11, (19-III-1916), p. 143.

⁵⁷ «Se ha celebrado el cincuentenario de “L'Atlántida”, el insigne poema de Mosén Cinto. *Oro de Ley* se complace en reproducir los siguientes fragmentos de poesías insertas en *Idilis y Cants mistichs* y en *Canigó*, respectivamente». «En el cincuentenario de “L'Atlántida”. Dos poesías de Verdaguer: “Cant d'amor” i “L'encís”», *Oro de Ley*, n. 289, (31-VIII-1927), p. 151.

⁵⁸ «Conferencia de Jaume Bofill i Matas», *Oro de Ley*, núm. 74, (27-I-1918), p. 61.

⁵⁹ «Els parlamentaris catalans en Valencia», *Oro de Ley*, núm. 41, (4-II-1917), p. 47; «Memories de una visita», *Oro de Ley*, núm. 42, (11-II-1917), p. 61; «Visita de los regionalistas catalanes», *Oro de Ley*, núm. 73, (20-I-1918), p. 47.

⁶⁰ Giménez, J., «Naiximent del rei en Jaume» (2 de febrer de 1208)», *Oro de Ley*, núm. 5, (6-II-1916), p. 47.

sabio franciscano R. P. Luis Fullana, da en su *Gamática Elemental de la Lengua Valenciana* recientemente publicada».⁶¹

En aquest sentit, Fullana en una visita al Centre el 15 de març de 1916 va traslladar la disponibilitat de pronunciar unes conferències sobre història i llengua catalanes aprofitant el seu *Estudi sobre Filologia Valenciana*, publicat per la revista de Lo Rat Penat. Foren un total de tres conferències, tal com la revista *Oro de Ley* va ressenyar als números 13, 14 i 21, corresponents al 2 i 9 d'abril, i 28 de maig. En el primer parlament el lingüista va dedicar-se a reflectir les «diferències dialectals en la llengua valenciana». En la segona conferència, Fullana va aprofitar per conèixer el valencià a través de la gramàtica històrica amb l'evolució des del llatí vulgar. Per últim, el franciscà dedicà la tercera conferència a aclarir alguns aspectes concrets de l'ortografia (Climent, 2004: 131-132).

Els valencianistes no escatimaren esforços per conèixer de viva veu els prohoms més vibrants de la catalanística. Un mes després, en abril de 1916, mossén Antoni Maria Alcover feia estada a València de manera que:

«Aprofitarem gustosos l'ocasió per a visitar al il·lustre filòlec i lingüista tant conegut per els seus estudis i treballs sobre la llengua catalana, particularment per haver segut l'iniciador del Congrés Internacional de la llengua catalana celebrat en 1906, y per estar actualment dedicat, ab la col·laboració de numerosos personalitats, a la formació d'un complet Diccionari de la mateixa llengua.»⁶²

Aleshores, Alcover es trobava plenament immers en la confecció del que seria anomenat *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Tal com aporta Josep Daniel Climent (2021: 27-28), en aquells anys s'intensificà la col·laboració dels territoris catalanoparlants per tal de recollir materials lexicogràfics a fi d'elaborar-ne l'obra: en el nostre cas, els coneixements filològics del pare Lluís Fullana en serien fonamentals.

Interessats a ressenyar aquell encontre, continuaren explicant que «Mos digué que s'alegrava del entusiasme que reina en nostra Academia Valencianista, de la que tenia excel·lents notícies». Aquella exaltació fou tal que s'apressaren a «establir canvi entre el seu *Boletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, interessant revista mensual, i nostre *Oro de ley*»⁶³, així com una futura trobada en la seu de l'Acadèmia.

⁶¹ Giménez, J. M., «Ortografia Valenciana», *Oro de Ley*, núm. 10, (12-III-1916), p. 125.

⁶² «Academia Valencianista: Mosén Antoni Maria Alcover», *Oro de Ley*, núm. 15, (16-IV-1916), p. 206.

⁶³ *Ibidem*.

Una setmana després de l'encontre amb Alcover (el dia de Sant Jordi, concretament), Josep Giménez, cap dels valencianistes del CEM, va aprofitar per encetar una sèrie d'articles anomenats «Catalunya i Valencia» a fi d'aclarir des de la retòrica les semblances i diferències de tots dos territoris. El primer text d'aquelles entregues es caracteritza per un to tant didàctic com contundent que començava categòric: «Valencia i Catalunya tenen sa personalitat ben distinta l'una de l'altra; es una impropietat dir que Valencia es catalana i que el llenguaje valenciá es un dialecte de la llengua catalana. ¡Vaja unes novetats!»⁶⁴

Giménez, més eloqüent encara, tractava d'allunyar-se d'aquell «qui parla d'una gran Catalunya qu'estaria formada per el Roselló (França), la Catalunya pròpiament dita, el Reine de Valencia i les Balears», al mateix temps que reporta alguns dels postulats més populars que, segons ell, usen aquells qui defensen «la gran Catalunya»: «Es Sant Vicent Ferrer com el verb de Catalunya, el català d'influencia més viva en el moviment general de la civilissació. Ausias March es una estupenda manifestació del espirit catalá en la nostra literatura clàssica».⁶⁵

Això no obstant, Josep Giménez acabà sent més didàctic i exposà de manera clara l'origen de les llengües peninsulars, de manera que conclou: «Catalunya i Valencia formen, pues, una unitat filològica i ètnica»; això sí matissa que eixa característica se situa per damunt de noms: «desde molt avans que comensaren a ser coneguts els noms de Catalunya i de catalans».⁶⁶

Així mateix, l'Acadèmia Valencianista va dilucidar el seu ideari amb altres aportacions a *Oro de Ley*. Els regionalistes eren els únics representants del CEM a escriure en llengua pròpia. De fet, aprofitaven tant com podien aquell mostrador per tal de fer-se visibles. Isidor Peris Gómez⁶⁷ compartia algunes de les poesies que llegia en l'acadèmia: reïx

⁶⁴ Giménez, J., «Catalunya i Valencia», *Oro de Ley*, núm. 16, (23-IV-16), p. 225.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Isidor Peris Gómez (Onda, 1893-1964) «Va estar molt vinculat a l'Acadèmia Valencianista del Centro Escolar y Mercantil, ubicada al carrer Llibrers número 2 de València, i fou ací on va aconseguir un dels seus primers premis literaris el maig de 1913 per la poesia "A la Mare de Deu dels Desamparats". La premsa de l'època definí a Peris, als seus vint anys, com un "distinguit i entusiasta valencianiste". Uns mesos després, l'agost d'aquell any, va resultar guanyador d'un premi del Certamen Literario de la Semana Jaimista. També es va relacionar amb el Centre Valencianista del Pilar per mitjà dels recitals poètics que s'hi celebraven, i així es va convertir en un personatge habitual dels cercles regionalistes i tradicionalistes de la ciutat. El seu primer poemari, en realitat un recull de poemes ja publicats, porta el títol *De mon jardí* (1915) i fou editat per l'Agrupació Pro Poesia Valenciana dins de la col·lecció "Poetes Valencians Contemporanis", projecte iniciat per Bayarri. Aquesta fama adquirida a València el portà a guanyar diversos

l'avidesa del poema «Floriu ensemps»,⁶⁸ una acció de gràcies a la creació encarnada pel vitalisme de la natura, «Oh benvolguts arbrets de mon jardí/ [...] floriu ensemps bledans i dins de mi/ [...] sempre en flor yo te vullc roser joliu/ [...] dónam santes tendresses pera'l niu». Un altre dels poetes valencianistes que aparegué a *Oro de Ley* fou Pere Bonet Alcantarilla,⁶⁹ qui lliurà «Les esperances del mon»⁷⁰, talment advertien «de la colecció de Rimes Curtes que obtingueren el premi de l'Academia Valencianista en los Jochs Florals de Lo Rat-Penat de 1915».

Josep Giménez, tot i que continuaria sent-ne president honorífic, fou substituït per Josep Zaragoza Andreu com a president de l'Acadèmia Valencianista en gener de 1917, any en què cal ressenyar l'encontre dels valencianistes amb polítics catalanistes. El dissabte 27 de gener visitaren la ciutat de València, els parlamentaris catalans, Joan Ventosa i Calvell, Magí Morera i Galícia i Antoni Albafull Vidal. Aquests foren acompanyats pel redactor en cap de *La Veu de Catalunya*, Josep Marató Grau i per Elies Rogent Massó, president de la Joventut Nacionalista de Barcelona. Els valencianistes del CEM no foren equidistants en aquella trobada; ans al contrari, es mostraren entusiasmats. Els reberen amb exaltació, el president, Josep Zaragoza Andreu; el secretari, Emili Vilella i Miquel Capuz, qui s'apressà a escriure'n una breu crònica. Capuz traslladava que aquests polítics «que tan distinguides mostres de sa gran cultura han donat en lo Parlament» foren rebuts en l'estació «per comissions de Lo Rat-Penat, Joventut Valencianista, Ateneu Mercantil».⁷¹

Tant Ventosa com Morera i també Albafull pertanyien a la Lliga Regionalista de Catalunya. És més: Ventosa en fou un dels fundadors, i Morera i Albafull havien estat escollits diputats per Barcelona en les eleccions generals espanyoles de 1916.⁷² Els

premís en els Jocs Florals de Lo Rat Penat en els anys posteriors. Fou distingit en els de 1917 amb l'accessit segon de la viola d'or, i en els de 1919 amb l'accessit segon de la flor natural per «Lo poema del camp» i amb l'englantina d'or pel poema «Mare Pàtria». L'any següent aconseguí l'accessit primer a la flor natural, i ja sota la dictadura de Primo de Rivera, el 1925, va assolir el premi que oferia el capità general de València en aquest certamen pel poema «Entrada de Jaume I en Valencia, vencedor dels moros».

[<https://memoriavalencianista.cat/biografies/peris-gomez-isidor>]

⁶⁸Peris I., «Floriu ensemps», *Oro de Ley*, núm. 6, (13-II-1916), p. 64.

⁶⁹Pere Bonet Alcantarilla (València, 1864-?) fou un poeta i periodista. Redactor d'*El Mercantil Valenciano* i Mestre en Gai Saber als Jocs Florals de Lo Rat Penat. Cal subratllar el seu poema «Cant a la pàtria valenciana» (1893) en motiu de la mort de Constantí Llombart (*Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, 1973: 210)

⁷⁰Bonet, P., «Les esperances del mon», *Oro de Ley*, núm. 15, (16-IV-1916), p. 206.

⁷¹Capuz, M., «Els parlamentaris catalans en Valencia», *Oro de Ley*, núm. 41, (4-II-1917), p. 47.

⁷²En aquell sufragi masculí la Lliga Regionalista obtingué 13 escons dels 409 diputats a escollir.

regionalistes catalans havien preparat aquell viatge per tal d'unir esforços amb el valencianisme conservador.

Aquests parlamentaris foren convidats a visitar la seu del CEM «ahon lo Sr. Venosa mos va dirigir la paraula, alentanmos pera seguir lo camí mamprés pera l'engrandiment de Valencia i de Espanya». Prova de l'agermanament i la unió de forces envers el regionalisme.

«l'Academia Valencianista, donant una prova de s'amor a Catalunya, assistí a la conferencia que sobre asunts econòmics donà lo senyor Ventosa en l'Ateneu Mercantil, lo mateix que al dinar que en honor dels dits senyors organicà Lo Rat-Penat, ahon parlà nostre president Sr. Zaragoza aderinse al acte en nom de l'Academia Valencianista».⁷³

Per si fora insuficient, i per acabar de mostrar el compromís dels regionalistes del CEM, assistiren en corporació «a la conferencia que En Magi Morera i Galicia donà en Lo Rat-Penat», fins al punt que els congregants marians acabaren acudint «a l'estació a despedir als defensors del regionalisme».⁷⁴

Aquell encontre, tot i que no va forjar una aliança política formal, va reviscolar la defensa del regionalisme per part d'alguns membres del valencianisme conservador, si més no al si del CEM. Poc després, el president Zaragoza aprofitava per reflexionar sobre la importància del regionalisme en la sèrie d'articles que anomenà «Punts de contacte»:⁷⁵ «no hi ha que ductar que l'autonomía de les regions influix granment en la expansió i la prosperitat de un poble; aixís ho veem en nostra ciutat, demprés de donarli los Furs el nostre rey En Jaume el Conqueridor».⁷⁶ Aquesta defensa de la ideologia regionalista la reflecteix plenament en les polítiques escomeses a Catalunya:

«Aixís també ho hauran comprés los regionalistes cataláns cuant demanen s'autonomía i sa llibertat, pera desarrollar son triunfador progrés i sa cultural sivilizació, i en busca d'eixe ideal trevallen febrosencs i animats, día i nit, en eixa constancia avasalladora d'uns homens convençuts, que tot ho demonim ab sa forta voluntat.»⁷⁷

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ L'article «Punts de contacte» va tenir tres entregues en *Oro de Ley*: núm. 44 (25-II-1917), p. 86: núm. 52, (22-IV-1917), p. 195; núm. 56 (20-V-1917), p. 252.

⁷⁶ Zaragoza, J., «Punts de contacte», *Oro de Ley*, núm. 44, (25-2-1916), p. 86.

⁷⁷ *Ibidem*.

Ara bé, més que afalagar el treball dels parlamentaris catalanistes, Zaragoza, cercava «Punts de contacte»: tal com anunciava al títol de l'article:

«mirant desd'eixe punt les idees regionalistes catalanes, no podem menys tots los valencianistes de cor, que admirar a Catalunya, perque mirem en ella un espirit jove i fort, en ansies de treball i de grandesa, d'expansió i de gloria, que vol trevallar per la seua prosperitat.»⁷⁸

Tot i l'adopció del regionalisme com a nou paradigma de l'Espanya del progrés, els congregants marians, naturalment, no estaven disposats a adoptar aquella ideologia sense assumir el catolicisme intrínsec. Zaragoza, mesos després, matisava: «catalanisme o valencianisme equival a dir –a mon concepte– catolicisme [...] de tal modo, que no se pot separar lo nostre sigle de prosperitat sense afirmar eixe sentiment religiós que l'inspira».⁷⁹

Igualment que Zaragoza, Josep Maria Giménez Fayos també va aprofitar per publicar un sèrie d'articles: «El regionalisme y les creencias». Giménez es congratulava per l'avanç d'aquesta ideologia: «Renaix en la Regió Valenciana el sentiment de sa personalitat pròpia. Felicitemnos per este renaixement i disposemnos a treballar ardorosament per fomentar-lo».⁸⁰ Ara bé, matisava encara més eloqüentment que Zaragoza: «Els regionalistes catòlics som els únics que sustentem l'ideal regionaliste en tota sa plenitut». Després, basant-se en *La Tradició catalana*, de «l'entusiaste catalaniste i sant bisbe de Vich Sr. Torras i Bages», concloïa: «el Reine de Valencia ha segut sempre i es huí catòlic, i per tant al tractar de restaurar-lo, no podem, no devem prescindir els valencianistes catòlics de les idees i dels sentiments religiosos».⁸¹

Durant aquells anys, alguns dels propagandistes catòlics valencians treballaven decididament per enfortir el sentiment regionalista. Josep Maria Bayarri, un dels activistes més reeixit, va aprofitar la plataforma del setmanari, *El Poble Valencià* per realitzar fins i tot «*meétings* de extensi3n valencianista» juntament amb membres de l'Acadèmia Valencianista com Miquel Capuz i Enric Vilella, els quals «consiguieron arrancar entusiastes aplausos al exponer la sublimidad del credo valencianista».⁸²

El CEM, encapçalat per Leopold Trénor, va seguir alimentant el valencianisme. Usualment convocaven concursos literaris en la base dels quals inserien la possibilitat de

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Zaragoza, J., «Punts de contacte II», *Oro de Ley*, núm. 52, (22-IV-1917), p. 195.

⁸⁰ Giménez, J., «El regionalisme y les creencias», *Oro de Ley*, núm. 45, (4-III-1917), p. 91.

⁸¹ Giménez J., «El regionalisme y les creencias II», *Oro de Ley*, núm. 50, (8-IV-1917), p. 158.

⁸² «Notas regionalistas», *Oro de Ley*, núm. 56, (20-V-1917); p. 251.

presentar textos en valencià.⁸³ De més a més, els congregants seguien teixint aliances amb els regionalistes catalans. El dimarts 15 de gener de 1918 alguns polítics catalanistes tornaren a visitar València: Raimon d'Abadal i Calderó, Leonci Soler i March, Albert Rusiñol i Prats, Jaume Bofill i Mates i Elies Rogent i Massó: «los tres primeros han representado en las Cortes a Cataluña varias veces, y el Sr. Bofill es actualmente concejal del Ayuntamiento de Barcelona».⁸⁴

Aquests prohoms, tal com ja havia fet Elies Rogent l'any anterior, durant l'estada al cap-i-casal visitaren el CEM. Els congregants marians, afalagats, no s'estigueren d'oferir-los un afectuós acolliment: «la Sección Musical, que se encontraba en uno de sus ensayos, les obsequió cantando varias piezas catalanas y valencianas». Això sí, l'Acadèmia Valencianista fou el centre nuclear d'aquellencontre en el qual els regionalistes van signar en l'àlbum de visites i Jaume Bofill i Mates va esplaiar-se a pensament obert: «La piedad sembra més pura dintre d'aquesta barraca, que no la necessitat, si no l'amor ha bastit»⁸⁵

A més d'això, Bofill i Mates va oferir un discurs sobre «El Nacionalisme i la pietat», un acte molt concorregut que va aplegar diverses sensibilitats del valencianisme polític i cultural: «fon presidit per D. Leopoldo Trenor, president honorari de l'Academia Valencianista, el cual tenia als seus costats als regionalistes cataláns»,⁸⁶ juntament amb els valencianistes, Josep Martínez i Martínez, Lluís Cabrian Mezquita, Pérez Lucia, Muga, Gil Perotín, Ignasi Villalonga, Josep Maria Bayarri i Josep Zaragoza.

Talment la tesi dels congregants marians, el polític convidat defensava un catalanisme de base catòlica. De fet, al CEM, el presentaven com un «meritíssim conegregant de la Purificació de Barcelona». Amb aquest plantejament, Bofill, conscient del públic, començava manifestant: «aon els pobles no han mort la naturalea es dominada i espiritualisada per l'hòme; la fonètica casa ab el paisaje, i'ls homens tenen del mon una visió espiritual, amplia»⁸⁷

⁸³ «Concurso literario», *Oro de Ley*, núm. 67, (8-XII-1917), p. 422.

⁸⁴ «Visita de los regionalistas catalanes», *Oro de Ley*, núm. 73, (20-I-1918), p. 47.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Giménez, Josep Maria: «Conferencia de D. Jaume Bofill i Matas», *Oro de Ley*, núm. 74, (27-I-1918), p. 61.

⁸⁷ *Ibidem*.

Jaume Bofill i Mates (1878-1933), qui, com a poeta reputat, era conegut pel pseudònim, Guerau de Liost, esdevenia un dels teòrics més reeixits del nacionalisme i mantenia contacte estret també amb organitzacions com ara la Joventut Valencianista o Lo Rat Penat (Zalbidea, 2015: 478). Es trobaven en els mesos previs a la conclusió de la I Guerra Mundial, moment en el qual el pensament nacionalista era considerat una nova esperança de progrés social.

Així mateix, assegurava que «el nacionalisme es un según reanaximent que pren de l'Edat Mijana lo qu'ella tenia de bò», per la qual cosa «tots los valors son restaurats, inclosos els religiosos, i es clar que quant millor siga l'estat natural, major serà la religiositat».⁸⁸ Bofill va seguir exposant als congregants la unió indestruïble entre la religió i l'amor a Catalunya a través d'un gruu nombre d'institucions i iniciatives. Finalment, concloué el parlament resumint que «el nacionalisme planteja una cuestió prèvia, la de patria. El nacionalisme catalá es completament ortodoxe i gens perillós a causa de nostra unitat religiosa».⁸⁹

Les paraules del regidor i escriptor complagueren tant els congregants marians que Leopold Trénor, en nom de l'Acadèmia Valencianista, va prendre la paraula «elogiant calorosament la lluidísima conferencia [...] i afirmant que el nostre regionalisme es profundament católic i s'asenta sobre la sólida base de la unitat espiritual y material de la patria espanyola, vigorissada y ennoblida per la virilitat i l'esfors de totes les seues regions»⁹⁰

En 1918 l'Acadèmia Valencianista va demostrar més autonomia i va dur a terme diverses manifestacions i iniciatives a fi de seguir teixint el regionalisme de base catòlica. Setmanes després de la visita dels catalanistes, Zaragozaà Andreu perseverava en la tesi dels congregants: «devem de aportar nostres esforços regionals, pera que siga católic el regionalisme», per la qual cosa assegurava: «si d'este moviment [...] les dretes no prenim part i el fem nostre, se'l apropiarán les esquerres».⁹¹

Seguint aquesta línia va oferir la conferència «El regionalisme en el orde de les idees»⁹² en l'Acadèmia i, d'igual manera, Antoni Bru Rico poc després disertà sobre «La evolució

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Zaragozaà, J., «Temps d'acció», *Oro de Ley*, núm. 76, (10-II-1918), p. 96.

⁹² «Academia Valencianista», *Oro de Ley*, núm. 79, (3-III-1918), p. 170.

del concepte de nacionalitat» qui «parlà de la constitució de la família i del municipi, i últimament estudià la teoria de Macini, que dia que la principal característica de la nacionalitat era la llengua».⁹³

Així mateix, sorprén el format del concurs literari d'aquell any. Com era usual, els congregants oferien concursos literaris per celebrar patrons i sants. En aquella ocasió per «honrar a sa gloriosa Reina, la Mare de Deu dels Desamparats», per la qual cosa el secretari Enric Vilella informava que es disposaven a premiar «la millor pregaria que siga a propòsit para ser cantada per el poble» que havia d'estar escrita «en valenciá y en lletra ben intel·ligible i clara».⁹⁴

El poema «Valencianisme» de Pasqual Lull, versos orientats a la patrona de València, és una bona mostra del sentiment professat en aquell context:

«Perque, ¿qué's valencianisme,
sino un desig ideal
de voler ser a tot hora
valencians, molt valencians?».⁹⁵

Jacint Verdaguer, de més a més, n'era un notable referent. No resulta estrany trobar poemes del mossén entre les planes d'*Oro de Ley*, com ara «La santa casa».⁹⁶ De fet, la redacció de la revista va celebrar el cinquantenari de l'«Atlàntida», l'extraordinària composició en què fou proclamat Mestre en Gai Saber, inserint-hi els poemes «Cant d'amor» i «L'encís»: «Se ha celebrado el cincuenntenario de L'Atlántida, el insigne poema de Mosén Cinto. *Oro de Ley* se complace en reproducir los siguientes fragmentos, de poesías insertas en *Idilis y Cants mistichs* y en *Canigó*, respectivamente».⁹⁷

Ara bé, ni molt menys podríem considerar el Centre Escolar i Mercantil com una entitat amb trets regionalistes. L'Acadèmia Valencianista tan sols era una branca més d'aquell arbre que s'eixamplava més i més per aplegar les sensibilitats de l'estudiant valencià catòlic. Això no obstant, tot i el reducte pensament regionalista del CEM, algunes veus s'alçaren per denunciar els possibles mals que el regionalisme podia causar a la unitat

⁹³ «En la acadèmia valencianista», *Oro de Ley*, núm. 80, (10-III-1918), p. 195.

⁹⁴ Vilella, E., «Concurs lliterari», *Oro de Ley*, núm. 82, (24-III-1918), p. 156.

⁹⁵ Lull, P., «¡Valencianisme!», *Oro de Ley*, núm. 89, (12-V-1918), p. 296.

⁹⁶ Verdaguer, J., «La santa casa», *Oro de Ley*, núm. 100, (5-I-1919), p. 10.

⁹⁷ «En el cincuentenario de la “Atlántida”», *Oro de Ley*, núm. 289, (31-VIII-1927).

nacional i religiosa espanyola. Juan Gil Senís publicà «El problema del regionalismo, momentos críticos».

Cal entendre que en 1918 es produeixen tres fets ressenyables. En primer lloc, en gener, es va crear la Unió Valencianista Regional, primer partit valencianista que es presentaria a unes eleccions en febrer d'aquell any. El projecte, liderat per Ignasi Villalonga i Joaquim Reig, (tots dos congregants jesuïtes i col·laboradors del CEM) havia estat avalat per una part reduïda de la burgesia financera valenciana.

En segon lloc, aquell mateix any es va publicar l'assaig *Sintesi del criteri valencianista*, d'Eduard Martínez Ferrando, un dels ideòlegs més important de la Joventut Valencianista, que defensava la federació del País Valencià, Catalunya i Illes Balears en una unitat política (Simbor, 1988: 16-17).

Així mateix, i com a conseqüència als moviments sorgits, cal considerar que en novembre de 1918, Unió Valencianista juntament amb Joventut Valencianista varen consensuar el manifest «Declaració Valencianista» al diari *La Correspondencia de Valencia*, les vuit bases de la qual plantejaven un regionalisme possibilista que suposava la consolidació del moviment valencianista.⁹⁸

Gil Senís estava al corrent del moviment regionalista; de fet contestava «la asamblea verificada en el Ateneo Mercantil» la qual va sol·licitar «la autonomia para Valencia». A partir d'aquell precedent, el congregant oferia una sucosa *captatio benevolentiae* a favor d'un estat descentralitzat d'on sorgira una València «libre de la nefasta influencia política al uso que desde Madrid se ejerce por medio de sus órganos naturales».⁹⁹ Tot i això, Gil posava en dubte aquell avanç, ja que, a parer seu, si se descentralitzava la nació espanyola es corria el perill de perdre les creences religioses, de manera que alertava:

«Actuando como ya actúan las masas izquierdistas en ese campo de regionalismo cuyo lema: Todo por Valencia y para Valencia, nos acoge a todos, ¿cuál va a ser la dirección del nuevo organismo que se cree para dirigir a Valencia? Pues natural y lógicamente ha de ser el peor para nosotros: el

⁹⁸ Vegeu les observacions històriques d'Agustí Colomer (2008: 45) sobre la Declaració Valencianista de 1918. [<https://www.avcalpe.net/wp-content/uploads/2018/01/Colomer-A-et-al-2008-90-anys-de-la-Declaració-Valencianista-ACV-Tirant-lo-Blanc.pdf>]

⁹⁹ Gil Senís, Juan: «El problema regionalista. Momentos críticos», *Oro de Ley*, núm. 95, (1-XII-1918), pp. 422-423.

de un Gobierno sin creencias religiosas, con muchos años de odio en el corazón y sin educación cívica»¹⁰⁰

Tot i el sorgiment d'algunes veus discordants, durant l'inici dels anys vint en *Oro de Ley* –temps en què Leopold Trénor n'era president del consell de redacció i del CEM–, l'activisme valencianista dels congregants continuà publicant-se. Això es visibilitza sobretot a través de premis i cicles de conferències. Promogueren l'escriptura dels llibrets de falla amb ortografia valenciana: «els llibrets deuran ser morals, i en igualtat de condicions seran preferits els escrits ab ortografia valenciana»,¹⁰¹ fet que, segons els congregants, provava «la importància de son lloch [de l'Acadèmia Valencianista] en lo regionalisme valencià». ¹⁰² És més, estaven convençuts que actes com aquells: «contribuixen ab fort modo a u dels principals motius d'existència de l'Academia: l'enlairament i desenroll de les costums del poble valencià, pera extendre aixís lo patriòtic sentiment de valencianía que tant ens manca en esta ciutat». ¹⁰³

Les portes del centre seguien obertes per fer valencianisme. Els cicles de conferències foren una constant per exportar coneixement i enfortir el pensament regionalista. En 1923 Josep Maria Giménez dissertava sobre la «geografía del Reine de Valencia». ¹⁰⁴ De fet, el Centre Escolar i Mercantil, a finals d'aquell any, va promoure un «Cursillo de conferencias sobre el problema regional valenciano» en el qual l'enginyer agrònom Rafael Janini va tractar «La agricultura en la región valenciana»; l'advocat i líder d'Unió Valencianista, Ignasi Villalonga, es va centrar en «La futura organización regional desde el punto de vista valenciano» i José Ibáñez Martín, «catedrático de Geografía e Historia del Instituto de Murcia», va reflexionar sobre el «Fundamento geográfico de la región valenciana». ¹⁰⁵

Igualment succeïa en anys posteriors: l'any 1924 el congregant Josep Ramírez qui desenvolupà l'estudi sobre les «Excavacions en lo castell de Molvedre». ¹⁰⁶ A més, Angelí Esteller va exposar «la génesis i desenroll del moviment de “Les Germanías”, marcant

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ «Academias», *Oro de Ley*, núm. 226, (5-III-1924), p. 100.

¹⁰² «Acte valencianiste», *Oro de Ley*, núm. 228, (5-IV-1924), p. 142.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ «Valencianista», *Oro de Ley*, núm. 219, (5-XI-1923), p. 404.

¹⁰⁵ «Centro Escolar y Mercantil: Cursillo de conferencias sobre el problema regional valenciano», *Oro de Ley*, núm. 220, (20-XI-1923), 435.

¹⁰⁶ «Academias: Valencianista», *Oro de Ley*, núm. 228, (5-IV-1924), p. 142.

son carácter de lluita de classe i posant de relleu sa diferencia de les comunitats castellanes, que foren sempre revolucions contra lo govern enviat per Carles I».¹⁰⁷

A finals de 1924 continuà la reflexió valencianista al si del CEM. L'aleshores president Ricard Garrido Juan «feu una resenya de lo que foren en la Valencia antiga les Corts i els Estaments d'aquest realme, donant algunes probes històriques de la llibertat vera ab que eixersia ses funcions». A més, el llavors secretari Machancoses «exposà un valios treball, intitulat: "Apreciació dels valors valenciàns"», en la dissertació del qual «feu sabi esment de les cualitats de més relléu en la psicologia de nostre poble».¹⁰⁸

Sembla que hi pretenien contribuir a reconèixer el poble valencià des de diferents vessants. Ara bé, el fet més cridaner d'aquell context fou el moment en què els valencianistes del CEM feren un pas més i acordaren algunes accions polítiques:

«En la última sessió es prengueren els següents acòrts: Adherirse a la protesta de *Diario de Valencia* contra Blasco Ibáñez, testimoniant-li nostra admiració per sa valenta actitud; Oficiar al Ajuntament, pera qu'es active la creació del monument a Sorolla i para que apoye decididamente la festa de Sen Josep, i manifestar nostra gratitud a En Lleopold Trenor, per la conferència pronunciada en la Rotonda del C. E. i M., lo día 13 del corrent, en la qual tratá ab ver carinyo algúns assumptes d'interés regional»¹⁰⁹

Aquests acords pinzellen el regionalisme catolicista valencià. Si bé, des de la darrera dècada del vuit-cents, era evident el rebuig dels catòlics envers els plantejaments radicals de Blasco Ibáñez, ara els primers es fan palesa la coordinació de forces del moviment catòlic: decideixen aliar-se amb el *Diario de Valencia*, el president del qual, Lluís Lucia, esdevenia un destacat congregant. A més, cal destacar la interpel·lació al consistori, prova de la implicació dels congregants en la direcció política de la ciutat.

Així mateix, la nota informativa revela un continu interès de Leopold Trénor pel regionalisme. Llavors sent president del CEM, a més d'un dels membres destacats de la Unión Patriótica de Valencia, persisteix en el pensament valencianista i no dubta a dirigir-se als joves regionalistes.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ G, «Centro Escolar y Mercantil. Academias: Valencianista», *Oro de Ley*, núm. 241, (20-XII-1924), p. 399.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

I és que a les pàgines d'*Oro de Ley*, tot i que de manera discontinua, se segueixen les aportacions al pensament regionalista. Sense anar més lluny, també en 1924, un col·laborador de pseudònim «Almogávar» escrivia «El Arca de Noé del espíritu regional», a través del qual lloava el regionalisme de «las tierras vascas y navarras» a les quals, a parer seu, calia imitar a través de «los elementos aún existentes y susceptibles de retoñar de las antiguas regiones»¹¹⁰.

Els valencianistes del CEM, més que contribuir a l'estudi, en tot moment volgueren prendre part del moviment valencianista tot interpel·lant i incidint en la societat. Observem, sinó, com es comunicaven en 1927 amb Lluís Cebrian Mezquita. L'aleshores cronista oficial de València agraïa la felicitació que li havia tramés l'Acadèmia Valencianista pel nomenament com a Acadèmic Corresponent a València de l'Acadèmia Espanyola de la Llengua:

«Valencia 27-6-1927

Sr. President de la Academia Valencianista del Centre Escolar y Mercantil de Valencia.

A son temps fon aplegada a les meues mans la felicitació que en nom de la A. [cadèmia] V.[alencianista] del C.[entre] E.[scolar] y M.[ercantil] va tindre V. S. la amabilitat de enviarme ab motiu de mon nomenament de C.[orresponsal] Regional valencià, de la A.[cadèmia] Española. He agraït molt aquesta atensió d'Entitat tan benemèrita a la qual repetixc mos oferiments de sempre y li pregue a V. S. que accepte lo testimoni del meu reconeiximent y fasa saber als Srs. dé aqueix Centre tota la gratitud que per a aquesta prova de consideració els guarde.

Lo que tinc l'honor de participar a V. S. pera sos afectes.

Deu. G. A V. S. ms».¹¹¹

Així mateix, podem accedir a aquesta altra comunicació en la qual el president de l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil, Joan Beneyto Pérez, es dirigeix a Lluís Cebrián, com a director degà del Centre de Cultura Valenciana, i li sol·licita que faça tasques de propaganda a favor de l'edició de les obres de Joan Lluís Vives que es realitzaran en conjunt amb la Universitat.

«Lo President de la Academia Valencianista del Centro Escolar y Mercantil B. L. M.

¹¹⁰Almogávar, «El arca de Noé del espíritu regional», *Oro de Ley*, núm. 223, (20-I-1924), p. 27.

¹¹¹ «Carta de Lluís Cebrián Mezquita al presidente de la Academia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil de València», (ES.462508.BVAPI/ALCM C//ALCM 354), Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu.

Al Sr. En Lluís Cebrián Mezquita, Croniste de la Ciutat i Director Decà del Centro de Cultura Valenciana. i li manifesta que, havent visitat al Exm Sr Rector de la Universitat, ha quedat éste en convocarnos después de festes per a tractar d'editar les obres de Joan Lluís Vives.

En espera de que mentrestant eixa docta corporació no deixarà de fer propaganda en favor de la edició al·ludida.

Joan Beneyto Pérez

Aprofita la ocasió pera oferirli el testimon de son respecte i consideració.

Valencia 7 Abril 1927»¹¹²

Els valencianistes del CEM, tot i que comptaven amb l'espai d'*Oro de Ley* decidiren ampliar el seu espectre. Així les coses, i gràcies al suport logístic de la Tipografia Moderna de Leopold Trénor, de 1926 a 1931, van editar la seua pròpia revista anomenada *Cultura Valenciana*. Així era anunciada a *Oro de Ley*:

«Conforme anunciamos en números anteriores, ha aparecido el primer cuaderno de la revista que la Academia Valencianista de nuestro Centro Escolar y Mercantil publica [...] Su presentación es excelente. En la cubierta aparece un artístico medallón [...] Deseamos a este querido colega, al que *Oro de Ley* se complace en mirar con cariño paternal, el éxito más lisonjero»¹¹³

Els congregants marians no sols s'identificaven amb la publicació, sinó que la consideraven «seua» amb cert paternalisme. No escatimaven a difondre-la amb la cura que això requeria: «nuestros jóvenes de la Acadèmia Valencianista acaban de publicar el segundo cuaderno de su Boletín *Cultura Valenciana*, que hemos leído con singular placer», a la qual cosa —convençuts— la consideraven «un alarde de buen gusto, de culto fondo y acertado encauzamiento [...] que tanto bien puede reportar a Valencia y a España».¹¹⁴

Es presentava com a publicació bimestral i, en algunes ocasions, trimestral, la qual estava «publicada baix el patrocini de la Exca. Diputació Provincial i del Excm. Ajuntament de Valencia». El consell de redacció estava compost pels directius de l'Acadèmia Valencianista,¹¹⁵ la qual cosa evidenciava la renovació generacional de l'entitat (Viciano,

¹¹² «Besamà del President de l'Acadèmia Valencianista del Centro Escolar y Mercantil al Director Degà del Centro de Cultura Valenciana», (ES.462508.BVAPI/ALCM DL CCV C//ALCM 232), Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu.

¹¹³ «Cultura Valenciana», *Oro de Ley*, núm. 265, (28-II-1926), p. 88.

¹¹⁴ «Cultura Valenciana», *Oro de Ley*, núm. 269, 30-IV-1926), p. 159.

¹¹⁵ En 1926 el Consell de Redacció estava representat pel president, Josep Maria Giménez Fallos; redactor en cap: Joan Beneyto Pérez; Vocals: Enric Álvarez Rubiano, Ricard Garrido Juan, Felip Maria Garín Ortíz de Taranco, Enric Olmos Cercos, Pere Ruíz Tomas. Secretari: Isidre Machancoses Esteller. Administrador: Claudi Miralles d'Imperial Gómez.

1996: 22). A més, comptaven amb un divers i nutrit grup de col·laboradors, «per a donar una idea de lo que volém que siga nostre Bolletí».¹¹⁶

En aquest sentit, tal com exposaven els impulsors al primer número, enllestiren la publicació a fi de «donar plasticitat, donar forma tangible a la seua obra de cultura valenciana per a lo qual conta ab la col·laboració de les persones més prestigioses en el camp dels estudis valenciáns i d'algúns atres competentíssims escriptors»,¹¹⁷ entre els quals podem destacar la presència de Francesc Martínez Martínez, Josep Maria Bayarri, Lluís Cebrian Mezquita, Josep Maria Esteve Victòria, Lluís Fullana Mira, Lluís Guarner, Nicolau Primitiu Gómez Serrano, Teodor Llorente Falcó, Lluís Revest Corzo, Josep Sanchis Sivera, Ignasi Villalonga o Leopold Trénor.

Aquesta revista monogràfica del regionalisme, escrita en valencià en bona part, es subdividia en dos grans parts: text i gravats. La primera part ocupava la major part de la publicació i es mostrava com una miscel·lània d'aportacions valencianistes. De fet, enmig de la Dictadura de Primo de Rivera, *Cultura Valenciana* fa la impressió d'esdevenir una plataforma transversal que sustenta les sensibilitats del valencianisme. En un mateix número el lector podia consultar un estudi del pare Lluís Fullana, un relat de Francesc Martínez o una poesia de Josep Maria Bayarri.

El director de la publicació aclaria d'on sorgia la iniciativa: «uns quants jóvens entusiastes han aportat la clara llum de ses intel·ligències, l'ardor impetuós dels seus còrs i'ls arrestos de una vida decidida [...] a estos nous elements activíssims es deu la iniciativa de publicar el present Bolletí i ells volen ser els que porten el pes de la publicació».¹¹⁸

Així mateix, considerava que era una idea «tan simpàtica i tan altament profitosa» i deixava ben a les clares les bases ideològiques que regirien la revista:

«Som catòlics, som espanyols, som valenciáns, i volem aportar el nostre granet d'arena a la gran obra de la reconstitució de nostra amada Espanya, lo qual creem que sols pot conseguirse, sobre una sòlida base religiosa, sobre fonaments que arranquen de lo més fondo de l'ànima popular.

¹¹⁶ *Cultura Valenciana*, núm 1, (1926).

¹¹⁷ «A manera de prolec», *Cultura Valenciana*, núm. 1, (1926), p.1.

¹¹⁸ *Ibidem*.

A la major gloria de Deu i honra de sa Mare Santíssima endrecem els nostres esforços. Vullguen Ells beneirlos, i facen qu'els nostres treballs siguen profitosos per al be d'Espanya i de València»¹¹⁹

Efectivament, *Cultura Valenciana* pretenia evidenciar el catolicisme regionalista dels impulsors. Al mateix temps que s'hi podia consultar iniciatives religioses com ara la canonització del beat Joan de Ribera, «aspiració, al mateix temps, de catolicisme i de valencianí. (Viciano, 1996: 21-22), sota el títol «Moviment cultural valencià» s'hi informava d'una miscel·lània d'activitats culturals com ara acords de la Diputació Provincial, notícies d'associacions valencianistes, exposicions de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, homenatges com el rebut per Tomàs Trénor Palavicino o el de Roc Chabàs a Dénia.

Entre les notícies aparegudes és ressenyable una de titulada, «Horchata d'honor»: una festa organitzada per l'Acadèmia Valencianista i celebrada al Centre Escolar i Mercantil amb l'objectiu d'homenatjar «totes les entitats culturals germanes», entre el representant de les quals apareix Leopold Trénor, qui apareix com a president del CEM.¹²⁰

Un lustre després, en 1931, el nou ordre establert republicà va dissoldre el Centre Escolar i Mercantil i, amb ell, totes les plataformes que l'orbitaven: l'Acadèmia Valencianista i la publicació *Cultura Valenciana*. Des d'aquell moment el públic va perdre l'oportunitat d'accedir a una excel·lent revista catòlica de caràcter regionalista. Tanmateix, la pèrdua logística no va alterar els interessos d'aquells valencianistes i molts d'ells optaren per encapçalar nous projectes ajustats al seu ideari: per exemple, el marquès de Loyola, un dels col·laboradors, va promoure la Dreta Regional Valencianista, igualment que Joan Beneyto (Viciano, 1996: 21).

En síntesi, una part minoritària del catolicisme valencià, amb Leopold Trénor al capdavant, es va identificar en les tesis regionalistes aparegudes entre els segles XIX i XX. El Centre Escolar i Mercantil va actuar com a plataforma per aplegar totes les veus religioses oposades al laïcisme. Així doncs, l'Acadèmia Valencianista permetia captar el valencianisme d'arrel catòlica, el qual gràcies a òrgans d'expressió d'*Oro de Ley* i de

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ «Horchata d'honor», *Cultura Valenciana*, quadern 1, (1926), p. 100-101.

Cultura Valenciana va aconseguir exposar de manera recurrent l'interés per la història, la llengua i la literatura valencianes.

1.6 Activisme cultural a Lo Rat Penat i al Centre de Cultura Valenciana

Format al col·legi dels pares jesuïtes, Trénor es familiaritzà més i més amb la llengua que havia après gràcies a sa mare. Demostrava interès per la llengua dels valencians i en les sessions acadèmiques sobreeixia «sa gran aficció a la poesia» (Comba, 1965: 8), fins a tal punt que fou animat a publicar alguns versos. És així com mantingué contacte amb l'Acadèmia Cientícoliterària de la Joventut Catòlica de València i, en el mateix context, amb Lo Rat Penat, amb qui sempre va col·laborar. Aquells cercles culturals, però, no li serien gens aliens: son pare, Ricardo Trénor, va mantenir contacte directe amb Vicent W. Querol, —primer espasa de la literatura valenciana del segle XIX— durant l'etapa, de 1870 a 1875, en què l'escriptor treballà en la casa de banca i comerç Trénor i CIA (Pastor, 2017: 76).

Trénor, de fet, ha transcendit per ser guardonat amb la «Flor natural» pel poema «Nit d'albaes» quan només comptava vint-i-tres anys. I sobretot per ser president de Lo Rat Penat de 1908 a 1910, a més de signatari de l'acord normatiu de Castelló de 1932 (Climent, 2021: 62). Encara que va tenir responsabilitats en el Centre de Cultura Valenciana, no podem afirmar, però, que en fou president, tal com s'ha assegurat en algunes notes biogràfiques.

Tal com afirma Amèlia Comba (1965: 8), el nostre poeta va pertànyer a Lo Rat Penat des de finals del segle XIX. Ens situem, més concretament, en la primeria dels anys noranta. Lluís Cebrian Mezquita, després d'haver-ne estat vicepresident de 1886-1887 sota el mandat de Ciril Amorós, fou president de l'associació d'amadors de les glòries valencianes de 1889 a 1892. En la Junta Directiva del curs de 1891-1892 va comptar, entre altres, amb Leopold Trénor per ser-ne secretari, segons Daniel Sala (2000: 99).

Aleshores el nostre escriptor destacava sobretot com a membre de l'Acadèmia Cientícoliterària de la Joventut Catòlica de València i això li obriria les portes de Lo Rat Penat. Estava al corrent de l'actualitat valencianista; és més, n'era un dels promotors. Prova d'això, comptem amb una carta de 1891 de Francesc Fayos Antoni, soci corresponent de Lo Rat Penat a Barcelona, qui li informà de la seua arribada a València a fi d'assistir a la inauguració del monument al rei Jaume I. Sol·licitava a Trénor que transmetera la notícia al president Lluís Cebrian Mezquita, així com a Constantí Llombart i Josep Bòdria.

Barcelona 16 Juliol 91

Sr. Secretari de la Societat “Lo Rat-Penat”.

Molt senyor meu y distingit company.

Socio corresponent en Barcelona de la Societat “Lo Rat-Penat”, faig lo gest de comunicarli que lo pròxim diumenge, 19 del corrent en lo tren xxx de Barcelona, arribaré a nostra estimada Valencia, pera assistir a la inauguració del monument al rey D. Jaume y Jochs Florals, en representació de la Societat literaria “Ausiàs March”, que tinch lo inmerescut honor de presidir.

Prego a vostè se servesca transmetre la noticia al dignisim sentor President d’eixa societat, pera son coneixement, com aixis mateix als meus amichs y companys L[l]ombart, Puig y Bodria.

Al arribar a Valencia m’hostajaré en casa mon germà politich D. Blay Sancho, Carrer de D. Juan de Villarasa, 3 entresuelo, [...] desitjaria tingués l’amabilitat de remetre quatre lletres, dihentme hont tinch que acudir pera assistir, en la honrosa companyia de vostés, a la inauguració del monument, sens descuidarse d’indicarme l’hora.

Aprofita aquesta ocasió pera posarse a ses ordres y saludarlo son afectisim company y S. S. S.

y. s. m. b.

Francesch Fayos Antony¹²¹

En aquell context, el set de juliol de 1891, trobem notícia d’una carta de Josep Martínez Aloy, vicepresident de l’entitat, al president Cebrian per concretar un encontre amb Leopold Trénor

«Sr. D. Luis Cebrian

Mi querido amigo: ruego á V. me indique dia y hora para hacer la visita á D. Leopoldo Trenor, y para tratar de la próxima Junta. Se lo agradecera muy afectuosamente a V. S. S. Q. S. S.

Martinez Aloy»¹²²

Arran de l’efemèride de la inauguració de l’estàtua de Jaume I, Leopold Trénor hagué de coordinar alguns detalls de la cerimònia, tal com podem comprovar en la comunicació tramesa a Lluís Cebrian el 16 de juliol de 1891:

«Mi distinguido amigo: Espero sus órdenes para ir a invitar a las autoridades. Creo que en años anteriores han ido a las 1 h[oras] de la mañana. Suplicándole se sirva designar día y hora se [des]pide de V. afectísimo y s[u] s[eguro] s[servidor].

L. Trenor»¹²³

¹²¹ «Carta de Francesc Fayos al secretari de Lo Rat Penat», Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu (Arxiu Lluís Cebrian Mezquita: ES.462508.BVAPI/ALCM V CA// ALCM 611).

¹²² «Carta de Josep Martínez Aloy a Lluís Cebrian», Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu (Arxiu Lluís Cebrian Mezquita: ES.462508.BVAPI/ALCM C//ALCM 458).

¹²³ «Carta de Leopold Trénor a Lluís Cebrian», Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu (Arxiu Lluís Cebrian Mezquita: ES.462508.BVAPI/ALCM DPyF DAs LRP C//ALCM 119).

En aquell moment, el jove compaginava l'activisme valencianista amb els estudis i els negocis familiars. Aquells compromisos, lluny d'esvair-se, s'anaren refermant amb el pas del temps, és per això que en alguna ocasió va haver d'excusar la seua presència, tot i advertint als amadors de les glòries valencianes que ja estaven al corrent de les obligacions professionals que el requerien.

«Muy señor mío y de mi mayor consideración y estima: No habiendo sabido hasta ayer, por la tarde, que hoy habría junta, no me ha sido posible dar contraórden á varias personas que, para asuntos de interés, tenia citadas en un pueblo algo distante de esta, siéndome por lo tanto imposible de todo punto el poder asistir á la citada Junta de esta tarde, pues no regresaré, según me temo, hasta las 6 ó las 7 de la noche.

Por lo tanto agradeceré á V. en extremo, se sirva excusar mi falta de asistencia explicando el motivo á los queridos señores de la Junta.

Las muchas cosas á que tengo que atender, aparte de mis deberes de estudiante, me impiden por desgracia el cumplir las que con esa Sociedad me ligan, cosa que ya les hice observar al resistirme a aceptar mi cargo. Aprovecha esta ocasion para despedirse de V. afectísimo y s[u] s[eguro] s[servidor] etc»¹²⁴

Quan encara no comptava vint-i-quatre anys, en 1893, va ser guardonat amb la Flor Natural als Jocs Florals de Lo Rat Penat, màxim reconeixement literari d'aleshores, moment en què en fou regina, Rafaela Andreu de la Cerda, filla del president de la Diputació Provincial de València, Balbino Andreu de la Cerda (Sala, 2000: 104). Trénor era un jove vibrant, havia conclòs els estudis als jesuïtes de València. A més, de Madrid estant, havia acabat de llegir la tesi doctoral «El estado de la cuestión obrera» a la Facultat de Dret de la Universitat Central i completava la seua formació en idiomes a països com Alemanya, França i Itàlia.

Així les coses, durant els anys noranta, d'un càrrec o altre, seguí representant els amadors de les glòries valencianes. El curs 1893-1894, sota la presidència del Baró de Cortés, Trénor fou nomenat secretari general de Lo Rat Penat. Seguidament, el president Honorat Berga, en el curs 1893-1894, li va encomanar la tasca de bibliotecari de l'entitat. Una vegada havia estat reconegut al certamen poètic, Berga l'adscrigué a la vicepresidència de la comissió dels Jocs Florals de 1894 i 1895. Més tard, s'involucrà en la labor de la

¹²⁴«Carta de Leopold Trénor a Lluís Cebrian», Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu (Arxiu Lluís Cebrian Mezquita: ES.462508.BVAPI/ALCM DPyF DAs LRP C//ALCM 119).

Secció de Literatura en la qual va desenvolupar les funcions de vicepresidència en 1896 (Sala, 2000: 99-111).

El seu compromís fou tal que en 1898 publicà el poemari *Flors de paper*, el contingut del qual va aprofitar per dedicar-lo als amadors de les glòries valencianes. Estava plenament convençut del treball dels ratpenatistes per tal de rescabalar l'essència de la pàtria valenciana (1898: 10).

«Viu l' esprit de nostra terra
al nihuet del Rat-Penat,
desde allí son vol de gloria
per los aires mampendrá.»

Aquells primers compromisos, lluny d'esvair-se, s'anaren refermant amb el pas del temps. Entre 1908 i 1910 presidí Lo Rat Penat. Després d'anys formant-ne part, Trénor va decidir presentar candidatura a la presidència dels ratpenatistes, tot enfrontant-se a la presentada pel Baró d'Alcalalí, qui n'havia estat president anteriorment de 1903 a 1908 (i seguiria sent-ho de 1912 a 1915) amb el resultat ajustadíssim de catorze vots front als deu del baró (Molada, 2000: 123-129).

En la Junta General del quatre d'octubre de 1908 en prengué possessió,¹²⁵ de manera que seria el catorzé president de l'entitat. L'escriptor es rodejà de patricis notables que coneixia dècades ençà, com ara Josep Bòdria, Francesc Martínez, Carles Sarthou, Josep Rodrigo Pertegàs o Francesc Almarche (Comba 1965: 14).

Cal ressenyar que el seu mandat va coincidir amb dos grans esdeveniments: l'Exposició Regionalista de 1909 i l'Exposició Nacional de 1910. El seu cosí, de cognoms homònims, Tomàs Trénor Palavicino, era el president de l'Ateneu Mercantil: segons Manuel Sanchis Guarner (1972: 481) Tomàs Trénor reactivà l'Ateneu, amb la qual cosa «tingué la rara habilitat d'unir tots els valencians –des dels republicans als carlins–» a fi d'organitzar l'Exposició de 1909.

¹²⁵ Amèlia Comba (1965: 14) concreta els integrants d'aquella junta: «Vice 1r: En Enrich Alberola Serra; Vice 2n: En Josep Bodria Roig; Secretari: En Manel Giner Santantoni; Vice 1r: En Jacint M. Muestieles Perales; Vice 2n: En Ricart Querol Bartual; Bibliotecari: En Francesc Martínez i Martínez; Contador: En Carles Sarthou Francesc; Tresorer: En Juli Penas Fiol; Vocal 1r: En Josep Rodrigo Pertegàs; Vocal 2n: En J. Manel Cortina Péres; Vocal 3r: En Josep M. Zapater Rodríguez ; Vocal 4t: En Francesc Almarche Vázquez; Vocal 5é: En Manel d'Espinosa Ventura; Vocal 6é: En Manel Muñoz Barrachina.

Quant a l'actuació de Leopold Trénor com a president dels ratpenatistes, en 1911, en una crònica a la revista *Lo Rat Penat* s'assenyalava que:

«durant el período de sa presidencia, tingué de dirigir totes ses energies a ajudar a la obra de la Exposicio, impossibilitantlo assó pera un treball intensiu en la llavor valencianista, pero que a despich de tot, la societat havia estés ses ales aplegant a Alacant, acontantse a Castelló y fent repercutir son nom en les llunyanes terres del nord d'Espanya en la boirosa ciutat de Oviedo.»¹²⁶

Modèstia a banda, quant a la labor desenvolupada al si dels ratpenatistes, d'antuvi, s'hi pot percebre com Trénor pretengué reviscolar l'activitat de l'entitat vuitcentista. Les seues accions palesen noves iniciatives: «el primer fet del nou President, va ésser la creació de la Taula de la Secció de Teatre, ja que aleshores era l'única sense representació», per la qual cosa «durant el curs, se donà un gran impuls al Teatre genuïnament valencià» (Comba, 1965: 14).

Una altra de les accions impulsades pel novell president va ser la creació, amb més entusiasme que fortuna, de «la primera Escola d'Estudis Valencians i Escola de Lectura, sota la direcció de l'erudit En Roc Chabàs», el qual aleshores gaudia de gran reconeixement entre la catalanística: en 1905 el prestigiós filòleg alemany, Bernhard Schädel va aconsellar a Alcover que Chabàs¹²⁷ formara part del projecte de «Junta de la Llengua Catalana (Ferrando, 2019: 52). Malauradament, resumeix Amèlia Comba (1965: 15): «el Senyor Trénor sol·licità del Excm. Sr. Ministre de Foment una subvenció per a dita Escola, que no passà de la promesa».

Més que promeses vàcues, en el mandat de Trénor podem discriminar algunes intencions per promoure la llengua dels valencians. En la Junta General del 31 de gener de 1909 es va acordar la creació d'una Comissió de lectura valenciana per tal d'afavorir-ne l'hàbit lector. De més a més, en la Junta General del 19 de gener de 1910 dotze socis sol·licitaren la reforma dels estatuts per tal que el mantenidor parlara en valencià en l'acte solemne dels Jocs Florals (Molada, 2000: 165).

¹²⁶ D'A. «Cronica». *Lo Rat Penat*. Valencia, núm. 1. (I-1911), p. 46.

¹²⁷ Mateu Rodrigo Lizondo (1996) ha aportat dades interessants per conèixer la figura de Roc Chabàs. Vegeu l'article «Roc Chabàs, medievalista» [<https://roderic.uv.es/handle/10550/27120>].

Així mateix, a la fi de 1909 «es va solemnir el V. Centenar de la fundació de l'Hospital General. I, així mateix, els festejos en llaor del poeta En Josep Bernat i Baldoví» (Comba 1965: 26).

Ara bé, el nostre escriptor, a mida que avançava el temps, sentia augmentades les obligacions familiars i professionals, per la qual cosa, fins en dues ocasions presentà la renúncia al càrrec fonamentada als molts quefers que l'allunyaven sovint de València», tanmateix «la Junta quedà esbalaïda i tota en pes pregà al Senyor Trénor de retirar la dimissió» (Comba 1965: 14).

Això no obstant, «a la Junta General del 11 de Decembre de 1910, el Sr. Trénor prega no ésser reelegit en el càrrec, lo qual demanava per circumstancies especials que s'abstenia de dir». Segons Amèlia Comba (1965: 26), aquella decisió inapel·lable responia a la pressió soferta per part dels «satèl·lits jovenívols de Llorente», els quals «varen continuar llançant dards enverinats envers la Presidencia de Lo Rat Penat, per considerar-lo una antigalla literaria». Amb probabilitat, Comba es referia a alguns dels prohoms que constituïren les noves generacions valencianistes al voltant de la revifalla regionalista de 1909

Leopold Trénor, tanmateix, no pretengué esdevenir un president testimonial, ans al contrari: va intentar revifar el valencianisme de l'entitat. El novembre de 1908, poc després de prendre'n possessió, els ratpenatistes es desplaçaren a Alacant i a Elx, tal com reportava Lluís Cebrian Ibor (Roca, 2011: 588), «per els vius desijos d'admirar les comarques del mig-día arrinconades y separades del Reyne per la funèsta política trituradora de la patria». L'objectiu de la trobada fou retre homenatge a l'historiògraf alacantí Antoni Varcàrcel Pío de Saboia i Moura, el comte de Lumiares, (1748-1808), qui el catorze de novembre d'aquell any es complien cent anys de la seua mort.

En aquell acte, com que el nostre escriptor no hi va poder assistir, va trametre la poesia «Cap a Alacant» per a la sessió solemne que se celebraria. Aquell text denota l'interés i la ideologia cultural de Trénor com a cap dels ratpenatistes. Tot excusant-se, ja que en aquell moment va haver de marxar a Astúries, la seua segona residència, el poeta no va deixar passar l'ocasió per manifestar una declaració d'intencions directament regionalistes: «volém que per nostra terra/ cada flor y cada cor/ de l'ànima valenciana/ siga per sempre un rebrot», que considerava que havia de ser total de «progrés, treball,

ciència, indústria». Tot un avanç que engrandira l'Estat «volém que la mare Espanya/ guayte en mirar amorós/ a sa filla llevantina/ premiant son valent esforç». Tot evidenciant una Espanya descentralitzada que permetera la promoció de la llengua pròpia: «valencià en tot y per tot», «parléu nostra tendra parla», «volém que esta dolça parla [...] siga de l'ànima nostra/ la vibradora expresió» (Roca, 2011: 595-599).

L'exemple més evident de l'activitat escomesa en aquell mandat fou l'Exposició Regional de 1909. Tal fou l'entusiasme experimentat entre els ratpenatistes que fins i tot, segons Comba (1965: 15), «per tots els mitjans, la Societat procurá la celebració d'un Congrés històric de la Corona d'Aragó a l'ensems que a l'Exposició es realitzaven actes de les províncies germanes». Cal palesar que aquell esdeveniment havia estat impulsat precisament per Tomàs Trénor Palavicino (1864-1913), cosí germà del nostre escriptor i president de l'Ateneu Mercantil de València.

Ni que fora pel contingut del discurs entorn d'aquella data, Leopold Trénor transmet un interès constant per la llengua i la literatura valencianes. Amèlia Comba no s'estigué de transcriure'n la totalitat a través de nou fulls mecanografiats, ja que «la nota mes elevada de la festa, fón el discurs¹²⁸ del President de Lo Rat Penat, al asseure a la Regina en la Cadira de flors». Així doncs, recorda que «el dia 6 de Juny de 1909 i al Saló d'Actes de l'Exposició, es celebraren els Jocs Florals, essent Regina S. A. l'Infanta Na Maria Teresa de Borbón, germana del Rei N'Anfóns XIII» (Comba 1965: 15-16).

Una interlocutora de la reialesa requeria, per consegüent, la màxima pompositat: «el tron de la poesia era de flors i la Regina era abillada de cort amb un meravellós vestit blanc de tul brodat en argent. Les joies eren diadema de brillants amb esprít blanc i collar també de brillants i perles» a qui, de més a més, se li lliurà «un luxós quadre amb el nomenament de abcin de Mérit de Lo Rat Penat», tal com detalla Amèlia Comba (1965: 15-16).

De fet, prova de la solemnitat d'aquella empresa, més membres de la Casa Reial volgueren prendre part de la celebració: «al acte es va llegir una poesia qu'enviá des de Munich, sa tia l'Infanta Na Pau de Borbón, anomenada: "A Maria Teresa"» (Comba 1965: 15).

¹²⁸ El citat discurs fou imprés el mateix any de l'Exposició Regional. Leopold Trénor (1909).

En aquell context, és important analitzar-ne les paraules a través dels dos principals temes que hi abordà: l'interés per la llengua pròpia i el sentiment valencianista. Si bé teníem notícia sobre la ideologia lingüística de Leopold Trénor, en tant que signatari de les Normes Ortogràfiques de 1932, la labor que desenvolupà al front dels ratpenatistes corrobora el seu interès persistent per la llengua dels valencians. Ara bé, les declaracions de viva veu enfront d'aquella destinatària, encara palesa més el pensament del representant: «jo bé sé, Noble Senyora, que Vos, Princesa de Castella i Infanta d'Aragó, no refusareu que parle la llengua del Gran Rei Conqueridor» (Comba 1965: 16).

Aquella *captatio benevolentiae*, no s'estigué d'ornamentar-la amb el lirisme que el caracteritzava (Comba, 1965: 16):

«com no refusa la Patria gran la ofrena d'amor que formen en garba immensa les roselles dels blats de les nobles planes castellanes, les flors feréstegues del Pirineu, els clavells del Generalife, els pomells de neu de les pumarades asturianes, les margarides dels prats verdosos de Galícia i les roses de l'horta valenciana.»

La llengua, per a l'autor, esdevé tan natural com les flors d'arreu d'Espanya i, més explícitament aclarí: «bé sé que Vos, qu'ameu a nostra terra, ja que veniu a honorar este tron de les flors de la literatura valenciana». Amb tal amor a la pàtria, per tant, la llengua no pot significar cap obstacle, ans al contrari (Comba 1965: 16):

«assentat entre los fruits del treball honrat i intel·ligent de nostra raça, comprendreu si no del tot, les paraules, el fons de sentiments que les alenten, com comprén la mare el balbucitar farfallós del seu nen, com comprenen els ulls l'esguart tendre de la nuvia volguda, com entén el cor el crit de joia o el gemec de dolor, com comprenim a través de marcs i fronteres el llenguatge amor.»

Tal com argumenta el poeta (Comba, 1965: 19), «no es prou parlar la nostra llengua; hi ha que sentir les coses de la terra, hi ha que comprendre la cançó de l'horta i escoltar-la al capvespre, assegut en la gòtica Creu del terme, lo cant laboriós dels amples portxes del velluter, la veu callada dels lliures vells i dels monuments antics».

Ben al contrari, «lo que no arrele en tot això, podrá ésser flor mágica d'estufa, arbust artificios de tropical brancatge, però mai no l'arbre pairal en que's reposaran els nostres nets per a continuar l'obra d'amor, de poesia, de ciència i de progrés de la raça valenciana» (Comba 1965: 19).

Aquella reivindicació, tanmateix, el president sabia que no era esporàdica i recordà a la infanta el vers mític de Maria Aguiló a qui defineix com «el patriarca del renaixement català»: «si poble que cobra sa llengua es recobra a sí mateix, com cantà'l poeta nosaltres volem recobrar la nostra ànima netament valenciana» (Comba, 1965: 20-22).

El moviment renaixencista, havent comptat trenta anys de ratpenatisme, encara patia l'oposició de part de la societat valenciana partidària d'un castellanisme cultural. De fet, l'acte d'escriure en valencià podia ser considerat contrari al projecte nacional espanyol, tal com aclareix Rafael Roca (2007a: 149). Així i tot, decididament, l'orador afirma: «ací i en Catalunya, lo floralec ha segut l'ànima d'este brotades del esperit regional. Els poetes foren els precursors», és per això que qüestiona a pensament obert: «¿Com poden oblidar-ho els detractors encarniçats d'eixe gloriós floralec?» (Comba 1965: 20).

L'al·ludit «floralec», més que pur ornament protocol·lari, referencia la manifestació cultural del poble de qui forma part: «el llenguatge dels avis encara en los llavis i l'ànima lleial i honrada, sofrida i coratjosa de nostra raça» (Comba 1965: 21). Sembla evident que, amb aquell discurs, Leopold Trénor no pretenia descriure la «grandesa» de València a la infanta Maria Teresa de Borbó –almenys no solament això. Més aïna, s'hi esforçà per fer entendre el sentiment de reivindicació regional. Per això, com a representant dels «amadors de les glòries valencianes», descriu l'entitat amb eloqüència (Comba 1965: 17): «Lo Rat Penat no es un bitxo crepuscular al que xics i velles espanten a canyaes; no es l'habitant misteriós dels castells arrunats; lo nostre Rat Penat no fuig la llum clara i potent de la vida, no s'asusta d'eixes llunes brillants, dels arcs voltaics.»

En efecte, tot i la breu duració del mandat, podem percebre com «l'aristòcrata més simpàtic de València»¹²⁹ pretengué tornar a cosir el «Gran Reialme de València». De manera solemne, comunicava «de dalt venen ja aures de descentralització, altes proves d'amor a les Regions; preparem valencians sincerament amants de la terra, ciutadans dignes de governar-se, aptes per a regir-se». Era per aquella raó que es posà com a objectiu l'agermanament dels pobles valencians, massa sovint dependents del cap-i-casal (Comba 1965, 19-20):

«Per això Lo Rat Penat ix fora del niuet en plé mitjdía per a recórrer les províncies germanes del Gran Reialme de València i a la llum engegadora del cel d'Alacant i dels ulls engisadors de les

¹²⁹ Aquesta expressió fou encunyada per Josep Maria Bayarri (1915: 2) quan va definir Leopold Trénor.

alacantines, brolla, no més al veure-lo, un incendi d'entusiasme, com no n'ha vist un altre i baix les arcades trionfals de les palmeres d'Elx, alacantins i valencians ouen en un mateix glatit del cor, la visió gegantesca del pervindre de la nostra Regió.»

Ara bé, la pàtria total no s'assoliria sense les terres del nord, per això deixà constància que l'entitat que presidia «prompte mamprendrà son vol per eixa Plana meravellosa qu'el treball i la laboriositat dels castellonencs ha trocat en Jardí de les Hespérides» (Comba 1965: 20).

L'escomesa refundadora recollia l'esperit del rei Jaume I, qui «guaitá'ls fulgors esplendents de ses victòries, guidá sos camins épics fins conquistar a Valencia i coronant després nostra Senyera, seguí guaitant les glories de nostra Patria, encarnat en cada generació» (Comba 1965: 17).

Un esperit que el poeta creia intacte fins als poetes contemporanis: «baix de ses ales, encara i sempre majestuosament esteses, feren el niu patricis il·lustres en época malavirada, cantant sos cors, com cantá la lira d'ells, el nostre gran Querol, davant de la Patria gran» (Comba, 1965: 17). És més, va aprofitar per inserir-hi un fragment del famós poema¹³⁰ «Pàtria, fides, amor»: «mai com avui n'es digne qui el gofanó tremola/ ab les barres de sang» palesava aquells «aimadors de les glories valencianes» (Comba, 1965: 17).

Amb tot, conclou: «D'enlla venim, noble Princesa i anem avant, sempre avant» i, com un tot indestriable, recordant aquella antiga màxima de «patria, fides amor», sentència la dissertació en forma de prec: «que Deu [...] faça reflorir eixa rosa, ceptre del Reialme de les Flors, en roses de ventura qu'enbaumen sempre vostra llar i que nostra dolça Mare dels Desemparats lleve a eixes roses les espines de recels i dolors» (Comba 1965: 19).

De fet, aquella reivindicació pel «Reialme complet» Trénor la va desenvolupar en la pràctica amb visites i eloqüents discursos tant a Castelló com a Alacant. El 28 de novembre de 1909 els ratpenatistes van visitar Castelló de la Plana amb motiu de l'homenatge ofert a mossén Joan Cardona Vives, en el qual Leopold Trénor des del balcó de la casa de Cardona va llegir un discurs en valencià. Carles Sarthou, qui formava part de la junta directiva de Trénor, va ressenyar l'acte del qual subratllà que va ser motiu per

¹³⁰ Víctor Pastor Banyuls (2017) aporta informació actualitzada sobre Vicent W. Querol (1837-1889).

a «noves manifestacions del esperit valenciá y ocasió pera que les tres provincies germanes se donaren un efussiu abrás» (Roca, 2011: 622).

Així les coses, Trénor va elaborar un extens i eloqüent discurs en el qual subratllava alguns dels objectius dels valencianistes (Roca, 2011: 622-623):

«vuy mes que may nosaltres, vells cantors de la Patria, de la Fe i de l'Amor, hem d'anar "de poble en poble, de vila en vila", aventant la flameta omil de la llar valenciana, conservant les paveses de les virtuts antigues de l'ànima lleal, honrada, sofrida y coratjosa del nostre poble, brindant á tots el most ardorós del ví novell de progrés y de cultura, encabeçat en la dolsa fortalea del ví ranci de les nóstres tradicions venerades»

El president dels ratpenatistes era conscient del moment que els havia tocat viure: una «flameta omil ha encés eixa foguera meravellosa de la nostra Exposició Regional, y Espanya sencera guayta cap á Llevant». És per això que, en aquest moment del parlament, Trénor no va poder amagar el seu perfil poètic i aporta un relat reblit d'imatges líriques en el qual transmet la voluntat manifesta de reconstruir el país dels valencians (Roca, 2011: 623):

«eixe Llevant d'ahont surt el sol entre les bromeres cristal·lines del mar llatí, agrunsades per ones que porten entre sos plechs la vibració genial que les espenta desde les platjes hel·lèniques, arrastrant troços de mabre rosa del Parthenon, pera moldre les arenes d'or de les nóstres platjes, mentres cabalguen en elles alenades del vent d'art, d'oratória, cultura y poessia de la clàssica Grecia; vuy qu'en eixa foguera s'han fundit totes les fogueres de la regió valenciana, quedant una, la qu'unix á tots, la que pren calor de tots, la que illumena á tots, mostrantlis un camí unich, el camí del amor patri, al qu'aboquen pels camins y sendes més distintes tots els homens de bóna voluntat; vuy que les flamades de glória d'eixa foguera, com en besllums d'aubada emporpren el cel, daurant el pervindre de la regió valenciana»

Leopold Trénor pretenia fer pedagogia sobre la importància del pensament regionalista. Seguidament, com a fervent catòlic, feu ús de la metàfora bíblica i interpel·là el públic castellonenc per «menjar junts el pá dels blats de les nóstres hórtes, beure el ví dels nóstres secans, remembrant les glories de la gran família valenciana».

Tal com ha analitzat Ferran Archilés (2007: 515), el regionalisme que s'escometia pretenia recuperar la llengua i cultura pròpies perquè això significava engrandir el projecte de nació espanyola. Amb paraules de Trénor: «fer més gran á Espanya [...] però sempre parlant, sentint y fent en valencià». Heus ací on rau el pensament que exportava tot intentant distanciar-se d'acusacions separatistes. No hem d'oblidar que Leopold

Trénor era un home d'ordre, que havia crescut en una fèrria educació militar la qual no concebia cap projecte polític que no fora, en essència, espanyol. Això sí, un projecte nacional que pensava descentralitzat i que admetia com a valor afegit totes les cultures antigues que l'habitaven, entre les quals reeixia «el Reyalme Valenciá» (Roca, 2011: 624):

«Eixe es el nóstre regionalisme, sense tares d'exclusivismes perillosos, de polítiques ambicions, buscant sempre el recobrar la nostra ánima netament valenciana, pera que les arrels y les branques qu'ens pertóquen del gran abre nacional se colguen ben fondes pera conservar la sava tradicional y el such d'amor de nostra térra y s'estenguen pomposes, pujant al espay en vol altiu de progrés y d'ideals, unint-se en cordial germanor á les altres, apoyades en el tronch comú y nutritntlo per lley d'amor, no de cruentes podes»

Si el discurs denotava eloqüència i una clara ideologia política i cultural, en aquell acte Trénor encara va poder adreçar unes quantes paraules més directes. S'hi va realitzar un banquet que presidiren Teodor Llorente, l'alcalde de Castelló, representants de les diputacions de València i Alacant, juntament amb l'arxiprestre, el president de l'Audiència i Leopold Trénor. Com a bon mestre de cerimònies, Teodor Llorente no va desaprofitar l'ocasió per realitzar un sentit brindis en què acabà expressant «ses esperances en la pronta reivindicació de la personalitat de la regió valenciana» (Roca, 2011: 628).

Acte seguit, Leopold Trénor va improvisar un brindis en què elogiava el País Valencià complet, encara que «esta unió existía y no hem vingut á descobrirla», a la qual cosa afegia «els valencians hem passat anys y anys sent valencianistes sense saberho, parlant y sentint, y en lo posible, dins de la indivisualisació de la idea, fent casi sempre en valencià», és per això que va concloure el brindis amb el lema de la seua nissaga, «facta non verba», perquè prengueren consistència tots els plantejaments de l'acte: «jo brinde perque d'esta festa, exultant de l'ánima valenciana, naixca algo més qu'una florada; fruyts práctichs y duraders de defensa dels interesos morals y materials d'esta regió volguda» (Roca, 2011: 628-629).

Tal com va succeir en els actes de l'Exposició Regional de 1909, Leopold Trénor, novament, es va implicar en les activitats desenvolupades al voltant de l'Exposició

Nacional de 1910, sobretot en la comissió de propaganda, de la setmana automobilística, així com diversos actes oferts per Lo Rat Penat.¹³¹

Tot just el 2 de juliol de 1911, dia en què va morir Teodor Llorente Olivares, Lo Rat Penat, tal com reportava Carles Sarthou, «seguint sa noble y profitosa tasca de rendir tribut á tot quant fon gran en nostre antich reyalme», va visitar Borriana per homentjar l'historiador i escriptor, Rafael Martí Viciano (1502-1584). Trénor, que seguia col·laborant amb l'entitat com a President de la Secció de Literatura, va trametre la composició «Glòria a Viciano» a fi de ser llegida en la sessió literària commemorativa. Tot i el lirisme del text, podem apreciar com expressa un sentiment fervorós pel país dels valencians, el «reyalme del sol» on «vibren llavis de illustre elocuencia» (Roca, 2011: 650-658).

Les aportacions poètiques de Trénor en Lo Rat Penat no s'aturarien després de la seua presidència. En 1913 els ratpenatistes varen celebrar un vetlada per homenatjar els patricis Jacint Benavent i Josep Bòdria. Aquest darrer era amic personal de Trénor, per la qual cosa no va desaprofitar l'ocasió per recitar poemes propis.

Uns anys després, Trénor va continuar col·laborant amb els amadors de les glòries valencianes: en 1916 es va encarregar de la Secció d'Indústria i Comerç. De més a més, fruit de l'amistat amb el president de l'entitat, Francesc Almarce, en 1926 n'esdevingué vocal juntament amb Lluís Lucia Lucia. En 1928 Trénor i Lucia van tornar a coincidir-hi: a causa d'una remodelació d'urgència, tots dos foren elegits vocals per aclamació (Molada, 2000: 176).

Igualment, en 1930, Trénor seguia vinculat als ratpenatistes. De fet, va haver de mediar en un conflicte intern de l'entitat. En la Junta General del 5 de gener d'aquell any es demanaren explicacions sobre unes despeses que havia de costejar l'entitat arran d'un acte en honor al president Manuel González Martí. Leopold Trénor, que estava present en aquell conflicte, va prendre la paraula per tal de demanar als socis «concòrdia i

¹³¹ Podeu consultar la «Memoria de las Exposiciones Regional Valenciana de 1909 y Nacional de 1910» que va redactar el marquès del Túria, Tomás Trenor Palavicino en 1912: [<https://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.do?id=7376>]

De la mateixa manera, la seua implicació queda reflectida en la correspondència rebuda per la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de València: «Correspondencia de sociedades, 1910», «Actas de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia (1776-1980)». Biblioteca de la RSEAPV.

fraternitat deixant en olvit rencors i divisions, recordant els temps pasats, difícils tant o mes que hui» (Molada, 2000: 177).

Així mateix, tenim constància que en 1935 els ratpenatistes presidits per Nicolau Primitiu Gómez i Serrano i posteriorment per Josep Monmeneu intentaven recaptar fons per a l'entitat a més d'incidir en les noves reformes polítiques del govern republicà: pretenien unir esforços perquè s'articulara l'estatut regional en el qual es decretara la cooficialitat del valencià en les tres províncies. Amb eixa finalitat decidiren encetar els «Dinar de Germanor» en els quals convidaren agents socials destacats del moment com ara l'alcalde de València, Manuel Gisbert (membre del PURA), Joan Bort, president de la comissió gestora de la Diputació Provincial de València; Josep Terrero, governador civil; Francesc Llano, comandant general; Lluís Suárez, president de l'Audiència Provincial; Ferran Rodríguez Fornos, rector de La universitat, Prudenci Melo, arquebibe de València o el destacat metge, Manuel Martí Sanchis. Entre aquestes personalitats trobem Leopold Trénor: aleshores seria considerat un home de cultura pròxim a Lo Rat Penat, el qual comptava amb una obra literària notable, a més del seu treball constant pels interessos valencians (Ferrer, 2000: 209).

D'altra banda, el Centre de Cultura Valenciana era una corporació acadèmica patrocinada alhora per la Diputació de València i per l'ajuntament del cap i casal. La seua finalitat es va centrar en l'estudi i la divulgació de la història pàtria, tal com establí, en gener de 1915, Joan Pérez Lucía per encàrrec del president de la corporació provincial de València, Josep Martínez Aloy.

Leopold Trénor, tal com hem explicat anteriorment, durant els anys 20 seguia mantenint una intensa activitat en pro del catolicisme regionalista. Havia representat Lo Rat Penat amb la qual seguia col·laborant-hi. A més de patrocinar gran part de les causes catòliques del moment, continuava al capdavant del projecte del Centre Escolar i Mercantil.

Cal destacar que un home d'abast públic com ell havia mantingut contacte amb els precursors del Centre de Cultura Valenciana (CCV). Sense anar més lluny, feia més de trenta anys que coneixia el president provincial, Josep Martínez Aloy, amb qui havia col·laborat en les files ratpenatistes.

Així les coses, poc després d'iniciar-se el CCV, podem observar com Trénor en formà part. A partir de 1921 es va crear una nova secció de «Literatura i Folklore», entre els

directors conciliaris de qual apareix, en nové lloc, el «Sr. D. Leopoldo Trénor Palavicini», a qui definien com un «abogado, Mestre en Gay Saber».¹³² Aquest qualificatiu es referiria a la Flor Natural que el catapultà en la seua carrera com a escriptor. Cal destacar que junt amb el nostre escriptor també hi figuraven compatricis amb els quals tenia relació personal, com ara Vicent Calvo Acacio o Lluís Lucia Lucia.

Certament, Trénor va demostrar una vinculació constant en els cercles literaris de la ciutat de València. No sols com a escriptor –ho palesen els poemaris, les novel·les o els articles en premsa– sinó com a divulgador de l'espai literari valencià. Sense anar més lluny, el 29 de gener de 1920, *La Correspondencia de Valencia* anunciava que l'Acció Bibliogràfica Valenciana havia decidit «la impresión de manuscritos y obras históricas valencianas», de tal manera que havia augmentat una «larga lista de adhesiones», entre les quals anunciaven l'afiliació de Leopold Trénor, al costat del qual figuraven amics coetanis com Francesc Almarche (aleshores, president de Lo Rat Penat) o Ignasi Villalonga, company de la congregació jesuïta.

En consonància a aquest interès per la literatura, Arturo Zabala subratlla que a primeries dels anys trenta Leopold Trénor acudia a la Llibreria de Miguel Juan la qual reunia «muy animada y gustosamente [...] un nutrido grupo de abogados al mundo de la cultura, muy heterogéneo», tan divers, tant cronològicament com ideològicament, que s'hi podien aplegar Francesc Almela i Vives, els germans Miquel i Enric Duran i Tortajada, Juan Gil-Albert o Lluís Guarner (Millon, 2007: 56).

De 1929 a 1936 tenim notícia de la seua implicació en la Junta General del Centre de Cultura Valenciana. En 1929 era regidor del cap i casal. L'arribada de la República amb la consegüent supressió del col·legi jesuïta i la revista *Oro de Ley*, que dirigia, va possibilitar la implicació en nous fronts: de la mà del canonge Josep Sanchis Sivera, degà del CCV, fins a 1936 hi va col·laborar amb tanta assiduïtat com podia permetre's:

¹³² Junt amb Trénor, la direcció consiliària de literatura del CCV havia de ser formada per onze membres més. En 1922, tres d'aquests encara estaven bacants, la resta, figuraven seguint aquest ordre: Pedro Gómez Martí, «doctor en Medicina»; II. Bernardo Morales San Martín, «correspondiente de la R. Academia de la Lengua»; III. José Vila Martínez, «canónigo Doctoral, prefecto de Estudios de la Universidad Pontificia»; IV. Maximilià Thous Orts, «hijo adoptivo de Valencia»; V. Lluís Lucia Lucia, «abogado, director del *Diario de Valencia*»; VI. Salvador Ferrandis Luna, «director de *La Correspondencia de Valencia*»; VII. Francesc Puig Espert, «poeta laureado»; VIII. Vicent Calvo Acacio. Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu (Arixu Almela i Vives, caixa 91).

«1-5-1929¹³³

El Sr. Director D. Vicente Ripollés dió c[uen]ta de los actos a los que ha asistido en representación del Centro de Cultura Valenciana, celebrados en honor del músico D. Francisco Cabo, siendo aprobada su actuación.

A propuesta del Sr. Director Decano se acordó contribuir con la cantidad de cincuenta pesetas a la suscripción iniciada por Lo Rat-Penat para colocar una lápida en la casa natalicia del E[xcelentisi]mo Sr. Marqués de Sotelo.

Se acuerdo adquirir un ejemplar de la obra titulada Epistolario de Llorente.»¹³⁴

Seguidament, en 1929, podem observar altres acords interessants, en els quals va participar Leopold Trénor:

«El Sr. Llorente presentó un anteproyecto de Bases para el concurso de Manuales de Historia Valenciana, acordándose algunas modificaciones en las mismas [...]

Se acordó que por estar ausente el P. Fullana, el Vicepresidente de la Sección de Lengua y Literatura valencianas Sr. Cortina reuna a la misma, siendo nombrada D. Francisco Martinez y Martinez regente de la Cátedra de Lengua valenciana que desempeñaba el P. Fullana para que le sustituya en sus ausencias y enfermedades.

D: Nicolás Primitivo Gomez dió cuenta de su actuación en el Congreso de Arqueología recientemente celebrado en Barcelona en el que ostentó la representación de este Centro [...]»¹³⁵

Durant els primers anys trenta, Trénor va continuar col·laborant en el Centre de Cultura Valenciana.¹³⁶ Participà en el treball escomés per la llengua en maig del 1930: «Fué leida una instancia proponiendo a D. Emilio Lluch Arnal para agregado colaborador de la Sección de Lengua, siendo aprobada».¹³⁷ El compromís amb la cultura nostra fou ben notable: va donar compte «de todo lo referente a la edición que se va a hacer del *Llibre de Repartiment* y de las gestiones hechas para ello, las cuales fueron aprobadas por unanimidad».¹³⁸

¹³³ A l'acta apareix Leopold Trénor juntament amb Josep Sanchis Sivera, Manuel Gonzalez Marti, Martinez, Teodor Llorente, Lluís Cebrian Ibor, Cortina, Josep Gil y Calpe, Vicent Ripollés, Siguenza, Constantino Gómez, Salvador Carreres Zacarés i Martí Esteve.

¹³⁴ «Junta General del Centro de Cultura Valenciana». *Actas del CCV* (1-V-1929), pp. 38-39.

¹³⁵ Op. cit. (25-X-1929), pp. 43-45.

¹³⁶ Trénor tornà a participar en la Junta General en la qual es detalla la seua presència en la missa de l'obertura del curs 1930-1931. «Junta General del Centro de Cultura Valenciana». *Actas del CCV* (25-I-1930), pp. 50-51.

¹³⁷ Op. cit. (22-V-1930), p. 58.

¹³⁸ Op. cit. (11-XII-1930), pp. 67-68.

De la mateixa manera, en 1932 va seguir treballant al CCV:¹³⁹ a finals d'aquell any va proposar, juntament a Nicolau Primitiu, i Carreres, com a director corresponent, Ángel Sánchez Gozalbo. De més a més, participa de la difusió de l'obra de de Ramon Llull: «El Director Decano [Josep Sanchis Sivera] participo a la Junta que un representante de la Arqueológica Luliana había ido a hallarle [...] el próximo centenario de Ramon Llull, acordándose divulgar en el mismo para todo lo referente a este asunto»¹⁴⁰

Una de les informacions que més ha transcendit de Leopold Trénor ha estat la de ser signatari de les Normes de Castelló de 1932: ja que en aquell moment era representant del Centre de Cultura Valenciana. Aquells seixanta-un signataris, foren, segons Josep Daniel Climent (2021: 61): «pràcticament tots els escriptors en valencià de l'època, de qualsevol tendència artística i de tot l'espectre polític, des dels conservadors, liberals o marxistes»:

«El Sr. Director Decano [Josep Sanchis Sivera] dió cuenta a la Junta General de la designación del Sr. Secretario [Salvador Carreres] para que representando al Centro acuda a la reunión que se proyecta celebrar en Castellón para la aprobación de unas bases unificando la ortografía de la Lengua valenciana, manifestando el Sr. Reig que lo esencial era que dejando exclusivismos que a nada practico conducían se procurara la armonía entre todos para llegar a la deseada unificación»¹⁴¹

L'acceptació de les normes fou instantània al si de l'entitat. A la revista *Anales del Centro de Cultura Valenciana* informaren sobre l'acord ortogràfic al número d'octubre-novembre de 1932 i afirmaven «sabem que molts dels escriptors del País Valencià que han donat ja la seua conformitat a les esmentades normes que breument es publicaran seguides d'un Vocabulari a elles adaptat» (Climent, 2021: 63).

Tal fou la transcendència que just aprovat l'acord lingüístic de Castelló, a partir de gener de 1933, automàticament, les actes de les sessions del CCV passaren a escriure's en valencià. Leopold Trénor formà part de la Junta General en què es ratificà l'acord.

«El Senyor Director Degà [Josep Sanchis Sivera] manifestà que a les darreries de l'any passat i complint l'acord pres per la Junta de govern el Senyor Secretari [Francesc Carreres] assistí en representació del Centre ensemps als altres representants de diverses entitat a una reunió celebrada a Castelló a la fi de tractar la unificació de les normes ortogràfiques i havent arribat a un acord,

¹³⁹ Op. cit. (4-I-1932), pp. 82-84.

¹⁴⁰ Op. cit. (4-III-1932), pp. 86-87.

¹⁴¹ Op. cit. (25-XI-1932), pp. 92-93.

anaven a llegir-se les dites normes, com es féu, les quals, després de llegides, foren aprovades per unanimitat, acordant-se que el Centre s'adherira a elles i que regiren per a totes les publicacions del Centre»¹⁴²

Com hem explicat anteriorment, amb Sanchis Sivera¹⁴³ al capdavant, la divulgació i la promoció de la llengua i literatura valencianes resultava de tota importància. «El senyor Director Degà manifestà a la Junta haver llegit la convocatòria d'un concurs per a premiar un Manual d'Historia i altre de Geografia». ¹⁴⁴ En aquell temps el patrici Nicolau Primitiu Gómez Serrano en formava part, de tal manera que als seus apunts va anotar part de l'activitat de desenvolupà en el CCV, entre la qual reflecteix el tracte personal amb Leopold Trénor.

Tots dos formaven part de la Junta General del CCV: el 13 de juny de 1935 tots dos coincideixen en la junta en la qual el mateix Gómez Serrano juntament amb Francesc Martínez Martínez i Carreres Zacarés proposaren Carles Salvador «per a ocupar la vacant de Director de número produïda pel falliment del senyor Cebrian Mezquita, i l'altra nomenant Corresponent a Castelló al senyor Gaetà Huguet»¹⁴⁵

Nicolau Primitiu Gómez Serrano llavors preparava la creació de l'associació Proa, pocs dies després de la celebració d'aquella junta tots dos coincideixen i el nostre escriptor demostra interès pel moviment cultural valencianista alhora que palesa la solidesa dels coneixements lingüístics (Zalbidea, 2018: 312):

«Dimecres, 15 de maig de 1935

[...] M'avisava [Adolf] Pizcueta que aquesta vesprà tindrem ja sessió al carrer de llibrers, 8. Primera de Proa. Per cert, que encara no pareix que estiga plenament acceptat lo de "Proa". Ahir em va dir Leopold Trénor que devia dir-se "Prora", com a més clàssic. És un llatíisme molt apropiat per als primers temps de la renaixença.»

De més a més, en juny de 1935, Nicolau Primitiu va tornar a veure's amb Leopold Trénor al CCV, fet que deixa constància del seu interès per la cultura pròpia (Zalbidea, 2018: 346): «Divendres, 14 de juny de 1935 [...] Com J. Porter, llibreter de Barcelona, m'envià

¹⁴² Op. cit. (11-I-1933), p. 1.

¹⁴³ Rafael Roca (2021) ha dedicat recentment un estudi sobre Josep Sanchis Sivera, *Viatge a Escandinàvia (1911)*, en el qual destaca que fou una de les figures centrals de la historiografia valenciana.

¹⁴⁴ Op. cit. (30-V-1933), pp. 7-8.

¹⁴⁵ Op. cit. (13-V-1935), p. 27.

uns mapes per si li'ls comprava o algun amic, n'hac venut dos a en Leopold Trénor i Joan Beneyto, al Centre de Cultura Valenciana».

Pocs dies després, el 5 de juliol de 1935, van tornar a coincidir, al Saló del Consolat de la Llotja. Fou una de les juntes més concorregudes de l'any i, entre altres qüestions, va reeixir la possibilitat de «donar en el proper curs una xicoteta remuneració als senyor que donen les classes de la Geografia, Llengua, i Literatura valencianes, Prehistoria, etc»¹⁴⁶

Novament, coincidiren el 12 de novembre de 1935 en la junta de la qual acordaren nomenar Carles Salvador director de número en substitució de la vacant de Lluís Cebrian Mezquita. A més, consensuaren que els directors corresponents haurien de pertànyer «setanta a Aragó, Catalunya, Valencia i Mallorca, vint al reste d'Espanya i deu a l'estranger»¹⁴⁷

Tot i la inestabilitat política i social de l'any 1936, el CCV va seguir celebrant les sessions. Encara podem veure la presència de Trénor en la primera part de l'any: el sis de febrer de 1936 torna a aparéixer a les actes del CCV a una breu i protocol·lària junta general,¹⁴⁸ i igualment succeí el quinze de juny de 1936.¹⁴⁹

Després del colp d'estat del general Francisco Franco, el 18 de juliol de 1936, Trénor ja no apareix a les actes de les juntes generals que encara va celebrar el CCV. Són moments de forta combustió social, tanta que en agost d'aquell any el seu fill Lluís va ser assassinat. Així ho recordava Amèlia Comba (1965: 18): «Al esclatar el Moviment de l'any 1936, sos fills varen ésser empresonats. El casal del carrer d'Alboraia, ocupat per les forces populars i ell mateix judicat a la Presó cel·lular, restant lliure».

Don Leopold va optar per recloure's a casa. La nissaga Trénor de València, en tant que aristòcrates, grans terratinents i empresaris, estigué tothora en el punt de mira dels més radicals. De fet, incautaren els seus bens: a més de la fàbrica de Vinalesa, els mateixos habitatges del cap i casal foren ocupats pels extremistes i, fins i tot, alguns d'ells foren cremats, com la casa de don Leopold al carrer Alboraia. El 18 d'octubre de 1936 Nicolau

¹⁴⁶ Op. cit. (5-VI-1935), p. 29.

¹⁴⁷ Op. cit. (12-XI-1935), pp. 33-34.

¹⁴⁸ Op. cit. (3-II-1936), p. 39.

¹⁴⁹ Op. cit. (15-VI-1936), p. 45.

Primitiu (2010: 462) recollí que la casa que els Trénor posseïen al carrer Trinquet de Cavallers (actualment, seu de Lo Rat Penat) en fou una de les incautades.

Tan sols uns mesos després de l'inici del conflicte bèl·lic, el 19 d'octubre de 1936, Nicolau Primitiu va relatar al seu dietari la cruenta persecució de la família de Leopold Trénor amb la consecució de l'assassinat del seu fill, Lluís Trénor i Pardo de Donlebún, militar abatut el 29 d'agost de 1936 (Gómez, 2010: 470).

«Al nostre amic Leopold Trenor li han assassinat el fill militar que a l'Àfrica, fa uns anys, defenent una posició, va ésser cosit a trets i coltellades pels rifenys.

Pel seu comportament heroic li varen concedir la Llorejà de Sent Ferran. Els metges no creien possible que es salvara; però sa mare se'n anà a Marroc i es va dedicar a curar del fill com sols una mare pot fer, de nit i de dia.

En Leopold em heu contava. Sis mesos, si no recorde mal, va durar aquella miraculosa cura. Poc després, quan el bieni Azanya, fon u dels qui, per ordre governativa, sots la excusa de si estaven complicats en la rebel·lia de Sanjurjo del 10 agost, fon portat ab altres a les costes inhòspites de Villa Cisneros, com portaven els negrers l'ébano humà. I ara ha estat assassinat pels mateixos que ja demostrarenallavorsels llurs negres disignis.

San Petrillo me conta que sa mare —aquella mare que durant tants mesos va curar contemplant-lo dolorida entre la vida i la mort— va anar al dipòsit a veure son fill entre tants abandonats, les quals famílies enfollides els cercarien ignorant i tementla tragèdia.

De sobte, uns milicians li s'acostaren:

-¿Eren algo de este cadáver? -li preguntaren.

-Soy su madre -va contestar-los.

-Pues quedas detenida. Acaban de denunciar que le has puesto un crucifijo.

-Si, señor, y un escapulario. ¡Soy su madre!

-Pues ven con nosotros.

-¡Oiga! —se li va oórrer preguntar— ¿Me ha denunciado una mujer que va por ahí vendiendo ataúdes?

-Esa misma.

-Pues miren Udes., ha sido, sin duda, que se ha acordado, ¡como yo ya lo tenía y, como Udes. comprenderán, no estaba para razones con mi dolor, tal vez no le haya contestado todo lo amablemente que ella esperaba.

Els milicians, en vista de les raons, la soltaren.

-Cuando esto se acabe —me diu San Petrillo—, si vivimos, me voy a Navarra, a un país donde cuando muera una persona, por criminal que sea, se permita que la familia llore sobre el cadáver y lamente, y haya quien les consuele y nadie impida la expresión del dolor.»

En aquell clima de terror i devastació els rumors i la desinformació se succeïen. Poques setmanes després, el 27 de novembre de 1936, Primitiu s'alarmava i escrivia al seu dietari (Gómez, 2010: 615):

«En anar cap a casa —carrer de B[uenaventura] Durruti—, me trobe [Josep] Gasch en eixir de sa Casa. [...] Parlem., de què havem de parlar? No pot ésser res alegre. Me diu que han assassinat Leopold Trenor Palavicino i la dona. Li han dit que no hi romanen més Trenor per assassinar.»

Uns mesos després, el patrici tornava a fer-se ressò de l'estat de la nissaga Trénor. Nicolau Primitiu intentava que part del patrimoni valencià no quedara perdut i devastat, és per això que el 27 de gener de 1937 anotava que: «Vaig novament al drapaire Amat Camacho. No té res. Me diu que entre les biblioteques que ha desfet estan les de Trénor, al carrer del Trinquet dels Cavallers, i la de l'església del Miracle» (Gómez, 2020: 68).

Així mateix, tot just un mes després, el 27 de febrer de 1937, Primitiu tornà a donar notícia de la desfeta cultural soferta pels Trénor: «El drapaire Manolo, del carrer del doctor Monserrat, entre altres coses m'ha dit que ell va comprar els llibres i paper del Trénor del carrer del Trinquet dels Cavallers, cantó al del Miracle. No li queda res d'aquí» (Gómez, 2020: 150).

Espoliat de família i béns, Leopold Trénor, un dels intel·lectuals més reeixits de la València del primer terç del segle XX, reclòs a la seua casa, al carrer Sorní número 12 de la seua estimada ciutat, sentí ben a prop la derrota vital: «les vicissituds passades, el dol per la pèrdua dels fills, el fons religiós, etc., va fer que sa resistència física fos minada» fins que va morir, de mort natural, el 23 de juliol del 1937, en la intimitat «acompanyat per sa muller i les seues filles dins una tartana» (Comba, 1965: 17).

Un mes després de la seua mort, el 21 d'agost de 1937, el setmanari *Valencia* en va publicar una necrologia signada per Víctor Sánchez, pseudònim de Teodor Llorente Falcó. El text, influït per l'atmosfera bèl·lica, destacava com foren els darrers moments de la vida de Trénor:

«Los últimos fugitivos que han llegado de la zona roja de Valencia trajeron la triste noticia del fallecimiento de este benemérito paisano nuestro. Lacerado su corazón por tantas desdichas como habían amargado su vida de algunos años a esta parte, no ha podido soportar tanto infortunio. De cuatro hijos varones, todos ellos en la flor de la edad, solo el más pequeño ha podido librarse de la muerte: uno pereció ahogado en Asturias, tomando el baño; el segundo, de dolorosísima enfermedad, después de haber sido herido, cumpliendo deberes por la Patria, y el tercero, fusilado por las hordas rojas. ¿Cabe mayor amargura para un padre, y un padre que sentía además hondamente las desgracias de su Patria y que era un fervorosísimo católico?»¹⁵⁰

Al mateix temps, Llorente Falcó, va aprofitar aquelles línies per fer balanç dels interessos i de la contribució cultural de Trénor. En aquest sentit destacava el regionalisme moderat influït pel mestratge de Llorente Olivares:

«supo armonizar siempre el cariño a la región valenciana, con el amor que todos debemos sentir por la Patria grande, e inspirándose siempre en este que unas veces desde la presidencia del “Rat-Penat” y otras desde los cargos directivos de las distintas secciones, contribuyó no solo al esplendor del ya viejo casal valenciano, sino que también, con su sano regionalismo, contribuyó a que no se descarriasen las corrientes del movimiento literario renacentista por caminos peligrosos.»¹⁵¹

Aquestes línies denoten un coneixement considerable de la vida del finat: cinquanta anys enrere Llorente Olivares mantenia contacte amb Trénor i dues dècades abans de morir el nostre escriptor, Llorente Falcó hi mantenia una relació personal. Així mateix, no s'estigué de referenciar l'activisme catòlic de Trénor:

«Nota saliente también de este ilustre valenciano fué su labor social católica, que practicó desde su juventud, primero cooperando a la benéfica misión del Rvdo. P. Vicent, y después desde el Centro Escolar y Mercantil, en el que dirigió una revista ilustrada, que logró sólido prestigio, y tomó parte en innumerables actos de cultura y propaganda, siempre inspirándose en las doctrinas de la Iglesia y en el bienestar de la clase obrera.»¹⁵²

La necrologia destacà la seua modèstia i l'amor que sentia per València. Malauradament, s'hauria d'esperar moltes dècades per tenir coneixement de l'escriptor i la seua obra. Tal com assenyalà Comba (1965: 18), «València que honora freqüentment gent forastera, oblida sovint els valencians forçívols que fiquen a contribució tot quant poden i son».

¹⁵⁰ Sánchez V. (Teodor Llorente Falcó): «Don Leopoldo Trénor Palavicino», setmanari *Valencia*, núm. 22, (21-VIII-1937), p. 6.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² *Ibidem*.

II. OBRA VALENCIANA COMPLETA DE LEOPOLD TRÉNOR

2.1 Proses esparses

L'obra en prosa de Trénor és eminentment castellana. Va publicar llibres de voluntat didàctica, narrativa i assagística.¹⁵³ Tanmateix, comptem també amb diversos textos circumstancials escrits en valencià que perfilen l'escriptor. Els originals podem agrupar-los en dues tendències: d'una banda, el discurs patriòtic i, d'altra, la publicació literària mitjançant pròlegs i textos narratius. Tal és la importància que els hem transcrit en aquest capítol de l'estudi.

Els seus discursos patriòtics els va desenvolupar sobretot durant l'etapa en què va dirigir Lo Rat Penat (1908-1910), tot i que tenim constància d'altres discursos posteriors, de l'època en la qual representava l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil. Així doncs, convé destacar el parlament que va realitzar amb motiu de l'homenatge a mossén Cardona Vives a Castelló de la Plana en 1909. Aquelles línies transparenten la ideologia lingüística, política i cultural de l'escriptor. Ben recurrentment, Trénor inclou referències clàssiques per descriure el territori valencià (Roca, 2011: 623):

«bromeres cristal·lines del mar llatí, agrunsades per ones que porten entre sos plechs la vibració genial que les espenta desde les platjes heléniques, arrastrant troços de marbre rosa del Parthenon, pera moldre les arenes d'or de les nóstres platjes, mentres cabalguen en elles alenades del vent d'art, d'oratória, cultura y poessía de la clásica Grecia; vuy qu'en eixa foguera s'han fundit totes les fogueres de la regió valenciana, quedant una, la qu'unix á tots, la que pren calor de tots, la que illumena á tots, mostrantlis un camí únich, el camí del amor patri, al qu'aboquen pels camins y sendes més distintes tots els homens de bóna voluntat; vuy que les flamades de glória d'eixa foguera, com en vesllums d'aubada emporpren el cel, daurant el pervindre de la regió valenciana».

Amb el mateix to, segueix: «vuy arrivém á esta Plana meravellosa, que la vostra llaboriositat ha convertit en Jardí de les Hespérides, ubriagats els ulls en los vostres horitzons lluminosos, voltats pel parfum dels tarongers en flór, temerosos de que posen en les nóstres mans les pomes d'ór, en nou Juhí de París» (Roca, 2011: 624).

¹⁵³ Vegeu l'apartat d'aquest estudi anomenat: «Bibliografia de Leopold Trénor».

D'altra banda, el parlament reïx com un dels textos més eloqüents que va comunicar respecte al pensament valencianista. Més encara perquè no deixa de banda l'exemple i la comparació literària (Roca, 2011: 624):

«Eixe es el nostre regionalisme, sense tares d'exclusivismes perilluosos, de polítiques ambicions, buscant sempre el recobrar la nostra ànima netament valenciana, pera que les arrels y les branques qu'ens pertóquen del gran arbre nacional se colguen ben fondes pera conservar la sava tradicional i el such d'amor a nostra terra y s'estenguen pomposes, pujant al espay en vol altiu de progrés y d'ideals, unintse en cordial germanor á les altres, apoyades en el tronch comú y nutritntlo per lley d'amor, no de cruentes podes.»

Podem observar com Trénor, mitjançant la imatge de l'arbre, exposa el seu particular regionalisme moderat. Un valencianisme inseparable de l'Estat espanyol, imaginat com un «tronch comú», un gran arbre nacional que dona vida a diverses branques o regions, cadascuna amb la seua idiosincràsia: en el nostre cas, l'«ànima netament valenciana».

Quant als textos de voluntat literària, ens han arribat els pròlegs de *Flors de paper* (1898) i *Flors marcides* (1906), així com dos textos literaris escrits sota pseudònim a la revista *Oro de Ley* que, tal com hem indicat en capítols anteriors, haurien estat escrits per ell mateix, i que es titulen «En l'ermita del Ave Maria», «L'adoració dels reis» i «Sant Vicent Màrtir».

El pròleg de *Flors de paper* evidencia, amb perspectiva, un canvi d'etapa vital: només uns mesos després s'acomiadaria de l'etapa juvenívola i es casaria amb Rosario Pardo de Donlebún amb qui va construir una extensa família. Aquelles línies traspuen l'ànima d'un Leopold Trénor qui, amb tan sols vint-i-vuit anys, és capaç d'explicar les causes que l'empenten a produir poesia en valencià. «May encara havien amelat mos llavis los tendres acords de nostra *hermosa* parla; mes allá en lo més fondo del cor covava una estranya anyorança» (Trénor, 1898: 6).

La llengua, el paisatge i els costums –explica Trénor (1898: 7)– formen un tot (una tribu, un poble, un país) que el guia a elaborar poemes. Parem atenció a aquesta declaració d'intencions:

«Yo he sentit de prop glatir lo cor del nostre poble ab l'escalf de la sanch nova, encarnat en cada generació, sempre ravivat y sempre'l mateix, fentmos viure en les remembrances del temps passat y en les esperances del esdevenidor ab l'unitat dels sentiments y de les aspiracions.»

Això sí, aquell desig no naixia del no-res, ans al contrari: l'anhel s'alimentava de la lectura d'escriptors patricis (Trénor, 1898: 6-7):

«Trová mon entusiasme ben carinyosos mestres: en [Jaume] Collell, [Vicent W.] Querol y [Teodor] Llorente, y grata hospitalitat al niuet benvolgut de *Lo Rat-Penat*.

¿Qué puch oferirlos en torneta de tan senyalats favors? La espurna d'aquell entusiasme que prengué en la flama immortal de sa gaya ciencia, *ardix* encara alentada p'els bons companys, *aymadors de les glories valencianes*.»

Tal com hem analitzat en capítols anteriors, aquest testimoni corrobora el contacte personal amb Teodor Llorente Olivares i amb Vicent W. Querol, així com la col·laboració assídua amb *Lo Rat Penat*. Tanmateix, també indica entre els seus «mestres» l'escriptor català Jaume Collell Bancells (1846-1932), poeta i canonge de la catedral de Vic, a qui Trénor hauria conegut a primeries del 1890. Des d'aquell moment compartirien amistat fins al punt que Collell va elaborar el pròleg de *Ramellet de versos*, el primer poemari de Trénor.

En 1906 Leopold Trénor, immers en les obligacions de la vida adulta, va tornar a publicar un pròleg literari. En aquella època, tal com hem observat en apartats precedents, feia poc de temps que regentava l'editorial Tipografia Moderna, on va conèixer Miquel Gimeno Puchades, impressor i lletraferit. Trénor admirava l'empeny de Gimeno Puchades i, quan es va assabentar que dedicava temps a l'escriptura en llengua pròpia, no dubtà a publicar-ne els poemes, els quals va qualificar com «un ramellet de flors de l'horta embolicat en cuartilles d'impremta encara tendres». Els textos van colpir tant a Trénor que, segons afirmava, «al replegarlas ansiós vaig sentir la ubriagadora impressió d'un pomet de essencia trencantse entre les mans» (Gimeno, 1906: 5).

Ara bé, en el pròleg Trénor no sols va presentar i valorar la poesia de Gimeno, sinó que va aprofitar per realitzar una ferma defensa del gènere poètic: «acaminant per l'aspra y empolegada senda de la vida, anem, farts de prosa y nosedegats de poesía, guaytant alguna estrella que mos conforte en un raig d'ideal». En consonància, si més no en aparença, aquesta afirmació recorda els postulats noucentistes emesos per Eugeni D'Ors al seu «Glossari» de *La Veu de Catalunya*, qui ressaltava la importància del gènere poètic.

En aquest sentit, hi emfasitza la defensa del gènere poètic considerat, segons Trénor, un enllaç amb la nostra tradició literària medieval:

«Y ara cridem com en els antichs torneaments de gay saber: *¡Pas a la poesia!* Pero cridemho á la porta de les llars valencianes, en el estudi blanch de la barraca, á l'ombra benehida de un campanar en l'horta; porque en la plasa pública fuig hara tremolosa la santa poesia devant de la prosa malahida, y á lo més s'ou vibrant de pasió la veu airada del *serventesí*, com caragol de guerra desunint més y més els llasos de les tradicions de la patria.»

Altrament, «En l'ermita de l'Ave Maria»,¹⁵⁴ «L'adoració dels reis»¹⁵⁵ i «Sant Vicent Màrtir»¹⁵⁶ esdevenen textos narratius pròpiament dits. Totes tres aportacions, seguint la nostra hipòtesi que expliquem en el següent apartat, haurien estat produïdes per Trénor. Tenen caràcter costumista i se'n desprén una aureola religiosa. El primer, de més a més, trasllada pregonament la nostàlgia de l'escriptor, la qual es fa present a través d'un retrat paisatgista minuciosament descriptiu:

«Baix lo sòl d'una vesprá d'otony, l'ermita repòsa amagada entre abres i fumerals oint lo remor de l'aigua del riu que esbara lentament, cantant la bellesa del paisage de ses vòres. Sembla, com si s'haguera apartat apòsta del moviment del mon, del ruido de la vida, per a contemplar en la soletat aquell racó de l'hòrta aon se junten els camps i les fàbriques, fonts del progrés humá, i admirar més i més l'òbra de Deu en l'immensitat de l'espai i lo treball dels hòmens en lo llimitat de la tèrra.»¹⁵⁷

«L'adoració dels reis», en canvi, té una intenció més circumstancial: es va publicar dos jorns abans del dia de Reis i, en aquesta ocasió, l'escriptor pretén instruir el lector sobre la celebració.

«Cuan els pastors savíen lo naiximent del Mesías, una estrel·la anunciava a l'Orient la bona nova. Anaven a confirmarse les paraules de David: “*Els Reis de Tarsis i de les Illes, els Reis d'Arabia i de Sabá, vindrán a oferirli dons, en testimoni de sa fidelitat y de sa obediencia*”, i pronter ixqueren del Yemen aquells tres varóns que nomenaven Magos, lo cual en llengua persa vol dir sacerdots. Melchor, Gaspar i Balthasar seguiren el camí que'ls havia obert la estrel·la desde l'espai, anant per deserts i muntanyes en busca del Mesías promés, del Deu anunciat dels profetes, del Rei desijat de les nacions.»¹⁵⁸

D'igual manera, «Sant Vicent Màrtir» acompleteix el mateix propòsit tot publicant-se en vespres de la festivitat del patró del cap-i-casal. Això no obstant, en aquest darrer text, a més d'escriure una semblança del sant, hi aporta algunes reflexions sobre la importància

¹⁵⁴ M, «En l'ermita de l'Ave Maria», *Oro de Ley*, núm. 126 (25-XI-1919), p. 440.

¹⁵⁵ M, «L'adoració dels reis», *Oro de Ley*, núm. 131, (4-I-1920), p. 10.

¹⁵⁶ M, «San Vicent Màrtir», *Oro de Ley*, núm. 133, (18-I-1920), p. 42.

¹⁵⁷ M, «En l'ermita de l'Ave Maria», *Oro de Ley*, núm. 126 (25-XI-1919), p. 440.

¹⁵⁸ M, «L'adoració dels reis», *Oro de Ley*, núm. 131, (4-I-1920), p. 10.

de preservar la memòria col·lectiva; tant és així que la lectura del text ens recorda molts aspectes de la València actual, com ara les imatges religioses del Pont del Real :

«La vida dels héroes, els fets dels grans hòmens que, com Vicent, foren model de virtuts, no poden borrarla de la memòria els anys en sa vertiginosa carrera. I així el Sant diaca ha deixat a la posteritat moltes senyals i venerats recòrts de son pas per Valencia.

La tradició ininterrompuda, conta sa vida, sos patiments i dolors, amòstra els llòcs de verenació on estigué tancat, on pasá el turment de les flames, on morí entre les flòrs. Valencia el proclamá patró de sa ciutat i sons ravals i col·locá sa image front a la d'un atre fill il·lustre, en un pònt de son riu i doná son nom a un portal i un carrer i alçá en cada lloc venerat un santuari i en cada santuari deixá prova eloqüent de la devoció valenciana.

5 jiner 20»¹⁵⁹

En definitiva, encara que les proses valencianes siguen minoritàries en l'obra de Trénor, en convé reconéixer la seua importància. L'escriptor no sols usa la nostra llengua com a mitjà d'expressió lírica, sinó també amb voluntat persuasiva, tal com demostra la transcripció dels discursos, i, al mateix temps, amb un interès reflexiu, com observem als articles apareguts a la revista *Oro de Ley*.

¹⁵⁹M, «San Vicent Mártir», *Oro de Ley*, núm. 133, (18-I-1920), p. 42.

2.1.1. Prosa valenciana esparsa

«Dos paraules» (pròleg a *Flors de paper*, 1898)

May encara havien amelat mos llavis los tendres accords de nostra hermosa parla; mes allà en lo més fondo del cor covava una estranya anyorança. La mare qu'adormia al nen ab les rondalles del vell temps, el retronar alegre de la traca, les albaes de les nits estrelades, el refiar dels rosinyols en los brancatjes, el mormorejador soroll de l'aygua de les cequies, el só gaudiós de la dolsayna y el repicar del tabalet, la veu grave dels avis, los crits de goig dels xichs, la vibradora armonia de les campanes de la esglesia: tot ressonava dins de mon pit, confonentse en un cant melodiós, com se confonen lo flayre y les colors en un enfilall de roses y clavells, com espurnejen les diferents aristes en un mateix diamant, com s'enllaçen es loba consonancia les rimes ab les rimes, com s'abrasen los versos ab los versos en la uitat armoniosa de la estrofa.

Y mentres redolaven p'els espays lluminosos nubols d'or y de pòrpora al trench de l'aua, y sobre els horts irisats de gotes de rosada flamejava lo sol; mentres la nit brodava son blau mantell ab perles y palletes d'or ó ab l'alama de plata de los raigs de la lluna, y el oreig de les fraures y los tarongers florits, de les clavellineres y les alfábegues s'alsava al cel com perfumats efluvis del encens de los cors, yo deprenia á amar á Valencia, com deprenen los llavis del fillet á besar a la mare ans de balbucitar son tendre nom.

Y entre'ls afanys d'eixa anyorança y d'eixe amor, me semblava qu'aquell cant melodiós cantava les llahors de la patria, qu'el sol y les estreles li feen festa y que les flors eren los embaumats heralts de sa grandesa.

Com ferida la roca per el colp rosegador del perpal brota l'aigua maynal cristalina y para, aixís llunt de la patria esclatá un jorn l'anyorança en mon llavi sanglotador en ardentes estrofes en llengua valenciana.

Anyorí la plaça de la Seu; la Capella de la Mare de Deu tota plena de flors y llums, l'aygua del pouet de Sant Vicent, els Altars dels Milacres, la bescuitá y les falles, el tabalet y la dolsayna, la traca y les campanes.

Enamorat desde llavors de la poesia valenciana, al tornar alegre de terres estranyes y al vore al llunt la primer barraca y la magestuosa silueta del nostre Micalet, senti creixer més y més eixe amor.

Trová mon entusiasme ben earinyosos mestres en Collell, Querol y Llorente, y grata hospitalitat al niuet benvolgut de Lo Rat-Penat.

¿Qué puch oferirles en torneta de tan senyalats favors?

La espuma d' aquell entusiasme que prengué en la flama immortal de sa gaya ciencia, ardix encara alentada p'els bons companys, *aymadors de les glories valencianes*.

Yo he sentit de prop glatir lo cor del nostre poble ab l'escalf de la sanch nova, encarnat en cada generació, sempre ravivat y sempre'l mateix, fentmos viure en les remembrances del temps passat y en les esperances del esdevenidor ab l'unitat dels sentiments y de les aspiracions.

Yo l'he sentit batre brulent en les enamorades cobles que canta'l nuvi á la xiqueta aixerida, com á pauma triunfal, enmorenida la bonicoya cara per lo bes de lo sol.

Yo l'he vist donant nova vida á les runes, sava á la vella soca que no ha corcat lo temps ni desarraïlat la tempesta, esclatant en les tendres fulles d'una bona brotada, vessant per totes bandes l'engís meravellós, que mos afalaga, desde'ls blavosos cingles de la serra, qu'aboquen sobre la riallera plana la urnia de flors y de verdor de l'horta, fins á la platja d'arenes d'or que besa la mar, spill de nostres glories.

Yo l'he sentit, en fi, en los prechs de la infantesa, en la adolorida invocació del que gemega en lo dolor, en los cants de la esglesia, daurant lo nebulós pervindre de la vida ab la immortal esperança de la gloria, guardant lo sagrat tresor de les virtuts antigues, com la llavor fecunda de la vitalitat del nostre poble.

Mal pot un instrument traduir en notes musicals les inimitables armonies de la canturia dels rosinyols y dels boscatjes, y si l'instrument es un homil guitarró com el meu, no sé quí podrá reconeixer en mos pobrets cantars les sentides melodies del himne de patria, fe y amor, qu'encara resona vora'l Turia conmoquent tots los cors.

Servixca sixquera tant d'atreuiment pera qu'els mestres, irats de ma ignorancia, despenjen ses inspirades citres y á sos accords broten flayroses flors los rosers del gay saver.

¡Avant, companys!

Lo nostre cel sempre clar riu d'esperances, la patria llemosina palpita per tot arreu d'amor y d'hermosura, el llenguatge dels avis viu encara en los llavis, y l'ánima lleal y honrada, sofrida y coratjosa de nostra raça, no morirá jamay mentres bategue un cor desde Penyagolosa al Mongó y florixcan clavells y lliris en los conreus de l'horta, mentres corone la darrer barraca la henchida creu.

Pròleg de *Flors Marcides* (Gimeno Puchades, 1906: 5-7)

Acaminant per l'aspra y empolsegada senda de la vida, anem, farts de prosa y nosedegats de poesia, guaytant alguna estrela que mos conforte en un raig d'ideal.

Aixís, en mitx d'una putxada dolorosa, vaig trobar als meus peus un ramellet de flors de l'horta embolicat en cuartilles d'impremta encara tendres, y al replegarlas ansiós, vaig sentir la ubriagadora impressió d'un pomet de essencia trencantse entre les mans.

Un ramellet de flors qu'el plegador llansá creguentles *marcides*, sense pensar que les flors de vera poesia no se musteguen may.

Fresques, pomposes, com cullides en perfumada matinada de Maig, á la claror de la estrela del matí y als vesllums de rosa de la mar llevantina.

Eixes floretes, lector amich, són las que vuy t'oferixch presentades entre les fulles d'este llibret.

Les arreals fondes, molt fondes en la vida tradicional de nostra terra, donaren talls erts cap al cel, pabelló de nostres glòries, oriflama brillant de nostra vida. Dels talls, destilant l'aroma humit de les violetes del marge del fecundant sequiol y els tomells de nostres serres, brotaren els capolls tremolosos.

Els raigs de sol les feren esclatar entre mans endurides per el treball, pero fibroses d'ideal. No vullc desfullarles en l'escalpel de hierática crítica. Hia que sentirles de aprop llegintles baix l'emparrat de la barraca, ú ouirles tremolar baix la ráfaga vibradora de una veu en que parla més el cor que la llengua.

Com jo, tots els amants de veritat de nostres coses, han de donarli un lloch de preferencia en nostra taula de treball, entre el fastidiós fárrech de papers qu'aterrona y empila la prosa de la vida.

Un jarret de Manises y en éll eixes floretes mos farán un ambient de dolsa poesia, i els ulls riurán ab llum d'aubada, y el pit glatirá ab los sentiments en mal hora oblidats dels nostres avis.

Y hara cridem com en els antichs torneaments de gay saber: *¡Pas á la poesia!* Pero cridemho á la porta de les llars valencianes, en el estudi blanch de la barraca, á l'ombra benehída de un campanar en l'horta; perque en la plasa pública fuig hara tremolosa la santa poesia devant de la prosa malahída, y á lo més s'ou vibrant de pasió, la veu airada del *serventesí*, com caragol de guerra desunint més y més els llasos de les tradicions de la patria.

¡Pas al poeta! Coneix masa be camins y sendes de l'horta pera qu'el porte jo de la ma, y baix la blusa obrera glatix en éll un cor enamorat de veres de eixes coses masa oblidats de nostra terra qu'anyorem encara uns cuants alsant la vista al Micalet y llegint en eixe prodigiós paper de solfa de l'horta la cansó falaguera que's canta en los lluminosos Jochs Florals de una aubada valenciana.

Leopold Trénor

Discurs a Castelló de la Plana. Homenatge a mossén Cardona Vives (1909)¹⁶⁰

«¡Castellonenchs!

Lo Rat Penat, Societat d'amadors de les glòries valencianes, vé á perpetuar en eixa pedra la memòria del gran patrici Cardona y Vives y, al honrar ses virtuts cíviques, la seva generositat inagotable, el seu amor á les glòries pàtries, vé á honrar á la noble, á la hermosa provincia germana, acabant de lligar en un abrás d'amor á Valencia, á Castelló y á Alacant, perles de la gran corona del Reyalme Valenciá.

Eixes pedres *milliarias*, que anem plantant pel camins y viles de la patria llevantina, marquen etapes glorioses del camí recorregut per la nóstra rassa, punts de partida pera nóves empreses d'amor patri.

Vuy qu'el amor á la *Patria* rebrota en l'aspra tèrra africana en épiques gallardíes, com les dels temps passats, empapant la sanch lleal espanyola en son esclat de pòrpora la bandera de la Patria gran; vuy que l'*Amor* plóra tremolós en el racó de les desèrtes llars y la *Fé* de mares y esposes prega anguniada pels seus soldats, vuy mes que may nosaltres, vells cantors de la *Patria*, de la *Fe* y de l'*Amor*, hem d'anar «*de pòble en pòble, de vila en vila*», aventant la flameta omil de la llar valenciana, conservant les paveses de les virtuts antigues de l'ànima lleal, honrada, sofrida y coratjosa del nóstre pòble, brindant á tots el most ardorós del ví novell de progrés y de cultura, encabeçat en la dolsa fortalea del ví ranci de les nóstres tradicions venerades.

Vuy qu'aquella flameta omil ha encés eixa foguera meravellosa de la nóstra Exposició Regional, y Espanya sencera guayta cap á Llevant, eixe Llevant d'ahont surt el sol entre les bromeres cristalines del mar llatí, agrunsades per ones que porten entre sos plechs la vibració genial que les espenta desde les platjes heléniques, arrastrant troços de marbre rosa del Parthenon, pera moldre les arenes d'or de les nóstres platjes, mentres cabalguen en elles alenades del vent d'art, d'oratória, cultura y poessía de la clásica Grecia; vuy qu'en eixa foguera s'han fundit totes les fogueres de la regió valenciana, quedant una, la qu'unix á tots, la que pren calor de tots, la que illumena á tots, mostrantlis un camí unich, el camí del amor patri, al qu'aboquen pels camins y sendes més distintes tots els homens de bóna voluntat; vuy que les flamades de glória d'eixa foguera, com en vesllums d'aubada emporpren el cel, daurant el pervindre de la regió valenciana; vuy s'unixen tots,

¹⁶⁰ A través de l'edició paleogràfica de Rafael Roca (2011: 622-625).

com s'uniren en los germans mallorquins, fa uns mesos, pera dir á la Patria gran en dol,
en mos póbres versos:

Vuy de nou, abrasades nostres térres
de la mateixa branca gayes flors,
vuy li dirém a Espanya: *«Mira, mare,
com t'amen tes regións.*
Si volém conservar la nóstra parla,
els nóstres sentiments y tradicións,
es qu'al vigorisar arrels y branques,
nutrim d'amor al tronch.
Vuy t'oferím la sanch de nóstres barres,
suplant sava lleal de cada cór,
el plorós sacrifici de les mares
l'ór fruyt del nóstre esforç.
Desde'l llevant, conreu de la bellesa,
níu d'art y flórs, d'ahont surt la llum del sol,
t'enviém en tes hóres d'agonía
lo nóstre bes d'amor.»

Fá un any aná Lo Rat Penat á Alacant pera posar una d'eixes pédres, la llápida al Comte de Lumiares y, baix d'aquell cel esplendorós, á l'ombra dels palmerals d'Elx, el poble alacantí mos doná el abrás de germanor, fentmos tan triunfal acullida que may la oblidarém.

Fa uns dies se reunirem les tres provincies pera coronar en el *Stadium* de la nóstra grandiosa Olimpiada, d'art y cultura, progrés y ciencia, en lo front venerable del patriarca Llorente, á la Poesía Valenciana.

Vuy arribém á esta Plana meravellosa, que la vostra llaboriositat ha convertit en Jardí de les Hespèrides, ubriagats els ulls en los vostres horizons lluminosos, voltats pel parfum dels tarongers en flór, temorosos de que posen en les nóstres mans les pomes d'ór, en nou Juhí de París, perque devant d'eixes ayroses castellonenques arramblariém en la cullita dels horts de la Plana, pera poder premiar les més hermoses y encá mos faltaría, y al trovarnos en la nóstra llar, en la immensa y hermosa llar valenciana, en esta ciutat nobilíssima, culta, llaboriosa y progresiva, entre germáns units á nosaltres en un abrás

junt al cór de Valencia, estant en la nóstra casa festejats per vosaltres com germáns que tornen de llunt y se senten en les cadires payrals pera menjar junts el pá dels blats de les nóstres hórtes, beure ví dels nóstres secáns, remembrant les glories de la gran familia valenciana, fent projectes pera l'esdevenidor de la rassa llevantina, alçant la *Senyera*, oriflama gloriosa d'un poble que vol anar á la vanguardia del progrés y trevall, art y cultura, per fer més gran á Espanya, com día yo en los passats Jochs Florals, pero sempre parlant, sentint y fent en valenciá.

Eixe es el nóstre regionalisme, sense tares d'exclusivismes perillosos, de polítiques ambicións, buscant sempre recobrar la nóstra ánima netament valenciana, pera que les arrels y les branques qu'ens pertocuen del gran arbre nacional se colguen ben fondes pera conservar la sava tradicional y el such d'amor de nóstra terra y s'estenguen pomposes, pujant al espay en vol altiu de progrés y d'ideals, unintse en cordial germanor á les altres, apoyades en el tronch comú y nutrintlo per lley d'amor, no de cruentes podes.

Pero teniu en conte que som nosaltres, pobres obrers, sembradors omils, qu'aném llaurant el nóstre solc, esparramant la llavor immortal del esperit valenciá.

Ahí teniu al nóstre amor: es el poble valenciá encarnant en eixes il·lustres personalitats que representen á les tres provincies, á les tres hermoses capitals del Reyalme.

Nosaltres aném davant, fent camí, enramantlo en les rames de murta y les fulles de rósa de les poessies valencianes, reparant els fonaments dels monuments de glória, buscant entre llibres y pergamins el grá de fecunda vitalitat de la nóstra lliteratura, entre gents y pobles els gatits de l'ánima valenciana.

Ells venen á consagrar l'aspiració de idees y sentiments que naix y creix y s'acaronen en el cór d'un poble, amant de sa terra, enamorat del art y la bellesa, afanós de treball y de progrés, quan aplega á lligar á totes les voluntats en un abraç d'amor, á totes les anyorances en un mateix y fervorós glatit, cantant sincerament himnes de pau y cants de germanor, fentlis ofrena al Reyalme Valenciá y á la Patria Gran, de flórs d'hermosura, llorers de victória y fruyts de la llaboriositat de la rassa.

¡Que no's marciexca may esta florada de germanor, que perfume y alente al cór dels nóstres nets, al reposar baix els tarongers de la Plana, els llorers de nóstra hórta y els

palmerals de Elx, que corone els triunfos de demà, cumplida ya nostra feyna d'amor patri,
sens que una boira de dupte ó un vent de discórdia glacen ó mustien ses brotades de glória!

¡Llaor als grans patricis com Cardona; siga la seva memòria eixemple perpétu pera les
generaciós venideres!

¡Gratitut inmensa al pòble de Castelló, que'ns reb en tan fraternal entusiasme!

¡Vixquen els bons valencians!

¡Vixca Castelló! ¡Vixca Alacant! ¡Vixca el Reyalme Valenciá!

Y en tot, per tot y sobretot, ¡vixca Espanya!

«En l'ermita del Ave Maria»¹⁶¹

Baix el sol d'una vesprà d'otony, l'ermiteta repòsa amagada entre abres i fumerals oint lo remor de l'aigua del riu que esbara lentament, cantant la bellesa del paisage de ses vòres. Sembla, com si s'haguera apartat apòsta del moviment del mon, del ruido de la vida, per a contemplar en la soletat aquell racó de l'hòrta aon se junten els camps i les fàbriques, fonts del progrés humá, i admirar més i més l'òbra de Deu en l'immensitat de l'espai i lo treball dels hòmens en lo llimitat de la tèrra.

Allí está l'ermiteta, chicoteta, bonica, esperant que arrive el seu día pera manifestarse joyosa i gran.

I per fi arriba lo seu jorn, que's lo dumenge, lo día en que está alegre i contenta i hermosa i poética, perque ella crida a la alegría i a l'hermosura i a la satisfacció i a la poesia...Cuan el sol ya no bufa més per l'horiçont, la campana comença a ferir l'aire que va duguent per tot arréu la veu metálica que avisa als chiquets l'hòra de la Doctrina, i per llevant i ponent surten nins i més nins que van cap a l'ermita, la cual sembla dir les paraules del Diví Mestre: «Deixéu que'ls infants s'acòsten a mí».

I la capella s'ompli de l'infantesa de l'hòrta, i baix el trespòl del recinte se congreguen catequistes i catecumens, aquélls, per a ensenyar, éstos, per a dependre la doctrina de Jesús. ¡Hermós espectacle! Aquells petits còrs, van a rebre l'aliment de l'espirit, huí tan abandonat per molts, i que per força ha de constituéixer els carréus sobre'ls quals s'alça l'edifici de nòstra naturalea.

Els nins no obliden a aquell atre Nin que, com diuen els versos de Mosén Cinto, exclama:

«Veni a ma presència,
chiquets, vingau a mí,
les flòrs de la ignocència
Són flors del meu jardí.»

I així, van contents i joyosos ab una oració en los llavis i un sentiment en son còr:

«...de casa cap al temple,
del temple cap al cèl.»

Natura va fent son camí. Ya l'astre rey va poquet a poquet devallant per l'espai, ya els pardalets van tornant a les branques aon se junten en un esclat de goig.

L'ermiteta queda atra vòlta a soles tornant a oir lo remor de l'aigua. Després de la mòrt del crepuscle, pel firmament van aguaitant argentats puntes i la nit s'acòsta alvançant

¹⁶¹ M, «En l'Ermita del Ave María», *Oro de Ley*, núm. 126, (25-XI-1919), p. 440.

apresa, i sembla cada arbre un fantasma que'l vent meneja i l'ermita repòsa en la vèrda vòra del Turia i espera arribar el seu día pera llançar la veu de sa campana cridant als infants.

V. 25-XI-19

«L'adoració dels reis»¹⁶²

Cuan els pastors savien lo naiximent del Mesies, una estrel·la anunciava a l'Orient la bona nova. Anaven a confirmar-se les paraules de David: «*Els Reis de Tarsis i de les Illes, els Reis d'Arabia i de Sabá, vindrán a oferirli dons, en testimoni de sa fidelitat i de sa obediencia*», i pronter ixqueren del Yemen aquells tres varóns que nomenaven Magos, lo cual en llengua persa vol dir sacerdots. Melchor, Gaspar i Balthasar seguiren el camí que'ls havia obert la estrel·la desde l'espai, anant per deserts i muntanyes en busca del Mesies promés, del Deu anunciat dels profetes, del Rei desijat de les nacions.

En el portal de Belém, lo Fill de Deu, havia pres carn, i en humilíssim breçol de palla s'amostrava el Rei del cèl als de la terra. En la Judea ya es savia esta vinguda, i de totes parts anaven acodint a vorer al Infant que'n braços de la Vèrge rebia les ofrenes dels pastors.

Dotze dies, segons opinió dels Expositors, tardaren els Magos en arribar a Jerusalem, i ú més en aplegar a Belém, guiats fins allí per l'astre que llua en lo firmament com punt argentat. En l'immensitat del cèl havia aparegut un nou sol que senyalava aon havia naixcut la nova llum del mon, que desde la petita però dijosa aldea de Belém, omplia ab ses raigs la terra tota i desfeia ses ténebres.

Els Reis ofrenen a Jesús l'òr, mirra i incéns en penyora d'adoració i acatament; la Verge contempla carinyosa a son Fill, Josep mira a la esposa amada i al recin nat; ¡suprem instant de gradea i humilitat, de pau i alegria, de goig i benaurança!

Han pasat uns dies...Ya havia segut ordenada la persecució dels nins menors de dos anys i s'anava a fer pereixer a moltisims ignocents, pero el Salvador del mon estava destinat a morir en la Creu, no acoltellat per bogí del rei. El còr de la Mare rebia llavors una ferida, però l'angel lis senyalá el camí de salvació com avans la estrel·la havia senyalat als Reis el camí de Belém, de salvació per a la humanitat. Un monarca impiu volia tallar la flor quin capoll acabava d'esclatar, mes no pogué i jasía sa persecució, encara pujava per l'espai l'incéns i l'òr relluia entre la groga palla del Portal i la mirra deleitava ab sa fragança, i encara calfava el breçol l'alé del bou i de la mula i es sentia per tot arreu la veu dels angels que bagolaven: *Gloria in excelsis Deo*.

¹⁶² M, «L'adoració dels reis», *Oro de Ley*, núm. 131, (4-I-1920), p. 10.

«San Vicent Màrtir»¹⁶³

El dia 22 de giner celebra la Església Valentina la festivitat de Sant Vicent Màrtir, sant espanyol, dels primers que caigueren en la persecució decretada per Dioclecí en 303, la més sangolenta de quantes feren els emperadors romans.

Sant Vicent no havia nascut a Valencia, puix va vore la llum primera en Çaragoça; però jasía, pot considerárseli com u dels sants valenciáns i el primer que rebé la palma del martiri en esta ciutat. Sa vida está íntimament lligada ab la de Valero, bisbe cesaraugustá, el qual s'encarregá de la educació del jove Vicent, qui fon ordenat per éll de Diacá i confiat del ministeri de predicació. El fòc de la paraula de Vicent, augmentat per l'eixemple de ses virtuts, conseguí que moltíssims romans abraçaren la fe de Jesucrist, lo cual fon prou pera que Daciá, governador de la Tarraconense, l'enviara, juntament ab Sant Valero, desterrat a Valencia. La fe estava molt arrelada en aquells sants varóns i no s'anaven a deixar convencer per les paraules dels pagáns: Nient els atemoríava, res podia ferlis abjurar de sa religió, puix ni el menyspreu terrenal, ni les amenaces de la mort eren prou pera ferlis estar iaguts.

La tranquilidad dels dos cristiáns indigná al governador, qui ordená fos Vicent lligat i que després li se trencaren els ossos per a castigar ab este turment, lo que considerava una irreverencia per als deus de l'Imperi.

Y ni la dislocació dels seus ossos ni els esgaralls que li feen en les espatl·les ni la sang que vessaven les plagues causaren esmortiment en l'esperit del Sant, que cada vegá es trovava ab noves forces per a sufrir aquell dur suplici. Sols mancaba veure si el fòc podria acabar amb el cos del cristiá, però fon en va quan se feu, porque les graelles no havien de ser son llit de mort, sino flors esclatades ab embriagadora odor.

Veguent Daciá l'impossibilitat de ferli morir en les flames, ordená fora tancat en fosc calaboç, pero els fèrros de la presó se tornaren pétals de fragants flors que obriren el camí a una ánima que pujaba al cèl voltada de virtuts, plena d'heroísmes i coronada ab la palma que rebé del martiri.

Han pasat molts segles; pero Valencia encara conserva els venerats llocs on el Sant patí els durs turments. Son testimonis de l'història d'un sant espanyol, que fon objecte de la

¹⁶³ M, «San Vicent Màrtir», *Oro de Ley*, núm. 131, (4-I-1920), p. 42.

persecució romana, com atres eren al mateix temps en Çaragoça i Barcelona i Tarragona i Toledo.

Son còs, lligat a una ròda de molí, conta la tradició que fon tirat al muladar y després a la mar per a que es perguera en sa immensitat; pero haventlo trovat en la platja una cristiana, li donaren la sepultura que's mereixia.

Baix la dominació árabe fon treslladat al Promontòri de Portugal, huí conegut ab el nòm de cab de Sant Vicent.

La vida dels héroes, els fets dels grans hòmens que, com Vicent, foren modèl de virtuts, no poden borrarla de la memòria els anys en sa vertiginosa carrera. I així el Sant Diacá ha deixat a la posteritat moltes senyals i venerats recòrts de son pas per Valencia.

La tradició ininterrompuda, conta sa vida, sos patiments i dolors, amòstra els llòcs de veneració on estigué tancat, on pasá el turment de les flames, on morí entre les flòrs. Valencia el proclamá patró de sa ciutat i sons rabals i col·locá sa image front a la d'un atre fill il·lustre, en un pònt de son riu i doná son nom a un portal i un carrer i alçá en cada llòc venerat un santuari, i en cada santuari deixá pròva eloqüent de la devoció valenciana.

V jiner, 20.

2.2. L'obra poètica

Leopold Trénor va desenvolupar la seua expressió lírica, com molts dels escriptors coetanis, tant en castellà com en valencià, indistintament. Teodor Llorente afirmava: «es un poeta bilingüe, tan expontáneo en el idioma de Cervantes como en el de Ausias March».¹⁶⁴ Així les coses, des de finals de la dècada dels vuitanta del segle XIX fins als anys trenta del segle XX va publicar un gruix considerable d'obres, entre les quals comptem les següents: *Ramellet de versos* (1895), *Flors de paper* (1898), *A María Guerrero* (1907), *Para nosotros solos* (1908), *Poesies* (1915), a més d'un conjunt notable de poemes esparsos a la premsa de l'època.

La poesia de l'autor és costumista, encara que, amb el pas del temps, els seus versos incorporen algunes innovacions conceptuals i discursives que en aquest capítol analitzarem. Lluny d'esdevenir una obra de caràcter modernista (Simbor, 1988: 72), la trenoriana és una veu que recorda les tradicions del seu poble, la pàtria, la fe, l'amor; al mateix temps que testimonia el temps que li ha tocat viure: l'estada estudiantil per Europa, l'amor primerenc, la família, l'associacionisme, la pena i la mort.

Tot i que l'origen del motiu sol ser difús, Amèlia Comba (1965: 8) atribueix l'interés de Trénor per la poesia a la influència dels mestres durant l'etapa escolar:

«nen encara, ingresá al Col·legi dels PP. Jesuïtes, on sa gran afició a la poesía es va notar de primeries, lo que féu qu'el seu Mestre, el savi P. Sauret, s'en adonas, descobrint en ell un extraordinari poeta jovenívol, promesa d'un pregon i ferm puntal de renaixença, per lo que l'instruí als secrets de la mètrica i la rima».

Així mateix, l'ús literari de la nostra llengua es pot explicar en el pròleg que escrigué en *Flors de paper* (1898). Trénor recordava com havien après els seus llavis «los tendres acords de nostra hermosa parla», és per això que es mostra nostàlgic i recorda (1898: 5):

«La mare qu'adormia al nen ab les rondalles del vell temps, el retronar alegre de la traca, les albaes de les nits estrelades, el refilar dels rosinyols en los brancatjes, el mormorejador soroll de l'aygua de les céquies, el só gaudiós de la dolsayna y el repicar del tabalet, la veu grave dels avis, los crits de goig dels sichs, la vibradora armonia de les campanes de la esglesia».

¹⁶⁴ Valentino, «De re literaria. *Para nosotros solos*, poesías íntimas, por Leopoldo Trénor, Valencia, 1908», *Las Provincias* (18-I-1909).

D'aquesta manera, amb aquella creixença, el poeta confessa que «deprenia á amar á Valencia» innocentment i tendra «com deprenen los llavis del fillet á besar á la mare ans de balbucitar son tendre nom». Així que avançava el temps, va prendre consciència fins entendre que aquella llengua «cantava les llahors de la patria». Més encara, després de realitzar estudis a l'estranger, va sentir la necessitat d'expressar-se en llengua pròpia: «Enamorat desde llavors de la poesía valenciana, al tornar alegre de terres estranyes y al vore al llunt la primera barraca y la magestuosa silueta del nostre Micalet, senti creixer més y més eixe amor» (Trénor, 1898: 6). En aquests versos del poema «Llunt de la patria» es comprén la identificació lingüística del nostre escriptor:

¡Vaig sempre errant, sens que ningú repare
en mí, soch un estrany, sense parent!
parle en la llengua que parlá ma mare
y ningú me comprén.

Leopold Trénor, d'igual manera que els escriptors coetanis de la Renaixença, coneixia els clàssics del Segle d'Or. Existeix un exemple simptomàtic: en una de les seues obres castellanes, *Juan de Yepes, medio fraire y doctor de la Iglesia: una peregrinación por los paisajes de San Juan de la Cruz* (impresa el 1927 als tallers de Tipografia Moderna de València), encapçala un dels capítols amb el títol «Lírio entre espinas», traducció del famós vers ausiasmarquià, «llir entre cards».

2.2.1. El mestratge de Jaume Collell, Teodor Llorente i Vicent W. Querol

Al pròleg de *Flors de Paper* Leopold Trénor (1898: 7) explica la influència en la seua obra de Jaume Collell, Teodor Llorente i Vicent W. Querol. La relació directa i indirecta amb tots tres escriptors va condicionar en gran part l'interés literari de Trénor.

Collell, Llorente i Querol mantingueren contacte directe entre ells, si més no, des de les Festes del Mil·lenari de Montserrat de 1880, gràcies a l'amistat amb Jacint Verdaguer. Teodor Llorente, a causa d'aquella celebració, va coincidir amb mossén Collell i en va guardar un grat record (Roca, 2007b: 288-289):

«El canto en que describe el encuentro de la Imagen de la Virgen, es una sarta de perlas de inapreciable valor. Recuerdo el efecto que causaron sus magníficas estrofas cuando con valiente entonación las leyó en el vasto y engalanado claustro del monasterio, ante los preladados, las autoridades y el pueblo catalán, allí reunido, el reverendo mosén Jaime Collell, colega de Verdaguer en el sacerdocio y en la poesía. [...]

He citado a mosén Collell. Es el hermano de Verdaguer en Jesucristo y en Apolo: [...] Collell, hijo también de Vich, compañero de estudios y aficiones de Verdaguer, es, sin embargo, de carácter muy distinto. Todo lo que este tiene de concentrado y reflexivo, lo tiene Collell de impetuoso y abierto. Su alma es de fuego, de un fuego en ebullición constante. Verdaguer piensa y calla: Collell habla y obra siempre. Necesita acción, movimiento, expansión continua. Es poeta, predicador, polemista, lleva a todo la llama de actividad.»

L'amistat de Collell amb els literats valencians es va perllongar en el temps. En maig de 1882. Mossén Collell va visitar la ciutat de València, perquè havia estat convidat per Lo Rat Penat a assistir a la festa de la Mare de Déu dels Desemparats. Amb probabilitat, existiria una relació literària prèvia, ja que durant aquella celebració el canonge de Vic fou convidat a llegir algunes de les seues composicions poètiques, entre altres el seu poema «La gent del any vuit» (Roca, 2007b: 247).

Dies després, el Centre Excursionista de Lo Rat Penat va realitzar una eixida als monestirs de Poblet i Santes Creus i a les ciutats de Valls i Tarragona. Aquell aplec congregà una trentena de ratpenatistes i catalanistes, entre els quals mossén Collell va destacar com a guia espiritual. L'encontre va tenir tanta importància que, segons Rafael Roca (2007b: 229), «retrata la germanor que durant el període de la Renaixença s'establiren entre els escriptors valencians i catalans». Tal fou l'enllaç cultural que un Llorente ja ancià, en 1908 va retornar a Vic, la terra de Verdaguer. Collell pogué acompanyar-lo en aquell viatge retrospectiu, en què el poeta valencià va recordar, amb melancolia, l'estima que es professaven (Roca, 2007b: 282).

La relació cultural entre Jaume Collell i València es va afermar durant la dècada de 1880. En 1884 Collell hi figurà en el cartell dels Jocs Florals de Lo Rat Penat com a un dels mantenidors (Sala, 2000: 90). En aquell context, Llorente i Collell mantingueren contacte epistolar: tots dos intercanviaren informació sobre actes culturals dels seus territoris. De més a més, els dos escriptors tornarien a coincidir amb motiu dels Jocs Florals de Barcelona de 1888 en els quals el mossén vigatà va rebre el guardó de la Flor Natural (Roca, 2007b: 255).

En aquell context Leopold Trénor, tal com hem analitzat anteriorment, estudiava idiomes als col·legis jesuïtes de Montpeller i Feldkirch, circumstància per la qual va escriure un dels seus primers poemes valencians, «Á una oroneta» (Montpeller, 1887). Poc de temps després, entre octubre i novembre de 1890, va publicar dos articles anomenats, «De Ripoll á Ribas»¹⁶⁵ al periòdic *La Ilustración católica*. Tal com hi subtitulava, Trénor va relatar una excursió per l'alta muntanya de Catalunya durant 1890. Al primer d'aquests articles el jove escriptor es va detindre a la ciutat de Vic, d'on era natural mossén Collell:

«Tres paradas más sin fonda, y á lo lejos se ve una población de extenso perímetro y apiñadas ca-sas: es Vich, la patria natal de los legítimos salchichones que han popularizado tanto el nombre de Vich, que millares de falsos salchichones se hacen naturalizar hijos de esta comarca. Al lado de la estación se ve una gran fábrica de salchichones y embutidos con real privilegio. Vean ustedes: hoy que vánse mermando cada día más las regias prerogati-vas, hoy se les da real privilegio á los embutidos.

Después de estas reflexiones político-gastronómicas, pensamos en que Vich es una población bas-tante importante, con Sede episcopal y.... y el “¡Viajeros al tren!” y la consabida campanada interrumpe estas consideraciones más dignas y elevadas que las anteriores.»¹⁶⁶

No obstant això, el nostre poeta no dubtà de detindre aquella peregrinació per alimentar la seua ànima lletraferida: «en vez de una excursión por la montaña, nos vamos á algún archivo, y nada menos que á sacudir el polvo de los siglos, ¡como si no hubiera bastante polvo en estos meses por esos caminos de Dios!». ¹⁶⁷ Fou en aquells moments quan Leopold Trénor i Jaume Collell es conegueren per primera vegada. Mossén Collell ho recordava d'aquesta manera (Trénor, 1895: 4):

«ara'm plau recordar aquell jove valencià, ros ab una rossor de or vell, á qui coneguí en La Garriga, y era mon company atentíssim en les excursions y passeigs per aquells delitosos paratjes. Vosté acabava aleshores de arivar de Wörishofen, de fer la cura de Mossen kneipp, y tot contantme aquell tractament per l'aygua freda (que farà da sé) y coses de Alemania y dels muntanyesos del Tirol, coneguí que si s'hi posava, havia de fer vosté quealque roma ben trovada.»

¹⁶⁵ Trénor, Leopold, «De Ripoll a Ribas. Una excursión por la alta montaña de Cataluña», *La Ilustración católica*, núm. 28, (5-X-1890), pp. 333-334 i núm. 30 (25-X-1890), pp. 363-364.

¹⁶⁶ Trénor, Leopold, «De Ripoll a Ribas. Una excursión por la alta montaña de Cataluña», *La Ilustración católica*, núm. 28, (5-X-1890), pp. 333-334.

¹⁶⁷ Trénor, Leopold, «De Ripoll a Ribas. Una excursión por la alta montaña de Cataluña», *La Ilustración católica*, núm. 30 (25-X-1890), p. 363.

La confessió que hi va inserir mossén Collell informa dels primers passos poètics de Leopold Trénor, al mateix temps que palesa com ell mateix –qui recentment, en 1888, havia obtingut la Flor Natural dels Jocs Florals de Barcelona– el va motivar a escriure versos valencians (Trénor, 1895: 4):

«Una mostra que al cap de poch temps m’enviá, me refermà en mon pensament, y més tart vingueren los Jochs Florals del Rat-Penat de Valencia, de 893, á darme plena rahó y confirmar mos pornostichs, premiant-li ab la flor natural sa ingènua primogènita “La nit d’albaes”»

Ara bé, Collell era conscient que el treball literari del poeta, ja en 1895, era subordinat a les obligacions acadèmiques i a l’activisme catolicista, és per això que no s’estigué d’advertir-li la importància de persistir en el conreu de les lletres pàtries (Trénor, 1895: 4-5):

«Després ab la feynada del doctorat en lleys i bregues de propaganda católica, conech que no ha festejat gayre les Muses; mes jo espere que, si l’aygua de la font de la Cibeles no ha sigut per vosté com la del Leteu, tornará altra volta á despenjar la lira valenciana, y cantarà l’amor y la patria y les dolceses de nostra religió, en la incomparable parla de Sant Vicent Ferrer y del sirenuo cavaller Mossen Ausias March»

A la qual cosa, línies després, li advertia: «que la toga de doctor no li ofegue l’escalf de la santa poesia». Tan sols en les darreres línies del pròleg, Collell, qui comptava amb vora trenta anys de trajectòria d’activisme catalanista, aprofitava per fer balanç de la literatura valenciana. Això sí, des de la seua òptica perifèrica (Collell, 1895: 3-5).

«No va tan abundant y ratxosa la literatura llemosina en les vores del Turia, ara que s’han fet vells (y alguns ja’ls ploram morts, com l’inolvidable Querol) los primer heralds de la renovellada gaya ciència, que no s’hagen de fer grans mercés y mans belletes al qui, com vostè, ofereix les primícies de son numen poetich».

De fet, cal recordar que Trénor encetà la creació literària poc de temps després de la publicació del *Llibret de versos* (1885) de Llorente, qui no escatimà esforços a elogiar les seues aptituds poètiques. En 1908, aprofitant la publicació de *Para nosotros solos*, recordava el poema «Lluny de la pàtria», un dels més llegits del nostre escriptor: «harà una veintena de años, oí una voz muy dulce y algo triste, que venía del extranjero. Era un lamento de nostalgia, dirigido á la Patria ausente [...] ¡Ya tenemos otro poeta!». És més, línies després, Llorente afirmava que Trénor fins aleshores [1908] «continuó siendo poeta, porque quien lo es de veras, nunca deja de serlo», ja que, a parer seu, els seus versos tenien «carácter y significado propio», per la qual cosa conclouia: «versos como estos

entran, por derecho propio, en el brillante imperio de las Bellas Letras, y entran también [...] en el de las Buenas Letras».¹⁶⁸

Teodor Llorente, tanmateix, no es detingué tan sols en l'elogi: va ser determinant perquè Leopold Trénor formara part de la vintena de poetes apareguts en l'antologia *Poetes valencians contemporanis*.¹⁶⁹ En aquell moment, l'Avenç, editorial catalana de renom, va publicar un recull de poesies de Llorente, de tal manera que la premsa catalana va ressenyar l'obra al·ludint l'escassetat de poetes en la llengua dels valencians.

Les declaracions indignaren els cercles literaris de València estant: si bé era cert que el renaixement literari no assolí les magnituds del Principat, no es podia obviar que sí que existien cercles culturals consolidats amb una quantitat considerable d'escriptors en llengua pàtria. Tant fou així que Llorente mateix trasllada aquell descontent i, poc de temps després, per remeiar-ho, es va premsar l'antologia. El patriarca de la Renaixença valenciana fou l'encarregat de seleccionar-ne els poemes i va cloure l'antologia amb «Lluny de la pàtria», de Trénor, el poeta més jove de la tria, a qui, segons Llorente, «l'anyor li féu escriure poesies en valencià» (Llorente, 1908: 95).

D'aquell recull, pren força la introducció que l'encapçalava: «el que es i el que val actualment la poesia renovada en la terra d'Auzias March», una poesia que consierava «filla del renaixement» emesa per un «esbart de trovadors nous valencians» (Llorente, 1908: 6).

La contribució de Trénor resulta excepcional. A inici de la dècada de 1890 apareix als fulls publicats per la Joventut Catòlica de València i en aquella mateixa dècada aporta més i més materials literaris gràcies a la plataforma de Lo Rat Penat. A partir d'ací, en consonància a l'ascens professional a les empreses de la família, va aconseguir fer visible el seu perfil cultural: encara que continuava elaborant versos valencians no va seguir reunint-los en nous volums i mantingué la seua producció en segon pla, això sí, sempre obert a participar en col·loquis, recitals, llibres col·lectius i plataformes de difusió cultural.

¹⁶⁸ Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu (Arxiu Almela i Vives, caixa 91).

¹⁶⁹ L'antologia comprén poemes de Teodor Llorente, Vicent W. Querol, Constantí Llobart, Jacint Labaila, Rafael Ferrer i Bigné, Fèlix Pizcueta, Eduard Escalante, Josep Bòdria, Josep Arroyo, Josep Aguirre Matiol, Antoni Palanca, Joan Baptista Pastor Aicart, Víctor Iranzo, Lluís Cebrian Mezquita, Joan Espiau, Josep Maria Puig Torralva, Francesc Badenes Dalmau, Josep Maria De la Torre, Ramon Andrés Cabrelles i Leopold Trénor.

D'altra banda, a *Flors de paper* les lletres del poeta afiancen la seua voluntat per elaborar literatura en la llengua pàtria: «esclata un jorn l'anyorança en mon llavi sanglotador en ardentes estrofes en llengua valenciana» (Trénor, 1898: 6). És per això que cita la influència literària de Col·lell, Querol i Llorente. Quant al primer, a partir de 1890 mantindrien contacte amb certa assiduïtat; de fet, anys després el mateix Col·lell, en tornar de l'Exposició Regional de 1909, va trametre una carta a Teodor Llorente en què s'acomiajava demanant «expresiones á Leopoldo Trénor que lo ha hecho muy bien»¹⁷⁰ (en referència al discurs que llegí el nostre escriptor en els Jocs Florals d'aquell any).

La citació literària dedicada al binomi Llorente i Querol no resulta gens casual. La generació d'escriptors patricis nascuda al voltant del Sexenni Democràtic –Trénor (1870) naix gairebé el mateix any que el «Patria, Fides, Amor» (1872) de Querol i comença a publicar composicions pràcticament l'any en què finí Querol (1889)– ben sovint cita aquests dos escriptors com dos dels antecessors referents.

Així les coses, el poeta va aprofitar el recull per homenatjar tots dos. Per un costat, va publicar el poema «Floretes sens nom» que, anteriorment, havia dedicat «al Mestre Teodor Llorente» en *Las Provincias* (15-VIII-1896). I, per altre costat, «Pera Querol?», que resultava d'una petició del president dels ratpenatistes (Honorat Berga Garcia) durant la vetlada apologètica del 30 de novembre de 1897, acte que fou precedit pels discursos de Josep Maria Puig i Torralba i de Josep Aguirre Matiol (Sala, 2000: 111). En aquesta composició Trénor deixa constància del coneixement envers l'obra queroliana (Trénor, 1898: 108):

«Fora precís la estrofa cisellada
com filigrana d'or
en que fea vibrar Querol les notes
del cor mes amorós;
fora precís la inspiració qu' alenta
ses *rimes* immortals...»

¹⁷⁰ Carta 675: *Epistolari Llorente*, vol. II, Barcelona, 1930, p. 675-676.

En síntesi, si bé és cert que l'activisme ratpenatista el va incentivar a elaborar versos valencians, el contacte directe amb escriptors de renom com Jaume Collell i Teodor Llorente, juntament amb la coneixença de l'obra de Vicent W. Querol, el van influir deliberadament per elaborar un corpus poètic valencià caracteritzat pel costumisme, el pairalisme i l'expressió emotiva del jo poètic.

2.2.2 *Ramellet de versos* (1895)

Fou el seu primer poemari i en la capçalera era presentat com a «soci del Rat-Penat». L'any de l'edició Trénor tenia vint-i-cinc anys i un dels poemes que hi inclou, «A una oroneta» consta signat en 1887 quan era un adolescent de dèsset anys. Aquest poemari de primeres intencions presenta una extensió breu: solament tretze poemes sense cap mena d'estructuració o d'agrupació temàtica. Per ordre, foren aquests: «Endressa», «A una oroneta», «Llunt de la patria», «La spasa del templari», «Espigolant», «A Maria», «Nit de albaes», «La gateta blanca», «Al mesanger de Castella», «El consell de les fades», «En la Caldereria», «Inyors» i «Los dos amichs».

Així mateix, el llibre inclou un pròleg de l'eclésiàstic, periodista i poeta, Jaume Collell Bancells (1846-1932). Ben mirat, més que una presentació preliminar del llibre, Collell va aportar una mena de carta personal adreçada a Leopold Trénor, en què detallava l'origen de la seua amistat (tal com hem analitzat en l'apartat anterior). Tan sols finalment valorava l'estètica dels versos de Trénor els quals qualificava breument per «sa fragància la violeta abscondida sota l'herbey de la ombriu marjenada» (Trénor, 1895: 5).

En aquest sentit, l'obra era encetada per una «Endressa» en la qual, a través de tres quartetes, entrega aquell «ramell de versos»: unes «mustigues flors, omils y avergonyides» (1895: 7) que el poeta juvenívol s'atreveix a publicar per honrar els seus pares. Seguidament, tant «A una oroneta» com a «Llunt de la patria» Trénor es presenta com un jove amb un pregon amor a la pàtria on va nàixer. La primera composició, que el poeta va escriure amb tan sols dèsset anys, recull en cinc quartetes la imatge poètica de l'ocell, una oroneta recurrent en els seus versos: uns quants anys després, a l'*Almanac de Las Provincias* per a 1892, aparegué el poema «La oroneta». Expressa un cant de nostàlgia, esperança i llibertat «en ton vòl mon desitj t'acompanya/ ab les ales de dolsa

ilusió» (1895: 9) que escriu de Montpeller estant des d'on no pot oblidar les arrels pairals: «Y si trobes la blanca caseta/ de mos pares, hont tinch lo meu còr,/ de mí parlals joliua oroneta,/ pòsa el níu en ses teules sens pòr» (Trénor, 1895: 10).

La imatge lírica a partir d'un animal és igualment configurada al poema «La gateta blanca». Trénor, qui defineix la composició com un apòleg, la preocupació i el dolor que sent una rata quan veu perillar la vida del fill ratolí a mans d'una dolça i esvelta gata blanca. Aquesta composició en veure la llum fou valorada ben aviat. El 23 de març de 1895, el periòdic barceloní, *La Dinastía* incloïa en la secció de «Cuentos del sábado», el conte «La sirena», de la famosa escriptora, Emilia Pardo Bazan, qui expressava: «el asunto de este cuento està tomado de un Lindo apólogo de Leopoldo Trenor, titulado “La gatita blanca”»¹⁷¹

Així mateix, en «Lluny de la pàtria», de vuit quartets, Trénor, encara més explícitament, expressa la nostàlgia i malenconia en recordar la terra natal: «com lo fillet llunt de la mare plòra,/ com flòr d'altre päys que's mustia y mòr,/ mon còr trist y plorós avuy t'anyora/ ¡oh patria del meu còr!». El poeta se sent incomprés: «soch un aucell sens níu [...] soch un estrany, sense parent» perquè, confessa: «parle en la llengua que parlá ma mare/ y ningú me comprén», és per això que desitja cloure els estudis per retornar a casa: «jo pregue á Deu que torne á l'engisada/ tèrra, de una infantesa dòls bressol,/ que'm calfe el còr encara una vegada,/ lo fòch de nostre sòl» (1895: 11-12).

La mateixa estètica poètica podem observar com es desprén en el poema «Inyors» (1895: 41-42), tan significatiu que va transcendir quasi quaranta anys després, el 1931, en ser novament publicat a la revista *Cultura Valenciana*. En la composició es reprén la imatge poètica de l'oroneta i el jo poètic es confessa enyoradís i, alhora, neguitós per la recerca de la benaurança:

«De un clima al altre, com l'oroneta,
l'ànima ansiosa de ditja vá;
¿d'inyors reblida, may satisfeta,
hon en la tèrra s'aturará?»

Certament, el jove destacava per la seua espiritualitat. Li interessava escoltar els precés de l'ànima i propagar la paraula de Déu. Això explica el poema «Los dos amichs» dedicat a

¹⁷¹ Emilia Pardo Bazan, «La sirena», *La Dinastía, diario político, literario, mercantil y de avisos*, núm. 5304, (23-III-1895), p. 2.

uns obrers. Com hem comentat en el present estudi, a finals del segle XIX el catolicisme, alertat per la propagació de l'ideari marxista, va augmentar els esforços per influir més encara en les capes humils de la societat. El poema és un viu testimoni conciliador entre el catolicisme i l'obrerisme. Trénor agermana el símbol del «fumeral» i el «campanari» a través de la «¡Fe, Esperansa y Caritat!». Al cap i a la fi, des de l'òptica del poeta, tots som germans i les dues condicions són indestriables. És per tot això que els aconsella (1895: 45):

«¡Germáns! Sense pòr crideu-li
al que vos vullga enganyar
del camí recte apartantvos:
“¡Som pòbres, mes som honrats!
Anem calssats d'espardenyes,
lo mocador en lo cap,
lo prech en lo còr y el llavi,
la ferramenta en la ma.»

De més a més, aprofundeix en el sentiment religiós amb una expressió més lírica com ara «A Maria». No hem d'oblidar, com ja advertia Col·lell al pròleg, l'intens interès místic i religiós de Trénor. Així doncs, a manera de «tròves, dolces tròves qu'abracen mon llavi», cerca la serenitat en l'ens celestial defugint del soroll i de l'angoixa terrenal: «¡Calléu! Flamerada sou sòls qu'espurneja», amb la qual cosa no pot més que emparar-se a la «regina del cèl» (1895: 22-23):

«¡Mare, dolsa Mare! Pelegrí en la terra,
lo pit d'anyorances celestials reblert,
ma veu á tú clama dolenta y nafrada,
¡Vos sou un oasis en mitx del desert!»

Seguint aquesta línia, dedica el poema «Espigolant» a la Mare de Déu dels Desemparats, patrona i, més aviat, símbol del cap i casal, amb la qual cosa conclou ben eloqüentment, de la mateixa manera que ho faria dècades després en la corona poètica de 1923 (Trénor, 1895: 21):

«¿Si l'amem? ¡Qui devant sa capella,
al pasar, sense presa, no entrà,
qui l'ha vist y ni pensa ja en ella,
no cal dirho, eixe no es valencià!

D'altra banda, el poeta aporta alguns trets literaris de voluntat historicista. «La spasa del templari»¹⁷² (Trénor, 1895: 13-18), de fet, era una llegenda històrica en honor al rei Jaume I amb què va guanyar un accèssit als Jocs Florals de lo Rat Penat de 1891. Aquell any es va inaugurar l'estàtua en honor del rei Jaume I, en què, com hem comentat anteriorment, Trénor va organitzar actes com a secretari de Lo Rat Penat. Amb aquella composició va incloure una declaració de principis d'assumpció de la pàtria:

«¡Lluytén ab plomes ò glavis,
Agermanats com llavors
Per les tradicions dels avis,
son dols parlar en los llavis
y son esprit en los còrs!»

Seguint aquesta atmosfera de motius medievals, s'hi afig «Al mensanger de Castella», la qual resulta d'una «improvisació llegida en lo Banquet ab que obsequiá Lo Rat-Penat á en Joseph Canalejas lo 29 de Joliòl de 1893». En aquella mateixa ocasió el poeta rebé la Flor Natural per «Nit d'albaes» i va dedicar aquests versos a Josep Canalejas, qui esdevenia mantenidor del certamen poètic. El conegut dirigent del Partit Liberal en aquell moment era diputat a Corts per la circumscripció d'Alcoi i havia elaborat un discurs en el qual va lloar el valor de les llengües regionals, així com el treball cultural de l'entitat valencianista (Sala, 2000: 102). El poema de Trénor destaca per la seua eloqüència, tanta que expressa el següent missatge a Canalejas (Trénor, 1895: 31-33):

«Y ja t'en vas satisfet;
no oblides al Micalet,
qu'en nosaltres la impressió
que tes paraules han fet,
tindrà un eternal resó.»

En tercer i darrer lloc, aquell poemari traspua un marcat to popular en què Trénor s'identifica amb les tradicions culturals i festives del seu poble com podem observar a «El consell de les fades», centrada en la vespra de Tots Sants, i «En la Caldereria», una cançó festiva dedicada a la caça que té lloc a la partida de la Caldereria (Sueca).

Aquell to popular es pot percebre amb més deteniment al poema «Nit de albaes» (Trénor, 1895: 24-28), amb què va obtindre la «Flor natural» de Lo Rat Penat en 1893, el guardó literari més important amb què seria llorejat. Trénor utilitza novament els quartets en

¹⁷² El poema es va publicar anteriorment a *Las Provincias*: Trénor, L. «La spasa del Templari. Llegenda històrica que guanyà accésit en los Jochs Florals del Rat-Penat», *Las Provincias*, (6-IX-1891).

aquest cas, seguint el motiu popular del cant de les albaes que ataïllen aquell amor cortés trobadoresc. El poeta es trasllada a aquella part del dia, en què «resplendeixen hermoses les estrèles», i es dirigeix a un tu femení que ama: «¿Qué't diu lo vent xiqueta,/ caresant enflairat los rulls cabells?». Aquest pregon sentiment del jo poètic li implica neguit i alhora esperança que plasma a través de motius naturals: «cantarà el trenc de l'aua el rosinyol? [...] ¿quí sap si floriran ab noves ròses/ altra vegada los rosers marcits?». Per sort, el caliu de la fe li aporta serenitat: «quant entre bòyres ayrós s'adresa» torna a recordar les oracions que ha après i «torna á resar». És així com, amb persistència i tranquil·litat, «floreix» finalment l'amor:

«Obri la porta d'esta alquería
temple puríssim de honrats amors,
junta per sempre lo cèl, m'aymía,
los nostres còrs!!!»

2.2.3 *Flors de paper* (1898)

Fou el seu segon i darrer poemari en la nostra llengua. Encara que el 1915 apareixeria un altre recull poètic, seria una antologia aplegada per Josep Maria Bayarri. *Flors de paper* marcarà la fi de l'etapa de joventut de Leopold Trénor: tot just l'any següent, el 1899, es va casar amb Rosario Pardo de Donlebún i Rojas, amb qui va conformar una extensa família, i esdevingué un home de negocis que va seguir mantenint estrets vincles amb Lo Rat Penat, així com amb bona part de l'associacionisme catòlic. El poeta va aprofitar l'avinentsa per cloure l'etapa i entregar les seues primeres intencions en forma de «flors de paper» en tant que acció de gràcies a tots aquells, en especial als seus pares, l'han fet créixer en el camí de la vida. Així el presentaven al periòdic *Las Provincias*: «El elegante poeta valenciano D. Leopoldo Trénor ha publicado una nueva colección de sus poesías en este idioma, con el título alto modesto de *Flors de paper* [...] en todas ellas se nota que el autor es un verdadero poeta».¹⁷³

El poemari presenta dues parts: d'una banda, 288 cobles breus en forma de quartets que segueixen el to festiu i popular de *Ramellet de versos*; i, d'altra banda, s'hi insereixen dotze poemes, de caràcter més líric, alguns dels quals foren emesos en les sessions literàries ratpenatistes. Tot plegat, s'hi inclouen les següents composicions: «Flors de

¹⁷³ «Valencia. Notas literarias». *Las Provincias* (25-II-1898).

paper», «Recorts de la plaseta», «En el album de la senyoreta D. Rafaela Andreu i de la Cerdà», «Floretes de la serra», «Lo primer dent», «La gateta blanca»,¹⁷⁴ «Floretes sens nom»,¹⁷⁵ «Jo soch valencià», «La cansó de la església»¹⁷⁶, «La mort del poeta», «¿Pera Querol?», «A Eduart Escalante»¹⁷⁷, «Quadret de l'horta» i «Á la colla de l'arrós de Barcelona».

En aquesta ocasió, el poemari inclou un pròleg titulat «Dos paraules», el qual, a diferència del recull de 1895, és escrit pel mateix autor el 25 d'agost de 1896 a la Vall de Ribas (Astúries). Les línies esdevenen una prova, irrefutable, de les seues motivacions estètiques. En primer terme, l'escriptor torna a transmetre una nostàlgia accentuada pel seu país: «Anyori la plaça de la Seu, la Capella de la Mare de Deu tota plena de flors y llums, l' aygua del pouet de Sant Vicent, els Altars dels Milacres, la bescuitá y les falles, el tabalet y la dolsayna, la traca y les campanes» (Trénor, 1898: 6).

D'altra banda, Trénor subratlla la «grata hospitalitat al niuet benivolgut de Lo Rat-Penat» on al llarg dels anys noranta va poder créixer i gràcies a això pogué confegir aquest recull en el contingut del qual aplega algunes composicions emeses al si dels ratpenatistes. De fet, devia sentir tanta gratitud que va concloure les línies introductòries tot dirigint-se als amadors de les glòries valencianes amb una breu lloança a la pàtria des de la seua òptica regionalista catòlica (Trénor, 1898: 7-8):

«¡Avant, companys!

Lo nostre cel sempre clar riu d'esperances, la patria llemosina palpita per tot arreu d'amor y d'ermosura, el llenguatge dels avis viu encara en los llavis, y l'nima lleal y honrada, sofrida y coratjosa de nostra raça, no morirá jamay mentres bategue un cor desde Penyagolosa al Mongó y florixcan clavells y lliris en los conreus de l'horta, mentres corone la darrer barraca la henchida creu.»

L'obra en qüestió, tal com hem esmentat, era precedida per una extensa composició poètica anomenada «Cantars», la qual s'estructura en 288 quartetes heptasíl·labs. L'escriptor, una vegada més, traspua l'estil popular amb quartetes heptasíl·labes de to

¹⁷⁴ Aquest poema és una reimpressió del text homònim aparegut a *Ramellet de versos*.

¹⁷⁵ Leopold Trénor va publicar el poema amb anterioritat dedicat «Al Mestre Teodor Llorente» a *Las Provincias* (15-VIII-1896).

¹⁷⁶ Aquest poema Leopold Trénor el va publicar mesos abans a *La Crónica de Torrent* (1-I-1897).

¹⁷⁷ Poema elaborat per a ser llegit en l'homenatge que Lo Rat Penat va dedicar a Eduard Escalante al Teatre Russafa el 3 d'octubre de 1895.

popular tot ambientat en el cant tradicional de l'albada en què el jo poètic expressa sentiments circumstancials i amorosos. (Trénor, 1898: 12): «Tens el amor, nena meva,/ com el riu de mon poblet». Ara bé, Trénor, hereu dels poetes del vuit-cents, continuava evocant els motius romàntics del moviment de la Renaixença (Trénor, 1898: 10):

«Som d'una nova crehuada
nosaltres los maynaders.
¡Desperta ferro! á defendre
l'amor, la patria y la fe.»

Tot aprofitant el vell trilema «patria, fides, amor» el poeta, amb especial sensibilitat espiritual, transmet alguns motius religiosos:

«Resa, qu'un Ave-María
pera los que resen, es
unes ales molt lleugeres
pera envolarsen al cel.»

La segona part de la publicació inclou composicions independents que podem subdividir entre dos eixos temàtics: els versos costumistes centrats en el paisatge i la nostàlgia subjectiva, i els poemes circumstancials, la majora dels quals enllestits al caliu de la labor de Lo Rat Penat.

Els primers, d'una banda, representats per «Flors de paper», «Recorts de la plaseta» i «Lo primer dent», traspuen, amb recurrència, un accentuat *tempus fugit*: «com en la vida passa, mes que tot?» [...] «cóm se passaven sens sentir les hores» (Trénor, 1898: 78-80). En aquestes composicions Trénor, ben usualment, insereix el diàleg, la forma del qual usa per relacionar-se amb la veu de la memòria, ja que, segons ell (Trénor, 1898: 81):

«Cuant al passar los anys aixi's refresquen
les amistats y els benvolguts recorts,
sembla un descans ben dols en l'aspra vía
per la que marxa fatigat el cor.»

De més a més, aquests textos subratllen una nostàlgia centrada en els temps d'infantesa, en què l'imaginari de la família és recurrent i subratlla l'esforç patern: «Del pare, que llaurant está la terra,/ s'ou al llunt el cantar» (Trénor, 1898: 90), així com la comprensió i el sentiment matern: «El nen está dentat; la mare ansiosa/ patix al escoltar/ el desficiós gemech qu'en sa boqueta/ lo riure ha desterrat» (Trénor, 1898: 89).

El pairalisme, així mateix, es fa present en poemes com ara «Á la colla de l'arròs de Barcelona», «Florete de la serra» o «Quadret de l'horta». Entre la simbologia reïx la barraca valenciana. Cal parar esment que una dècada abans Teodor Llorente havia escrit la mítica «Barraca», la qual cosa resulta significatiu, perquè Trénor identificava el patriarca com un dels seus referents. El nostre poeta assumeix el referent costumista i, a més, l'enllaça amb el sagrament del matrimoni que cal construir pas a pas. De tal manera, ens hi situa en una conversa entre dos enamorats que somnien posseir-ne una i inclús en pensen la construcció fins al més mínim detall (Trénor, 1898: 112):

«Hia que fer fonaments; com diu mon pare,
tot lo que's fa en la vida está en perill
d'arrunarse á tot hora, si no's basa
sobre bons fonaments. -Y está ben dit.—»

Talment, el recull inclou «Florete sens nom», un poema que havia dedicat a Llorente en 1896, el mateix any en el qual el patriarca havia enllestit la composició homònima. És per això que s'hi forja un diàleg intertextual a través del qual Trénor recull el motiu líric de les «florete» desconegudes que «se mustiguen en lo món» (Llorente, 2016: 247). El poeta, amb el vitalisme que li atorgava la joventut, conjumina l'octava creuencadenada amb quartetes populars heptasíl·labes (una de les quals ressona el popular Romanç de sant Vicent: «a la verge del roser») i clou la composició amb una al·lusió directa al mestre amb un quintet retòric (Trénor, 1898: 93):

«¡Quin nom tenen eixes roses,
digaume, mestre, si os plau,
que son les més oloroses
y essent com totes punxoses
tenen el punxar suau?»

Cal parar esment, precisament, al motiu poètic de les «florete». Si bé, els literats renaixencistes havien explotat aquest motiu paisatgista, en resulta notable la recurrència de Trénor. Per exemple, a primeries del nou segle va escriure el pròleg de *Flors marcides* i n'aprofita les línies prèvies per tal de palesar la defensa de la seua estètica literària en la qual fa reeixir aquest motiu poètic: «fresques, pomposes, com collides en perfumada matinada de Maig, á la claror de la estrella del matí y als besllums de rosa de la mar

llevantina [...] Eixes floretes, lector amich, son las que vuy t'ofeixch presentades entre les fulles d'este llibret».

D'altra banda, les composicions poètiques circumstancials aporten informació sobre l'interés, així com de les relacions coetànies del poeta que correspon en l'intens treball de Trénor en Lo Rat Penat durant la darrera dècada del vuit-cents. «En el album de Rafaela Andreu y de la Cerda» és dedicat a la regina dels Jocs Florals de 1893 en el qual Josep Canalejas actuà com a mantenidor. La senyoreta era neta de Joan Evangelista de la Cerda, Comte de Parcent i, embolcallat d'aquella flaire aristocràtica, Trénor, la vespra d'aquells jocs florals, decideix dedicar-li una composició. És per això que reïx el to historicista «dels vells temps gloriosos», així com la lírica descriptiva reblida d'elogis «brussenta aymadora constant y fidel» que en alguna ocasió destil·la ideologia política: «deu ser valenciana de cor y hermosura» (Trénor, 1898: 84).

Així mateix, i com a conseqüència del caliu de les commemoracions del ratpenatisme, hi adjunta la composició «Per a Querol» i «A Eduart Escalante». En la primera desplega una evident falsa modèstia quan sentència «per a cantar les glòries dels poetes/ ses glòries bastarán», amb la qual cosa tractava d'engrandir encara més la figura del poeta. El segon poema, igualment llegit en sessió solemne, demostra, en canvi, una semblança molt sentida en la qual subratlla d'Escalante com posà en solfa «lo cant dels rossinyols», així com el valor de la seua obra: «l'esperit valenciá encarnares/ en tes genials creacions». De manera que clou la peça tot sentenciant (Trénor, 1898: 110):

«-Per ço tindrà nostra terra
de tú un falaguer recort
mentres retrone una traca
y esclate un masclet joyós;
mentres endolse los llavis
nostre parlar amorós,
mentres quede una barraca
y bategue dins un cor!»

2.2.4 Poesies (1915)

L'Agrupació Pro-Poesia Valenciana liderada pel jovenívol poeta, Josep Maria Bayarri, entre 1915 i 1916 va publicar una col·lecció anomenada «Biblioteca de poetes valencians contemporanis». Amb aquella iniciativa, Bayarri, segons Recio (2006: 147), pretenia promoure l'obra dels nostres escriptors com a resposta a Lo Rat Penat, València Nova i Joventut Valencianista, les quals, a parer seu, no difonien suficientment els autors valencians.

Bayarri, a través d'aquell projecte editorial, va arribar a editar 13 poemaris i dos quaderns extraordinaris. Cronològicament, foren els següents: *Poesies*, de Lluís Cebrian Mezquita; *Llaus lírics*, de Josep Maria Bayarri; *Poesies*, d'Eduard Genovés; *Poesies*, de Leopold Trénor; *Jardí espiritual*, de Francesc Caballero; *Rebrotada*, de Francesc Badenes; *Vora la mar del nord*, de Daniel Martínez; *Patria*, de Santiago Cebrian; *Estrofes íntimes*, de Josep Zaragoza; *Ecos de la Caseta blanca*, de Josep Aguirre Mاتيول; *Melodies*, de Pasqual Asins; *De mon jardí*, de Isidor Peris Gómez i *Un grapaet i...prou de versos en valencià*, de Gener Genovés. A més dels números extraordinaris, *Los set dolors de la Verge Maria*, de diversos autors i *Resurrexit*, del mateix Josep Maria Bayarri (Recio, 2006: 151).

D'aquella tria d'escriptors coetanis reïx la vinculació d'alguns d'aquests al moviment catòlic i regionalista. Tant Josep Zaragoza com Isidor Peris i el mateix Leopold Trénor formaven part de l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil amb la qual Bayarri col·laborà en algunes ocasions.

Cal reconèixer la innovació que suposava aquella col·lecció. A més, resulta si més no cridaner que aquella antologia no fora premsada per Lo Rat Penat, de què Trénor seguia formant part i tan sols quatre anys abans n'havia estat president. Bayarri reconeixia «més líriq “Poesíes” de Leopold Trénor –el Trénor poeta– qe dolsifiqava grásil la metáfora» (Bayarri, 1966: 10-11).

Així les coses, edità una antologia de composicions de Trénor amb reedicions de poemes que havien vist la llum vint anys enrere tant al poemari *Ramellet de versos* (1895) com a *Flors de paper* (1898). De més a més, Bayarri hi inclogué la publicació de dos poemes inèdits: «La dona valenciana» i «Alma mater», a més d'una versió posterior dels «Cantars» publicats a *Flors de paper* (1898).

En el moment de la publicació el periòdic *Las Provincias* se'n feu ressò tot elogiant tant la iniciativa editorial: «La simpática publicación de poesías emprendida por la Agrupación Pro Poesía Valenciana, ha sacado á luz un nuevo folleto de los que con tanta aceptación y aplauso viene publicando». A més, s'hi elogiava el poeta Trénor «cuya facilidad en los versos corre parejas con lo íntimo de su sentimiento valenciano».¹⁷⁸

2.2.5 Poemes valencians esparsos (1892-1923)

A banda de les composicions poètiques que hem analitzat, Leopold Trénor va publicar 15 poemes en la premsa de l'època: «La papallona»,¹⁷⁹ «La barraca»,¹⁸⁰ «Olivetets»,¹⁸¹ «La cansó dels àtoms»¹⁸², «Cap a Alacant»¹⁸³, «Á la patria»¹⁸⁴, «Als mallorquins»¹⁸⁵, «Gloria á Vicià»¹⁸⁶, «Tres falles del año 50»¹⁸⁷, «Al Motiló»¹⁸⁸, «Nadal»¹⁸⁹, «A María»¹⁹⁰, «Salve»¹⁹¹, «Dies d'hivern»¹⁹² i «¿Si't volem?»¹⁹³.

Aquestes aportacions líriques evidencien una evolució estètica, ni que siga de manera tènua i discontinua. Generalment, hi persevera la defensa d'un discurs costumista amb subratllables manifestacions catòliques i patriòtiques, moltes d'aquestes circumstancials.

¹⁷⁸ Trénor, Leopold, «Notas literarias. Poetas valencianos contemporáneos», *Las Provincias* (10-IV-1915).

¹⁷⁹ Trénor, Leopold, «La papallona», *La Il·lustració catalana*, (15-VIII-1892), pp. 236-237.

¹⁸⁰ Trénor, Leopold, «La barraca», *Almanaque «Las Provincias» para 1898*, pp. 139-141.

¹⁸¹ Trénor, Leopold, «Olivetets», *Almanaque «Las Provincias» para 1899*, pp. 281-282.

¹⁸² Trénor, Leopold, «La cansó dels àtoms», *Almanaque «Las Provincias» para 1901*, p. 93.

¹⁸³ Fou publicat a *Las Provincias* (16-11-1908) i a l'*Almanaque «Las Provincias» para 1909* (1908: 289-190). Recentment, ha estat reportat per Rafael Roca (2011: 595-599). Originalment, està signat en novembre de 1908 «a la vora de la riera de l'Eo (Astúries)».

¹⁸⁴ Poema extret del parlament de Leopold Trénor ofert en homenatge a mossén Joan Baptista Cardona Vives el 28 de novembre de 1909. Reportat per Carles Sarthou: «Lo Rat Penat en Castelló. Honrant la memòria de Mossén Joan Cardona Vives» (*Lo Rat Penat. Revista Mensual*, núm. 3, 1911: 126-134). Publicat recentment per Rafael Roca (2011: 623).

¹⁸⁵ Poema inclòs al recull poètic, *Mallorca a Valencia. Fiesta de la poesía a bordo del Miramar* (1909: 21-22), que es va publicar a partir de la celebració literària organitzada pel periòdic mallorquí *La Almudaina* la nit de l'11 de juliol de 1909 al Grau de València «en homenaje á los autores de la Exposición [Regional] y á la poesía valenciana, en la persona de su ilustre representante D. Teodoro Llorente».

¹⁸⁶ Poema publicat a *Lo Rat Penat. Revista Mensual*, núm. 10. (octubre de 1911) reportat per Carles Sarthou Carreres: «Lo Rat Penat en Burriana. Homenaje al historiador Vicià (Conclusió)», a través de Rafael Roca (2011: 657-658).

¹⁸⁷ Trénor, Leopold, «Tres falles del año 50», *Pensat i Fet* (març, 1914), p. 9.

¹⁸⁸ Trénor, Leopold, «Al Motiló», *Oro de Ley*, núm. 51 (15-IV-1917), p. 182.

¹⁸⁹ M., «Nadal», *Oro de Ley*, núm. 129 (21-XII-1919), p. 488.

¹⁹⁰ M., «A María», *Oro de Ley*, núm. 130 (28-XII-1919), p. 508.

¹⁹¹ M., «Salve», *Oro de Ley*, núm. 132 (11-I-1920), p. 30.

¹⁹² F. M. «Dies d'hivern», *Oro de Ley*, núm. 135 (1-II-1920), p. 75

¹⁹³ Aquest poema fou una de les composicions de la *Corona oferta per la Societat Lo Rat Penat a la Mare de Déu dels Desemparats amb motiu de la seua canònica coronació* (*Lo Rat Penat*, 1923: 19).

Tanmateix, s'hi observa una veu poètica madura i denota, amb major mesura, com es fa pausada i directa.

Un dels primers poemes en la nostra llengua que trobem publicat en premsa és «La papallona» en 1892. Aquesta és l'única composició pàtria de Trénor que no fou escrita en la premsa valenciana, sinó al periòdic de Barcelona *La il·lustració catalana*, de caràcter quinzenal, artístic, literari i científic. Es dona el cas que en aquell temps Francesc Mateu Fornells, important editor i escriptor català, era el director de l'esmentat periòdic i aquest mantenia amistat amb Jaume Collell. Tal com hem analitzat anteriorment, a primeries de la dècada dels noranta del segle XIX mossén Collell actuà de mentor del nostre poeta i seria possible que facilitara la publicació del poema del desconegut Leopold Trénor de 22 anys a un dels periòdics de més renom del panorama cultural català.

Aquesta eloqüent composició fixa la mirada en el vol d'una papallona: hi preval la imatge lírica i evoca el destí incert i esperançat del jove poeta:

«-D'ahont vens, papallona,
papallona blanca de les ales d'or?
No ho sé; entre les roses m'emporta exa ona,
m'emporta exa ona de llum y flayror!
M'emporta! què importa,
què'm fá lo camí?»¹⁹⁴

Altrament, els poemes «La barraca» i «Olivetets», que foren publicats entre 1898 i 1899 a l'*Almanaque «Las Provincias»* i a la *Crónica* de Torrent, denoten un tractament costumista de l'entorn natural i patrimonial. «La barraca» i «Olivetets» tot i que Trénor els escrigué amb la mateixa atmosfera popular, centra la mirada en aquests dos referents paisatgístics i naturals. En el primer l'autor trasllada la construcció d'una barraca per tal d'evocar la importància de la configuració de la família. Els versos denoten la fi de l'etapa de joventut; poc de temps després Leopold Trénor es casaria amb María del Rosario Pardo de Donlebún:

En lloch d'abandona als nostres pares

¹⁹⁴ Trénor, Leopold, «La papallona», *La Il·lustració catalana*, (15-VIII-1892), pp. 236-237.

tindrém dos més cascú, Rosa, y aixís
 festejarém tots junts la nova casa
 baix l' emparrat de pámpols y gesmil.
 Y ans de entrar pera viure en la barraca
 ab l' ajuda del cel fins al morir,
 com se deu fer en tot, pena. ó ventura,
 la santa Creu la posarém al cim.¹⁹⁵

En «Olivetes» centra la mirada en aquest fruit, des que naix, creix, fins que forma part de la gastronomia pròpia. Aquest paisatge rural reïx per la seua idealització: «sembla un jardí plantat de rams de plata/ pomells alegres de esperansa en flor».¹⁹⁶

D'altra banda, a finals dels anys noranta Trénor s'havia convertit en enginyer elèctric i invertia part del seu patrimoni en aquesta indústria, fins i tot en va divulgar informació.¹⁹⁷ Aquest interès es beslluma en alguns dels seus versos, el to dels quals si bé pot ressonar cert modernisme, més aïna són circumstancials. «La cansó dels àtoms», publicada a l'*Almanaque «Las Provincias» para 1901*, n'és l'exemple més reeixit. L'autor incorpora el concepte científic a través de reiterades personificacions, fet que contrasta notablement amb els seus poemes més costumistes. Els àtoms creen el món:

«Jo soch la goteta que penyes forada;
 i jo la espugeta que'ls boscos encén,
 nosaltres los àtoms, que no veu la vista,
 formém mar y terra, y al llamp vibrar fem.»¹⁹⁸

Ara bé, no pot evitar traslladar al lector la concepció cristiana del món. Si bé és conscient de l'avanç científic, tot ho creu subordinable a la voluntat de Déu.

«Al cant de los àtoms lo cel responía

¹⁹⁵ Trénor, Leopold, «La barraca», *Almanaque «Las Provincias» para 1898*, pp. 139-141.

¹⁹⁶ Trénor, Leopold, «Olivetes», *Almanaque «Las Provincias» para 1899*, pp. 281-282.

¹⁹⁷ Es va especialitzar en l'enginyeria elèctrica: en 1894 podem observar com esdevé accionista de la Societat Hidroelèctrica de València; en 1898, juntament amb el seu germà Ricardo, funda "La Electricista Enguerina"; en 1899 va publicar l'assaig científic, *Electrotecnia popular: problemas prácticos de las unidades industriales*, (València, Imprenta M. Alufre) i en 1902 va editar la revista *La pequeña industria: revista de electricidad, motociclismo artes e industrias*. Així mateix, en 1910 formà part del consell d'administració de «La eléctrica valenciana».

¹⁹⁸ Trénor, Leopold, «La cansó dels àtoms», *Almanaque «Las Provincias» para 1901*, p. 93.

cobrintse á mirades de llums y de estrels,
y en un trist estable gemecant naixía
humil, sol y pobre, Jesús de Bethleem.»

Tal com va referenciar Llorente, el poeta era un dels més «celosos cooperadores del catolicismo social»,¹⁹⁹ per la qual cosa, tal com hem analitzat més amunt, després del període de presidència de Lo Rat Penat, Trénor va centrar els esforços a enfortir aquell moviment gràcies a la publicació *Oro de Ley*. Això, però, no li impedià continuar escrivint en la llengua pàtria. Ans al contrari: la responsabilitat de l'edició va ser condició de possibilitat per lliurar al públic algunes composicions valencianes, signades o anònimes, com a continuació observarem.

Si analitzem els números d'*Oro de Ley*, ens percatem que apareix el poema signat «Al Motiló»²⁰⁰. Un Leopold Trénor adult, de quaranta-set anys, conscient de la devastació de la Primera Guerra Mundial, va aprofitar l'avinentesa per dotar els versos d'atmosfera religiosa i pregar a un frare motiló perquè:

«Desvetlleu al Sant Pare depresa,
que s'alse de terra, del somni de mort
y mostreu les guerres qu'astellen
als pòbles del món.»

L'autor pretén sembrar llavors de concòrdia, de pau i consol al bell mig del cor europeu: com activista jesuïta, trasllada un accentuat sentiment fraternal per damunt del mundà conflicte bèl·lic:

«Que retrone de nou poderosa
entre'ls crits de guerra y els trons dels canóns,
y predique als Caíns sanguinaris
la pau del Senyor.»

Això sí, no s'està de recordar al frare que, «cuant calme la lluyta enconada [...] s'acóste un poquet a Valencia/ y ens unixca a tots [...] «que ens ensenye de nou a sentirnos/ valenciáns de parla, valenciáns de cór». En aquells moments Leopold Trénor es trobava

¹⁹⁹ Valentino (Teodor Llorente Olivares): «De re literaria. *Para nosotros solos, poesías íntimas*, por Leopoldo Trénor, Valencia, 1908», *Las Provincias* (18-I-1909).

²⁰⁰ Trénor, Leopold, «Al Motiló», *Oro de Ley*, núm. 51 (15-IV-1917), p. 182.

immers en el projecte de l'Acadèmia Valencianista i participava als cercles regionalistes del cap i casal.

D'altra banda, convé subratllar les manifestacions poètiques que Trénor efectuà durant el període de presidència de Lo Rat Penat. Aprofitant els actes programats, va enllestir el poema «Als mallorquins» dirigit als literats d'aquella terra que visitaren l'Exposició Regional (1909). Així mateix, n'escrigué un altre a fi d'homenatjar mossén Cardona Vives (1911). A més, consta una altra composició titulada «Cap a Alacant» (1911) arran de l'homenatge de Lo Rat Penat al Comte Lumiares, així com un d'anomenat, «Glòria a Viciàna» (1911), que recità durant la visita dels ratpenatistes a Borriana.

Totes quatre composicions són complementàries als respectius esdeveniments, la qual cosa denota una càrrega patriòtica considerable. En molts d'aquests casos, hi traspua una declaració d'intencions, que evidencia la ideologia política i lingüística que llavors professava.

El poema «Als mallorquins» testimonia l'encontre literari que valencians i baleàrics festejaren com a conseqüència de l'Exposició Regional de 1909: el periòdic mallorquí, *La Almudaina* va organitzar una excursió a València amb poetes illencs que elaboraren originals per a l'ocasió, de tal manera que alguns poetes valencians volgueren correspondre'ls tot adherint-se a l'acte cultural que havien programat en el mateix vaixell en què vingueren, el Miramar (Roca, 2007b: 308).

Aquell esdeveniment va contenir una forta càrrega identitària que va evidenciar «el espíritu de Valencia y de Mallorca en magnífica eclosión de cariño fraternal» (1909: 6), tant fou així que comptà amb la presència de les màximes autoritats regionals.²⁰¹ Trénor, en consonància, besllumà aquell lligam:

«este troset de terra mallorquina,
arca de nostra dolça germanor
ses cadenes d'acer lliga á la nostra
en un abrá d'amor.»

²⁰¹ S'hi aplegaren al voltant de Teodor Llorente, com a mestre de cerimònies, entre altres: l'alcalde de Palma, l'alcalde de València, el President de l'Audiència de València, el Diputat a Corts i Marqués de Céspedes; el canonge, Sanchis Sivera, el vicepresident de l'Exposició, Izquierdo; i el director de *La Almudaina*, Jeroni Amengual Oliver (1909: 8).

Un temps després, en «Cap a Alacant», remembra l'«ànima valenciana» i manifesta (Roca, 2011: 597):

«En nostra llar valenciana
aventém, germans, lo foch
encenent una foguera
d'Alacant á Castelló.»

El poeta pretén traslladar la idea d'un Estat espanyol que s'enriqueix de les diverses cultures regionals, per la qual cosa, trasllada el següent prec:

«Volem que la mare Espanya
guayte en mirar amorós
a sa filla llevantina,
premiant son valent esforços.»

Per a aquest fi, usa el paisatge des del qual conrea el regionalisme en consonància als desitjos de progrés, tal com denota el poema ofert a mossén Cardona Vives en 1909 (Roca, 2011: 623):

«Desde'l llevant, conreu de la bellesa,
nú d'art y flórs, d'ahont surt la llum del sol,
t'enviém en tes hóres d'agonía
lo nóstre bes d'amor.»

Per últim, hi consten els poemes «A Maria», «Nadal», «Salve» i «Dies d'hivern». Tots aquests foren publicats amb els pseudònims «M» i «FM», respectivament, en *Oro de Ley* entre el 1919 i 1920. Tot i que no es presenten signats, podem atribuir-los a l'escriptor. Tal com recorda Amèlia Comba (1965: 11), l'autor utilitzava les diverses lletres de l'alfabet per a signar textos de la revista: com que, al mateix temps, n'era l'editor i redactor, d'aquesta manera s'assegurava aparentar una fictícia diversitat autorial. Prova del joc de signatures que anunciava Comba, podem observar com en la sèrie d'articles «Al borde del camino», Trénor primerament els signà en nom propi i, en alguna ocasió, a través de la lletra «Z».²⁰²

²⁰² Z, «Al borde del camino», *Oro de Ley*, núm. 236, (5-X-1924), p. 291.

De més a més, aquests quatre poemes no són inserits en cap secció representativa com ocorria amb les destacades aportacions poètiques d'altres poetes com ara Isidor Peris Gómez o Miquel Gimeno Puchades, els versos dels quals solien aparèixer a les seccions «Literatura» i «Valencianista». Trénor, en tant que redactor, aprofitaria l'espai sobrant de la revista per afegir poemes que tal volta tenia en cartera: «Nadal», s'hi va afegir tot just seguint les «Actualidades gráficas de la semana»;²⁰³ «A Maria», en l'espai restant davall una crítica literària titulada «Homero»;²⁰⁴ «Dies d'hivern»;²⁰⁵ s'hi va publicar en un apartat miscel·lani: una pàgina sota el títol de «Cuartilla suelta», juntament amb articles breus com ara «Nacimiento de Jaime el Conquistador» (signat, per cert, també per FM) i «Salve»;²⁰⁶ la darrera aportació que hem trobat d'aquestes característiques, s'hi va afegir en un cantó inferior d'un llistat de donatius a diverses parròquies del cap i casal.

Així mateix, existeix una similitud en el tema de les quatre composicions poètiques. «A Maria», «Nadal» i «Salve» comprenen el to costumista i religiós que tant caracteritza Trénor. El primer, d'estil plenament marià, guarda algunes similituds amb «Si't volem», que publicà quatre anys després per a la *Corona poètica a la Mare de Déu dels Desemparats* (1923). Hi destaca el diàleg entre el jo poètic i la deïtat: l'autor, amb certs caires trobadorescos, se subordina completament a la imatge celestial:

«Tan sols tú, Reina,
lo meu còr omplis,
i be el defenses
contra tot mal.»²⁰⁷

Igualment succeeix amb «Salve» els versos de la qual mantenen el mateix to dirigit a la Mare de Déu. Tanmateix, en un temps tan canviant posterior a la Primera Guerra Mundial i en plena efervescència del moviment obrer, el poeta, en consonància a les tesis que defensava als articles a *Oro de Ley*,²⁰⁸ alerta d'aquest distanciament dels «desterrats fills d'Eva» li demana que els console en la seua desgràcia:

²⁰³ M, «Nadal», *Oro de Ley*, núm. 129 (21-XII-1919), p. 488.

²⁰⁴ M, «A Maria», *Oro de Ley*, núm. 130 (28-XII-1919), p. 508.

²⁰⁵ F. M. «Dies d'hivern», *Oro de Ley* núm. 135 (1-II-1920), p. 75.

²⁰⁶ M, «Salve», *Oro de Ley*, núm. 132 (11-I-1920), p. 30.

²⁰⁷ M, «A Maria», *Oro de Ley*, núm. 130 (28-XII-1919), p. 508.

²⁰⁸ A les pàgines d'*Oro de Ley* Leopold Trénor beslluma més i més la seua ideologia política a través de nombrosos articles (signats o amb pseudònim) molts dels quals, al mateix temps esdevenien l'editorial de la publicació. Un de tants exemples podria ser l'article «¡Quédate con nosotros!» (*Oro de Ley*, núm. 214, (1-VII-1923), p. 1.

«En esta vall de llàgrimes, ells plòren
gemecant baix lo pés dels seus pecats,
deixeulos, ¡Mare Santa! aconortats
tornéu cap ací els ulls que vore'ls volen.»²⁰⁹

«Nadal», en canvi, guarda un perfil més costumista i fins historicista: reporta el moment del naixement de Jesús amb un to més narratiu a manera de nadala:

En lo Portal de Belem
lo Nin Jesús ha naxcut;
infants, aném a adorarlo,
i a rendirle just tribut.²¹⁰

Altrament, el poema «Dies d'hivern», el qual inclou el trenorià motiu poètic de l'oroneta que emigra a altres països, denota una notable evolució estètica. El poeta evoca la naturalesa, que pren protagonisme, i aprofita per traslladar al lector un pregon *tempus fugit*:

Els arbres despullats se miren solitaris;
escolten de la vida els muts cants funeraris
que pasa entre les pluges i vents del mal orage
moguent les seques fulles que foren lo vèrt trage.²¹¹

L'expressió poètica trasllada la cruesa de la vida de la tardor vital. En consonància a aquest motiu poètic, dos anys abans de la publicació, havia mort Maria Luisa, una de les filles de Trénor. Una tragèdia que despullà la ferocitat de la vida en la ment de l'escriptor: aquell prematur traspàs va colpir els Trénor i Pardo de Donlebún, tant que la recordaren mentre pogueren.²¹² L'encertada imatge de la fulla caduca ben bé resumeix aquell estat vital:

I l'aire les meneja desd'un costat a l'altre;
éll és d'aqueixes fulles encarregat de batre;
les que un día donaren de l'ombra beneída,

²⁰⁹ M, «Salve», *Oro de Ley*, núm. 132 (11-I-1920), p. 30.

²¹⁰ M, «Nadal», *Oro de Ley*, núm. 129 (21-XII-1919), p. 488.

²¹¹ F. M. «Dies d'hivern», *Oro de Ley* núm. 135 (1-II-1920), p. 75.

²¹² Els familiars recurrentment solien aprofitar les planes catòliques del cap-i-casal per tal de recordar-la: «Las Misas que se celebrarán el 17, en los conventos de la Trinidad y San Cristóbal, y la de siete en Reparadoras, así como las del 18 en los PP. Carmelitas, conventos de Corpus Christi, Encarnación, Sagrado Corazón (Godella), Colegio de San José y Reparadoras, serán en sufragio de La Señorita María Luisa Trénor y Pardo de Donlebun en cumplimiento del tercer mes de su fallecimiento. Sus padres y hermanos, suplican una oración por su alma». *Oro de Ley*, núm. 106, (16-II-1919), p. 101.

per terra les arrastren, remat trist de sa vida.²¹³

Comptat i debatut, la producció poètica valenciana de Leopold Trénor és discontinua i circumstancial. S'inicia a finals de la dècada de 1880 i evidencia una voluntat expressiva de joventut, la veu de la qual, ben aviat, se subordina a l'estètica jocfloralista. Això no obstant, el context del poeta perfila els versos que en el nou-cents publica de manera esparsa: tot i que persisteix l'interés patriòtic i costumista, aprofundeix la seua vessant més espiritual amb una poesia íntegrament religiosa i, encara que mínimament, denota una evolució estètica en consonància a l'interés professional pels avanços científics.

²¹³ F. M. «Dies d'hivern», *Oro de Ley* núm. 135 (1-II-1920), p. 75.

2.3 Criteris d'edició

La present esdevé la primera edició de la poesia valenciana de Leopold Trénor. S'han aplegat els poemaris, *Ramellet de versos* (1895), *Flors de paper* (1898) i *Poesies* (1915), a més de les diverses composicions publicades en periòdics, revistes i llibres col·lectius de l'època.

Quant a l'ordenació dels textos, s'ha optat pel criteri cronològic, talment com el poeta va estructurar els textos dels poemaris publicats. Ara bé, per tal de facilitar-ne la lectura, s'ha decidit agrupar les composicions esparses en la darrera part de l'edició.

D'altra banda, cal parar atenció al context històric en el qual foren confegits aquests textos. A finals del segle XIX i primeries del XX la llengua no es trobava codificada com en l'actualitat, per la qual cosa els escriptors aplicaven un codi escrit canviant i discontinu.

Així les coses, hem decidit traslladar aquests poemes a través d'una edició paleogràfica, per tal de ser fidels al context prenormatiu en què foren enllestits. En aquest sentit, pretenem que el lector perceba l'esperit original d'aquests textos.

2.4. Poesia valenciana completa de Leopold Trénor Palavicino

Ramellet de versos (1895)

Endressa

Mústigues flórs, omils y avergonyides
que feu viure l'amor,
en modestíssim ramellet unides
vos oferixc ¡oh pares del meu còr!

¡Qu'em fá que al vore algú tan ta pobresa
en aquet ramellet
en justa indignasió l'ànima encesa
pregunte irat á to ts: ¿Qui l'haurá fet?

¡Qu'em fá que ses coròles sòls duraren
bledanes un instant,
si pera que mos pares les miraren
satisfets, eixe instant ja fon bastant!

A una oroneta²¹⁴

Oroneta, ditjosa oroneta,
que á ma patria te'n vas á niuar,
enrecòrdat del pòbre poeta
que tú has vist tantes vòltes plorar.

¡Quí com tú, moreneta africana
per los ayres poguera volar,
y creuar los desèrts y la plana,
les montanyes, los rius y la mar!

En ton vòl mon desitj t'acompanya
ab les ales de dolsa ilusió,
junts irem, oroneta, á l'Espanya...
tú de veres te'n vas, mes jo no.

¡Ah! Tú sòla, ditjosa oroneta,
A ma patria te'n vas á niuar,
no t'oblides del pòbre poeta
que tú has vist tantes vòltes plorar.

Y si tròbes la blanca caseta
de mos pares, hont tinch lo meu còr,
de mi párlals joliua oroneta,
pòsa el níu en ses teules sens pòr.

²¹⁴ Poema signat a Montpeller el 1887. Es va tornar a publicar en premsa anys després: «Algo de poesía. A una oroneta», *Las Provincias* (24-VII-1904).

Llunt de la patria

Com lo fillet llunt de la mare plóra,
com flòr d'altre päys que's mustia y mòr,
mon còr trist y plorós avuy t'anyora
¡Oh patria del meu còr!

Qu'envetja tinch, al caure la vesprada,
quant torna del trevall el menestral
veu fumejar en mitx de la nevada
boscuria un fúmeral.

Té sa muller en la caseta blanca,
té allí al infant que al vórelò sonríu,
y á mi, al passar, tothom la porta'm tanca;
soch un aucell sens niu.

¡Vaig sempre errant, sens que ningú repare
en mí, soch un estrany, sense parent!
parle en la llengua que parlá ma mare
y ningú me comprén.

Hi ha así flòrs engisades, fresques ròses
blau es lo cèl quant la rosada cau,
son nòstres flòrs encara més hermoses
y nòstre cèl més blau.

A vòltes puje als pichs de la montanya,
als pichs cubèrts de bòyres y de neus,
y'm pareix divisar l'ombra lluntanya
dels nòstres Pirineus.

Jo pregue á Deu que torne á l'engisada
tèrra, de una infantesa dòls bressòl,
que'm calfe el còr, encara una vegada.
lo fòch de nostre sòl.

La Vèrge Santa en mon camí m'ampare,
del Micalet fins que me tròve al pèu,
la Vèrge Santa á qui, plorant, diu Mare,
qui sens amparo's veu.

«¡Preguem, germáns! La vesprada
replega sa llum cansada
en les bòyres del Ponent,
y en la fosca barrancada
gemeca y xiula lo vent.

¡Lo jorn cau! ¡Quína tristor!
¡Prega, jovenet! ¿No pòrtes
flòrs marcides ja en lo còr?
¡Quántes esperances mòrtes
de la vida en la tardor!

Quiscú mira en sa memòria,
més d'un fosar y una creu:
¡quántes veig en mon història,
yo eco planyívol de glòria
y d'una tomba la veu!

¿D'una tomba? Si deballa
mon esprit á ella, no es mórt;
¡Pronte, espolsant sa mortalla,
en gloriosa revivalla
s'aixeca més gran y fòrt!

¡Los enemichs del passat
dihuen que soc d'altresi segles
lo recòrt mitx oblidat,

²¹⁵ Llegenda històrica que guanyà accèssit en los Jocs Florals del Rat Penat en 1891.

que ningú observa mes regles.
que mon arbre está corcat!

¡Anyoransa que sanglota
desesperada en son doll!
¡Nom de Deu! ¡Encara sota
fosars y runes rebrota
la vella sòca per toll!»

Aixís una trista boyrosa vesprada
d'hivern se planyía lo vell trovador,
aixís malcorantse, l'ánima cansada,
anava per l'aspre camí del dolor.

Plorós ab angunies d'inmensa anyoransa.
cap al cél guaytava sens veure un estèl;
mmes dintre de l'ánima sonriu la esperansa
encara que núbol estiga lo cél.

L'aua á onades llansa sa llum falaguera,
quant el li recalfen, remembra son còr
dolses matinades de la primavera,
quals lo vell trovaire patí el mal d'amor.

Com rastre de pèrles ses nòtes joyoses
desgrana, que'l eco torna rialler;
no veu qué petjades deixa sanguinoses,
ni els péntols de ròba que arranca'l brasser.

«¿Voléu que vos cante de gènis y ondines
lo conte fantástich com folla ilusió
les dolces llegendes d'arquers y Nelines,

dels temps que pasaren l'èpica cansó?

-Beurás en ma copa d'argent, oh trovaire;
beurás, tant com vullgues, un vi, com tú, vell,
or puríssim sembla als ulls, y son flayre
la sanch fá que bullga y alegra'l cervell.

¡Beurás, si me cantes lo valor dels avis,
lluytes y escarmuces del temps en que bagué
còrs com á cuirases, brasos com á glavis,
temps de patriotisme, d'amor y de fe!»

Puntejà'l trovaire, sonriguent, sa llira,
comensá ses tròves en lo nom de Deu,
conmogut al pronte; mes lo fóch qu'inspira
ses tróves ardentes, abrusá sa veu.

«Del llamps la tremolosa -groguenta flamerada
esgarra el negre núbol —de la tempesta niu,
y á sa claror sinistra —en la aspra y ablahuada
serra los monts aixequen —son front sever y altíu.

Pus tot fosch: en la platja —desèrta ab sa veu ronca
se plany grunyent la ona —batuda per lo vent;
remors de les tempestes —qu'en sa nacrada conca
temblantli les manetes —pauruch lo petit sent.

Lo noble en Jaume vetlla —lo sòmni d'en Entensa
ferit de una sageta —volent lo vall guanyar,
y mentremes guida —son atrevida pensa
la folla fantasia —per son caòtich mar.

Lo rey trist y pensívol —envers que los ulls gira,
sòls tròb a ombra y menaces —en mitx de la foscor,
si guart les esperances —qu'acaroná sospira
prevent jorns oratjosos —per l'esdevenidor.

Veu com fum desvanirse —les anyorades glòries,
projectes de conquesta —sens fites ni confins,
los somnis de grandesa, —les lluytes y victòries,
les palmes que coronen —los edetáns jardins.

De sopte se sentiren —remors junt á la cleda,
crits de mòrt y de angunia —que fa horribles la nit;
en Jaume, qu'es repòsa —sens pabellóns de seda
darrere de les cledes, —s'alsá al primer brogit.

Dos scuders gridaren —en la hòst dormida: «¡A armes!
¡A armes tots, que venen —aquí los Sarrahíns!»
Duptosos y sorpresos —corrent van entre alarmes
arquers, soldats, mesnades —y nobles paladins,

Lo rey, calsat de fèrro, —guarnit de sa gonella,
perpunt ab escarcelles, —al cap capell d'acer,
digué: «¡Mal pese al hòme —que mal nos aconsella;
avant de alsar lo sèti —volem la mòrt primer!»

A un scuder deixantli —la llansa, havia aduyta
la espasa del templari —que dòrt allá en Monsó,
la bona aventurosa —en la empenyada lluyta
a aquells que la portaven,—é havia nom Tizó.

Tizó de fòch que guida—avant la hòst generosa,
tizó ardent, que llampeja —los camps abatollant,

que va deixant darrere —la estèla sanguinosa
que los camíns de gloria —d'en Jaume va marcant.

Aquella nit terrible, —lo rey dues vegades
volent que le ferisen —son pit va descobrir,
sempre per misterioses —forces d'ell apartades,
ni pedres, ni sagetes, —son cós vaen ferir.

Aquella nit terrible— fon una nit de glòria,
«mal pese á lo diable» —Borriana se guanyá,
per tot Tizó cullitne —les palmes de victòria
en los jardins de l'hòrta ,—Valencia conquestá».

«¡Germans! L'auba riallera
estén per la blava esfera
los núbols girasolats;
ventijòls de primavera
se despèrten perfumats.

Tinch que seguir mon romiatje
d'amor, de patria y de fe;
fulla per fulla el brancatje
vaig recurrent del boscatje
hont el niu la gloria té.

¡Lluytéu ab plomes ó glavis,
agermanats com llavors
per les tradisións dels avis,
son dols parlar en los llavis
y son esprit en los còrs!»

Espigolant...

Si en lo rògle argilench de la era,
de calor, pols y llum tot voltat,
lo joyós llaurador agarbera
les daurades espigues de blat,

la gent pòbra, segóns una vella,
noble y santa costum de l'avior,
quant deixá en los rastrolls la corbella
espigola, cantant, en ardor.

Quant lo vi novell sembla que's crema
y escomensa en los trulls á bullir.
van de cep en cep, fent sa verema,
los pobrets cabreròts á cullir.

Quant en l'hòrta, bledana y florida
com cestella de flòrs, fruyts y blats,
tots te fan rams de flòr escullida,
Reina y Mare dels Desamparats;

Quant artistes, trovaires y sabis,
lo millor t'oferixen cascú,
y ab sa veu tremolosa los avis
ta llahor fan parlantmos de tú;

Yo que no tinch ingèni, ni ciencia,
ni só artiste, ni expèrt trovador,
espigole en los camps de Valencia
flòrs cullinte en ofrena del còr.

Miram, Mare. ¡Ditjós qui te pòrta
rams, com jo anyoradís he ensomiat!
Jo floretes cullites en l'hòrta
qu'el vensill de l'amor ha nugat.

¡Si't volem! La gentil moreneta
que te dú, en homenatge d'amor.
en Jiner la primer violeta
y en Agost una alfábega en flor;

L'aixerida novell desposada,
y la mare que't pòrta sos nens,
y la viuda dolenta y nafrada
que á tú prega abasant los orfens;

La jovent qu'en alegre rialla
veu per tot esperances florir,
y lo pare afanyós que trevalla
per sos fills, ja cansat de partir;

A genolls, á tos peus, á tú clamen
Mare aymada, consòl del dolor,
y á una veu tots te canten y t'amen
com si no haguera assí més que un còr!

Nostre còs l'entusiasme arisona
quant en andes de plata al carrer
ixes, mentres la traca retrona
y t'aclama ton pòble sancet.

¡Y felisos ó en jorns oratjosos,
trists, alegres, contents ó nafrats,

may t'obliden tos fills carinyosos,
dolsa Mare dels Desamparats!

Ventijòl que les flòrs curruqueja,
flòrs qu'embaumen lo dois ventijòl,
sòl qu'alegra lo cèl que blaveja,
cèl purísim pabelló del sòl.

Cascú't canta en sa veu misteriosa
rosinyòls, flòrs, boscatjes y vent,
causó dolsa, engisada, amorosa,
que lo còr conmutat ou batent.

¿Si l'amem? ¡Qui devant sa capella,
al pasar, sense presa, no entrá,
qui l'ha vist y no pensa ja en ella,
no cal dirho, eixe no es valenciá!

A Maria

¡Tròves, dolces tròves qu'abrusen mon llavi,
tròves en qu'esclata lo fòch del meu pit!
¡Cansóns de sirenes afalagadores
qu'engisen l'abisme torbant l'esperit!

¡Ensòmnis del ánima cercant la ventura
que folls esperonen febroses inyors;
desitjs tormentosos, afanys y deliris,
vesllums enganyoses qu'arrastren los còrs!

¡Calléu! Flamerada sou sòls qu'espurneja;
dempres en el ánima tróve cendra y glas;
sirenes, ¡ay cuántes espines traydores
tenen eixes ròses qu'em tiréu al pas!

Sembla que les torbes esglayen les penyes,
jo per l'aspra senda vaig fugint, fugint,
y ansiós munte y munte y ja pròp dels singles
los bruits de la tèrra s'en van esmortint.

¡Allá baix les bòyres, assí el cèl blaveja,
s'ouen melodíes d'accòrds divináls;
marjar gòse apenes, perque immaculades
a mes pèus blanquejen les neus eternals!

¡Mare, dolsa Mare! Pelegrí en la terra .
lo pit d'anyorances celestials reblért,
ma veu á tú clama dolenta y nafrada,
¡vos sou un oasis en mitx del desèrt!
¡Quant lo còr ofeguen impures onades,
a tú alsem la vista purisim estcl!

la ànima pahorosa trembla en la tempesta.

¡Pregueu per nosaltres, Regina del Cèl

Nit de albaes²¹⁶

Y que n'es de bonica la estelada
quan la guayto en les nits de Joliol.
(A. Masriera).

Respondeixen hermoses les estrèles
en lo cèl blau, tot palpitant d'amor;
«digues, pobreta meua,
per qué guaytes al llunt en la foscor?»

Lo vent que bretxa les fulloses branques
sembla agrunsar als endormits aucells;
«¿qué't diu lo vent xiqueta,
caresant enflairat los rulls cabells?»

Estrèles d'òr sonriuen á la tèrra,
y la tèrra florida al cèl festiu
«¿qué sents, que ta boqueta
Com á clavell qu'esclata se sonríu?»

Suaus acòrds, com sòns de tremoloses
citaras d'òr penjadas del fullam,
de nòu entre los arbres remorejen:
«¡ay, mare! ¡Oixcam, oixcam!»
Y tot calla: ¿qui sap si en eixa branca
ahòn ara aletejava el ventijòl,
y que resta tranquila,
Cantarà al trench de l'aua el rosinyòl?

¿Qui sap si florirán ab nòves ròses

²¹⁶ Poema aparegut prèviament: «Juegos Florales de Lo Rat Penat», *Las Provincias* (29-VII-1893) i a l'*Almanaque «Las Provincias» para 1894*, p. 87. Aquesta composició obtingué la Flor Natural en els Jocs Florals de Lo Rat Penat de 1893.

altra vegada los rosers marcits,
y sonarán acòrdes
els lays d'amor en los febrosos pits?

Mes que siga tansòl la breu rosada
qu'els còrs assedegats calma un instant...
¡Quánt dolça es la esperança
al que'n ella's conhorta confiant!...

¡Qué blau lo cèl! La nena balbuseja,
esclatant son pesar en un xanglòt...
«Mare, qué nit d'albaes tan hermosa,
si éll no m'h aguera ab andonat del tot»...

¡Cóm brillen les estrèles! ¡Quántes vòltes
junts les hem contemplades y hem parlat
d'aqueixa qu'era nòstra,
esmeralda qu'al cèl Deu ha engastat...
Me dia qu'en faríem una agulla
ab eixa estrèla lluminosa y d'òr,
pera clavar mes trenes...
«¿qué s'ha fet, mare meua, son amor?»...

Mare, ¡qué nit d'albaes tan hermosa!
¡Si éll tornara! Mes ¡ay!... ¿no sent? ¿no sent?
¿Es que en l'ombra puntejen
una cítara y canten, ó es lo vent?

¿Quí sap? La clavellina de vermelles,
flòrs qu'un matí'm deixá en lo finestral.
té una flòr mitx obèrta...
«¿será encara son cór al meu lleal?»

II

De los brancatjes la melodia
dolsa acompanya cansóns de amor....
a la xiqueta ¡cóm li batía
de jòya'l cór!...

Era una nena blanca y rosada,
clavells y Iliris en un pomell;
orgull de l'hòrta, y enamorada
d'un bel donsell.

Era una nena de dols mitxriure;
tèndre y puríssim capoll de flòr
que á l'aua esclata, joyós de viure
ple de flairor.

Era aixerida com l'azucena,
sos ulls estréles en clara nit,
neu en les galles pòrta la nena,
fòch en lo pit.

No hia per l'hòrta flòr més grasirosa,
pròp la montanya ni vora el mar;
ni més garrida ni més hermosa
se hu pòt trovar.

¡Cóm se volien els dos!; un dia
a tèrra estranya parti'l doncell,
deixant la nena que se moría
de amor per éll.

Ella creia que la olvidaba;
y éll la volía més cada instant;
y quant del pòble més s'alluntava,
molt més amant.

Quant la materna tèrra trapitja,
com au que tròba lo perdut níu,
aytal desbòrda son còr de ditja,
que plòra y ríu.

Quant entre bòyres ayrós s'adresa
mirant del pòble lo campanar,
los prechs depressos en la infantesa
torna à resar.

Y quant divisa de l'alquería
los murs blanquíssims en la foscó,
li canta albañes al rompre'l día
brussent d'amor.

«Escolta nena, blanca y rosada,
la que, quant passa, los córs s'en dú,
lo cant del ánima, qu' enamorada
sòls pensá en tú.

Pera oblidarte, dolça Regina,
me oblidaría de mí mateix;
se oblidaria la clavellina
de com floreix.

Del blau qu' engisa la alegre esfera,
del cèl los núbols emporporats,

s'oblidaria la primavera
dels camps y els prats.

Obri la porta d'esta alqueria.
temple purissim de honrats amors,
¡Juntá per sempre lo cèl, m'aymia,
los nòstres còrs!!!

Al trench de l'aua en los rosers esclaten
nóves ròses, refila el rosinyòl,
y carregat d'esència
y rosada aleteja el ventijòl;

Los ulls clars de la nena blanca y rosa
reflècten lo vesllum tornasolat;
«Mare, ¡qué nit d'albades tan hermosa!!
¡Cóm brillaba lo cèl to t estreiat!»

La gateta blanca

(Apólech)

De la niuada fosca y omida,
guayten curioses desde'l forat,
les dos ratetes á una gateta
que se soleja per mitx del prat.

-«Gateta blanca, gateta blanca,
vòls una mica jugar en mi?»
dia ó xiulaba, ja de lo negre
forat eixintse lo ratolí.

La pòbra rata plorant lí día:
- «¡Fuig de la gata! Mira que't pèrts!
Hare no ou digues; té la gateta
la pell tan fina, los ulls tan vèrts!»

Lo cél blaveja, lo blau s'embòyra,
y entre les bóyres riu lo matí:
«gateta blanca, gateta blanca,
Vóls una mica jugar en mí?»

La rata ansiosa gemega y plòra,
de nòu li crida; «¡Mira que't pèrts!»
y éll sense oirla, juga que juga
ab la gateta dels ulls tan vèrts.

Son còr batega ple d'alegría;
¡qué dols es viure! Mes ¡ay! al fí
dels jòchs cansada ja la g a te ta
d'una zarpada son còr ferí.

Sense esperança la pòbra mare

dins de sa còva s'en va amagar,
y un còlp de negra sanch los ulls tristos
d'aquell incauto vingué á apagar.

Y en son deliri de mòrt encara
dolent xiulaba lo ratolí:
«gateta blanca, g a te ta blanca,
vòls una mica jugar en mí?»

En mitx d'engisades flors
traydores les serps s'amaguen,
y en lo mon mos afalaguen
gatetes de mil colors.

Ratolins qu'enjngasats
en lo perill, no escoltéu
de vòstra mare la veu,
cauréu en éll malhaurats.

Al messenger de Castella

Hia una verginal princesa
en un engisat paláu.
que té per sa gentilesa
l'esperit de la bellesa
omil à sos péus escláu.

Y es tan gran l'amor qu'inspira
y son engís tan traidor,
que el qu'una vegá la mira,
ya pera sempre sospira
per ella en constant inyor.

No hia flòr qu'en sa presència
no se sonriga, perqu'es
de totes les flòrs l'esència:
en fi, senyors, es Valencia,
y ya no cal dirvos més.

Son paláu es la bafraca,
escoltada per les flòrs
y embaumada fullaraca,
ses salves d'honor la traca
y son reyalme los còrs.

Es poruga violeta
que s'amaga tota inquieta
de la brisa y sos mormulls,
aixerida moreneta
que baixa los negres ulls.

No la mires recelosa,
tèrra germana, Castella;
¿per qué ses flòrs te fan nosa?
¿No van be juntes sa rosa
de tos blats ab la rosella?

Sempre Valencia's planyia
d'aquet infundat recèl,
anyorant ab melengía
lo resplandor del estrèl
benhaurat de germanía.

Celebrá anit la princesa
cort d'amor y genlilesa,
cridant á sos trovadors
per cantar de la bellesa
virtut y glòria llahors.

Mes torbaba son plaher
remembrant passats agravís,
quant aplegá un mensager,
ab la elocuència en los llavis
y en lo pit l'amor més ver.

Com a vent que nubolades
de tempesta llunt s'en dú,
ab paraules admirades
per tots, bòyres malhaurades
en los còrs desferes tú.

Y pogué tant ta elocuència,
¡oh mensager castellá!

qu'els nostres còrs inflamà,
y enjoyellada Valencia
en tú á Castella abraçá.

Y ja t'en vas satisfet;
no oblides al Micalet,
qu'en nosaltres la impressió
que te s paraules han fet,
tindrà un eternal resó.

Y mentres riu d'esperances
lo nostre cèl engisat,
pòt ser dolces remembrances
desvetllen en tú anyorances
de tornar assí aviat.

El consell de les fades

Vespra de Tot-Sants anaven
fent pregó per terra y cèl,
perfums de gesmils y ròses
y los vagadiús estrèls.
Com á pabellóns de glòria,
penjen del cèl lluminós
núbols d'arrebol y pórpora,
Brodats en palletes d'ór.
¡Esprits de llum y armonía,
fades d'engís falaguer,
escoltéu la dolsa crida,
qu'hau de celebrar consell!
Prestant esplendor á totes
com al firmament el sòl,
la hermosa fada de l'hòrta
presideix la reunió.
L'ondina de la Ribera
s'atreví á amar á un mortal,
per ço el consell de les fades
avuy la té que juçgar.

Com flòr que fueiteja
la tramontana, ve
portuga y tremolosa
a rebre el fall sever.
De lliris blanchs la cara,
los ulls de lliris blaus,
¡qu'en té de gentilesa
l'esprit de la marxal!
Mentres la mar li canta
Dolsísima cansó,
bretxant ses blaves ones

en les arenes d'òr,
va lo secá teixintle,
pera son front seré,
purísima garnalda
de flòrs de taronjer.
Dòrm en les desmayades
branques del vell ploró,
ab un joyós mitxriure
somialt somnis d'amor.
Y alegre al rompre'l dia
pentina'ls rulls cabells,
mirantse en les dormides
aygües del camps lluent.
De lliris blanchs la cara,
los ulls de lliris blaus,
¡qu'en té de gentilesa
l'esprit de la marxal!

Tots callen en l'ampia vòlta,
lo vent es l'acusador,
y romp á plorar l'ondina
esclatanten un xanglòt.
Son mirar, com nit d'albaes,
amorós y falaguer,
es el testiu de son crimen
y la condemna'l consell.
la febra groguenta y trista
s'encarrega del castich,
perque los mortals la fuixguen
l'ha d'acompanyar sens fi.
Desde llavors es la febra
regina de la marxal,
y en mitx de les senilleres
l'ondina amagada está.

Y quant s'allunya la melenjívola
cansó de vòlta de los sequers.
sembla qu'esclaten en les jonqueres
crits d'anyorança, plòrs y gemechs.

De lliris blanchs la cara,
los ulls de lliris blaus,
¡may més ha vist un hòme
l'esprit de la marxal!

En la Caldereria²¹⁷

Cançó festiva als Deus.

De manjons que lo blau ennubolen,
l'horiçont está ja tot rodat:
¡cassadors, qué bon día's prepara!
¡Cassadors, á tirar!

Álsat ja, cassador, que ja es hòra
ans que l'aua flameje en llevant;
fa un vent plutj sorregant d'esperances,
fujetejada p'el vent gruny la mar.

Amagats en los puestos en ròda,
aguardéu tots callats la senyal;
ben dispòsta tingáu la escopeta;
¡cassadors, á tirar!

La cansó de la pólvora estalla
nòstres còrs d'entusiasme inflamant;
¡un còllvert p'el Mareny! ¡Una fòcha
per la banda de tèrra! ¡A tirar!

Ramaets que menjats en los puestos
fan be als bots, fent la ròda davant;
ramaets que vos donen el ala
al primer esclafit cap al mar;

Crits y còlps retronant en el aire;
vòls al cèl aixecantse ó tombant;
¡Quín quadret lluminós d'alegría.

²¹⁷ El poema també fou publicat en premsa: «Algo de poesía: "En la caldereria. Cansó festiva», *Las Provincias* (21-XI-1895).

en un march de país engisat!

Quant se calmen los còlps, perseguixen
los barquers pollejant á animals,
qu'escabusen cansats ó s'amaguen
en los llarchs regueròts embrosats.

La cansó de la pólvora calla:
«¡no hem fet pala! ¡Quín día companys!
S'en anem carregats cap á casa
de còllvèrts, de morells y bragats!»

Els barquets á la vòra s'acòsten:
¡cassadors, que tornéu á tirar
tant contents l'any que ve! Com encesa
per lo sòl vos sonríu la marxal.

Y com eco joyós d'alegría,.
la montanya en sos aspres penyals
repetix al compás de la pólvora
¡cassadors, á tirar!

Inyors²¹⁸

Parlaben una aubada
de la tardor,
una pòbre oroneta
y un raig de sòl.
«¿Per qué't planys, moreneta?
¿Que tens pesar?
-¡Si qu'en tinch y estich trista:
l'estiu passá!
¡Bòyra en lo cèl, marcides
flòrs en los camps;
raig de sòl, no puch viure,
m'en vaig, m'en vaig!
-¿Y hont t'en vas oroneta?
-¡Vaig llunt, molt llunt,
hont vents de fòch m'agrunsen
plens de perfums!»
¡Al níu tornà dos vòltes,
trová en éll glas,
y al fi cap á altres tèrres
lo vòl alsá!
yo qu'entench una mica
lo dòls parlar
dels raigs de sòl, les ones,
aucells y camps,
remembrí desseguida
l'estiu del còr,
tot titil·lant de jòya,
llum é ilusíons.

²¹⁸ El poema, sota el títol «L'oroneta» va aparéixer a *l'Almanaque Las provincias para 1892* (1891: 231). Novament, fou editada quaranta anys després pels editors joves i entusiastes de *Cultura Valenciana* (any 6, quadern 3, núm 29, 1931: 51)

¡També passa, les bòyres
dels desenganys
lo cèl pronte ennubolen
llavors tan blau;
y ja may l'esperança
recalfará
lo còr tot ple d'espinas
trist y nafrat!
¿Per qué com l'oroneta
de la tardor,
no cerca el còr un altre
clima més dols?
De un clima al altre, com l'oroneta,
l'ànima ansiosa de ditja vá;
¿d'inyors reblida, may satisfeta,
hon en la tèrra s'aturara?

Los dos amics

Á uns obrers

Pròp, molt pròp d'un campanari
s'alsa dret un funeral,
no vos miréu envetjosos
perque sou los dos germáns.
Sou los dos amichs del pòbre,
del qu'en sa gelada llar
no tròva més que desditjes,
no té més que fret y fam.
L'u mos mòstra el cèl diguentmos:
«Prega, que Deu está enllá;
»¡Éll ha d'aliviar tes penes
»y tos plòrs ha d'eixugar!»
Ab la veu de la campana
nos repetix voltejant
tres paraules benehides;
¡Fe, Esperansa y Caritat!
Llaso d'amor qu'agermana
pòbres, richs, xiquets y grans:
¡eixos son los drets del pòble
y los furs d'un hòme honrat!
L'atre, el funeral, mos parla
de les glèries del trevall;
son les torres qu'alsem ara
en les lluytes de la pau.
Al pèu tenim nòstres armes
y nòstres blasóns penjats.
la lligona y el palustre,
fruyts de l'industria y del camp.
fòch, més fòch en la foguera,

¡oh nobles fills del treball!
 Qu'el fum que del foguer s'alsa
 lo cèl no ennubolará.
 Fòch, companers, sense treva.
 que sempre un tròs de cèl blau
 d'esperansa y d'un pervindre
 més ditjós mos parlará.
 -Fumeral ó campanari,
 ¿quí dels dos deu ser més alt?
 Lo campanari sens dupte,
 porque es símbol del pregar.
 ¡Ay d'aquell que á Deu oblida
 quant treballant y suant
 al si de l'ingrata tèrra
 son sustent té qu'arrancar!...
 Sense la fe y l'esperansa,
 que mos van aconhortant,
 ¡qué trista tròba la vida
 y qué dur ton tròs de pa!
 ¡Germáns! Sense pòr crideuli
 al que vos vullga enganyar
 del camí rècte apartantvos:
 «¡som pòbres, mes som honrats!
 »Anem calsats d'espardenes,
 »lo mocador en lo cap,
 »lo prech en lo còr y el llavi,
 »la ferramenta en la ma.
 »Anem en gòig y esperansa
 »encara qu'estem cansats;
 »anem camí de la patria,

»qu'es lo cèl. ¡Germáns, avant!«

Flors de paper (1898)

Cantars²¹⁹

I

Pera cantar les albaes
com se dehuen de cantar,
no cal mes qu' una morena
y un valenciá enamorat.

II

Deu, en l'horta de Valencia,
palmeres plantá y llorers,
pera coronar de gloria
als valencians y sos fets.

III

Tens de liris blanchs la cara
y de liris blaus los ulls,
de liris d'or son tes trenes
y l'ánima son perfum.

IV

Viu l'esprit de nostra terra
al nihuet del Rat-Penat,
desde allí son vol de gloria
per los aires mampendrá.

²¹⁹ Part d'aquestes quartets es publicaren prèviament en premsa: «Algo de poesía. Vora la mar. Cantars», *Las Provincias* (22-VIII-1897); «Algo de poesía. Cantars valencians», *Las Provincias* (26-VIII-1897); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (9-I-1898); «Algo de poesía. Flors de paper», *Las Provincias* (3-III-1898); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (12-VI-1898); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (16-VII-1898); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (21-VII-1898); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (14-VIII-1898); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (12-VI-1898); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (21-VIII-1898); «Algo de poesía. Cansons», *Las Provincias* (2-XI-1898); «Algo de poesía. Cansons», *Las Provincias* (9-I-1899); «Algo de poesía. Flors de paper», *Las Provincias* (16-VII-1898); «Algo de poesía. Flors de paper», *Las Provincias* (3-IV-1899); «Algo de poesía. Cantars», *Las Provincias* (22-I-1899); «Algo de poesía. Cansons», *Las Provincias* (9-IV-1899); «Algo de poesía. Cansons», *Las Provincias* (26-IV-1899); «Algo de poesía. Cansons», *Las Provincias* (1-V-1899); «Algo de poesía. Cansons», *Las Provincias* (20-V-1899); «Cantars», *Almanaque Las Provincias para 1899* (6-I-1898).

V

Diuen que les nostres glories
com un abre corcat son,
y encara florint rebrota
la vella soca per tot.

VI

Som d'una nova crehuada
nosaltres los maynaders.
¡Despena ferro! á defendre
l'amor, la patria y la fe.

VII

Es com un riu, de la vida
aasprós el curs ó tranquil;
ni's pot desfer lo que ferem,
ni torna arrere lo riu.

VIII

Pera cants el rosinyol,
les roses pera perfums,
pera cel el de ma terra,
pera enamorar tos ulls.

IX

Una nena oblidadora
me volía y m'oblidá:
¡de qu'el brasser done espines
no sé cóm m'estranye tant!

X

Mon cor es una campana
y eres tú lo campaner:
segóns vols, doblant entrista

ó alegra en joyós volteig.

XI

No aventen jamay les cendres
en l'ànima y en la llar,
si no voleu que s'aviven
amors y fochs apagats.

XII

A un temps el mar de la vida
la esperança es pera'l cor
una fulleta que sura
y tota una embarcació.

XIII

Lo qu'en be dels homens fases
per més que's burlen no's pert:
l'abre que plantes, un día
ombra y fruyt donará als nets.

XIV

Tens el amor, nena meva,
com el riu de mon poblet;
un día rihuada forta
y al sendemá ja está sech.

XV

El dolor que crida y plora,
no es el més gran dels dolors;
més gran es qui riu per fora
y per dins s'ofega en plors.

XVI

Tens los ulls, nineta meva,

del mateix color qu'el mar;
rihuen si el sol los caresa,
lo que hia al fons ningú ho sap.

XVII

Amor inconstant, nineta,
no se pot dir qu'es amor:
la que vol de veres, dona
el cor per sempre y del tot.

XVIII

No'm jures, ánima meva,
no'm jures jamay que'm vols;
si no n'haguera inconstancia
ningú juraría amor.

XIX

L'esprit de la poesia
cansat d'anar per el mon,
en un raconet del horta
plantá son penó de flors.

XX

Com el acer en l'anclusa,
mon cor en los desenganys;
quant en més forsa'l colpejen
mes fort son amor se fa.

XXI

Vora del riu se recolsa
mon poblet en la montanya,
com llauradora que dorm
al peu d'un falsó de plata.

XXII

¿Qué'n fá que tú no me mires?
Faré com la violeta:
amagada en l'herba enflayra
al que no repara en ella.

XXIII

Lo mateix riu la esperança
del cap-vespre al rosicler,
qu'en los primers raigs del auba,
en los cors jovens y vells.

XXIV

L'amor es com un grá d'abre;
escomensa per no res,
y si agarra be, á vegades
un jagant arriba á ser.

XXV

Son com les llums de bengala
d'un inconstant los amors,
una flamada que cega,
demprés tot se queda fosch.

XXVI

Estich templant ma guitarra
tres hores en lo meu cor,
y no puch, perqu'este dona
sempre masa alt el tó.

XXVII

Les ilusions com á guia,
cercant la ventura anem:
los camíns més pedregosos

la esperança els fa planets.

XXVIII

El sonar de les companes
cuant van en la festa al vol,
aplega desde la gloria
fins lo més fondo del cor.

XXIX

Desde que tú m'oblidares,
el riure tinch oblidat;
qu'una llantia sense oli
per forsa's té qu'apagar.

XXX

Lo roser de ma alquería
no arriva may á florir;
brotá una vegá una rosa
y sent capoll se marcí.

XXXI

Les cordes de ma guitarra
están unides tan be,
que la guitarra s'astella
si una corda li trenqueu.

XXXII

Tos desdenys en ma guitarra
una corda han esgarrat,
y hasta les astelles canten
la fondor del meu pesar.

XXXIII

Com un camp que no li arriva

la tanda pera regar,
tinch el ánima abrusada
d'anyorances y pesars.

XXXIV

Tinch una clavellinera
en clavells de tots colors;
diuen que't sembla, nineta,
perque mudes tant d'amors.

XXXV

Hia una font en la montanya
que fa oblidar els pesars;
no beuré d'ella en la vida,
qu'els meus no vullch oblidar.

XXXVI

Tots se tremolen cuant baixa
bramant l'aigua del torrent,
una llagrimeta á soles
de tos ulls, més forsa té.

XXXVII

Amors d'una carasera
son com el sucre esponjat,
molta dolsor y apariencia
y en el agua se desfá.

XXXVIII

Cada flor té son terreno
pera brotar y florir,
y cada cor té sa patria;
llunt d' ella té que llanguir.

XXXIX

Perque amor demaní á algunes,
diuen que soc inconstant;
vaig com lo pobret que capta
y no trova caritat.

XL

Pera torres d'importancia
no he trovat en el mon més,
qu'el campanar de mon poble
y en Valencia el Micalet.

XLI

Verge santa del Carmelo,
quin jorn més trist fon aquell;
pera mon cor encà dura
y durará'l sentiment.

XLII

En ma llar quant tinga casa
no he de cremar eixarments,
ni he de buscar una dona
d'amor repentí y ardent.

XLIII

Molt pení quant m'oblidares,
mes un cor que plora viu;
ton cor ni sent, ni s'angunia,
pot ser mort el tingues huí.

XLIV

¡En los camps cómo fa la seca
morir els fruyts y les flors!

Pero es més terrible encara
quant hia la seca en los cors.

XLV

Ans de dir que sí, nineta,
en lo que dius mirat molt;
qu'es dir que sí, no sentintlo,
esperançar al qu'es mor.

XLVI

M'han dit qu'en un atre penses,
veleta de campanar,
si esperes á qu'el vent mude,
vinga, afanyat á rodar.

XLVII

Cuant en un amor topetes
mirat ans d'anar avant,
qu'á vegades mos fa falta
lo que no's volgué plegar.

XLVIII

Desde'l poble á ta alquería
mos pasos un camí han fet,
quant per ell jo no acamine
van per ell mos pensaments.

XLIX

Les ilusións en el ánima
son com un abre florit:
moltes esclaten bledanes,
poques arriuen á fruyt.

L

Ben temerari es qui fia
en una dona inconstant:
abre que molt se trasplanta
no sempre pot agarrar.

LI

Va tan despay la perea
per lo camí de la vida,
que la pobrea l'alcança
per més llunt que d'ella estiga.

LII

Hia amors qu'en flames s'encenen
com la fullaraca seca;
pero el qu'ardix entre cendres
es el que dura y que crema.

LIII

Pase en una casa un hora
y m'en vaig en sentiment,
amante jo han pasat tantes
y 'en vas tan satisfet.

LIV

Roser de tot l'any, la joya
y l'amor son pera molts;
pera mí sols flor d'un día,
mes la guarde dins del cor.

LV

Pera encendre en flamerades
d'amor patri tots los cors,
jamay faltará en Valensia

un palleter valerós.

LVI

En constancia y en carinyo
te guanyen els teuladíns;
ells no obliden ma teulada,
tú m'has oblidat á mí.

LVII

Encara qu'el tens de pedra,
guarda del amor ton cor;
en los forns de cals les pedres,
y els cors en lo foch d'amor.

LVIII

Cuant les fadrines s'emporten
entre flore á un alhaet,
los angelets de la gloria
baixen per son germanet.

LIX

Dir que sols una paraula .
sols un sentiment d'un cor,
ditjós per sempre'm faries
¡y estar morint de dolor!

LX

Deixa'l sol de nostra terra
sa alegría en los raíms,
per ço nostre vi de joya
riu en los gots y en los pits.

LXI

La guitarra valenciana

es la llira del vell temps,
si algo ha perdut en bellesa
ho ha guanyat en sentiments.

LXII

Son cascabells d'alegría
los cabells rulls de ton front,
criden á tots los que pasen
y enfollejen tots los cors.

LXIII

Cuant el cor me destrosares,
en lloch de matarme'l cor,
de cada tros plé de vida
naixqué un cor més amorós.

LXIV

Palaus de marbre purísim,
cambres en que brilla l'or,
mobles de fustes precioses...
¡Ay barraca del meu cor!

LXV

Al devant de ma alquería
plantí jo un roser hermós,
vermelles eren les roses
y avuy no tenen color.

LXVI

L' esperit de melengía
que pasava per así,
queda en tos llavis, nineta,
engisat en un sospir.

LXVII

Cuant per lo secá y per l'horta
brama el só del caragol,
fins les branques d'olivera
donen colps al invasor.

LXVIII

La rosa que tú'm donares
pergué son flayre y color;
les espines de la rosa
les tinch clavades al cor.

LXIX

Floretes de les almenes
de les Torres de Serráns,
al pasat li feu garlandes,
nosaltres l'hem oblidat.

LXX

Amor que siga de veres
es lo mateix qu'el cel blau,
per més que l'enfosquen núbols
no's taca sa claritat.

LXXI

Pera'l qu'el cor d'anyorança
y amor patri abrusat té,
un atre remey no queda
que l'ombra del Micalet.

LXXII

Es la gent de cada terra
com l'aigua dels manantials;
en la font refresca y cura,

portantla llunt ja no val.

LXXIII

Resa, qu'un Ave-María
pera los que resen, es
unes ales molt llaugeres
pera envolarsen al cel.

LXXIV

Ton amor, com foch de palla,
fa fum y no calla'l cor.
Qui respira'l fum s'ofega
y dels ulls li cahuen plors.

LXXV

Era un rey que reynaba;
¡non, non, nineta!
Que hasta los reys que reynen
tapen sa pena.

LXXVI

El mon es gran faloria;
¡non, non, nineta!
per tú vetlla'l carinyo
de ta mareta.

LXX VII

Tanca els ullets de gloria;
¡non, non, nineta!
qu'han encés ja los ángels
una estreleta.

LXXVIII

Canta, guitarra, ma joya,

te mon xiquet una dent,
no hia perla més preciosa
que la dent de mon xiquet.

LXXIX

El tendre amor á la dona,
el dols carinyo al fillet,
en una florá revihuen
en l'amor del avi al net.

LXXX

Es el pesar á les ánimes
lo que l'aigua á les canals;
si son de pedra abrillanta,
embruta si son de fanch.

LXXXI

Cuant bambolejantse dona
el primer pas ufanós,
el nen y la mitre pensen
que va á conquerir el mon.

LXXXII

Amar quant mos corresponen
es amor per interés;
el amar sense esperança,
eixe si qu'es bon voler.

LXXXIII

Brota l'aigua de la roca
ferida per lo perpal,
qu'estrany qu' á borbotons fasen
brotar sanch los desenganyys.

LXXXIV

Com la planta de Torrent
son dolces les torrentines,
el cor com son vi valent,
la cara de roses fines.

LXXXV

La palmera que s'agrunsa
en les reyalmes del vent,
fugint del fanch de la terra
té l'anyoranca del cel.

LXXXVI

Una cafisada d'horta,
una barraca en lo mitx
y en la barraca ma nena,
¿pot haver millor desitx?

LXXXVII

Mare, encenga una mineta
devant del nostre Senyor
per una pobra animeta
que sense morirse's mor.

LXXXVIII

Els bombons d'Ingalaterra
que se los menje el que vullga,
que pera dolor y aroma
tenim en l'horta la fruyta.

LXXXIX

Desde queestich llunt d'Espanya
tinch lo cor trist y gelat;
si torne á la mena terra

lo sol m'el recalfará.

XC

En la festa de mon poble
son los masclets com á trons;
pera salves els vullguera
cuanevol emperaor.

XCI

A la roba del que pasa
s'apega y ferm el sorroix;
al que pasa, les mirades
se li apeguen també al cor.

XCII

Porten les valencianes
en la pinteta
escrit en un lletrero:
¡viva Valencia!

XCIII

Un peixcador que sempre
peixcaba en canya,
per no tindre atra cosa
menjaba gamba.

XCIV

Un peixcador de canya
que res cullía,
d'una casamentera
lleçons prenía.

XCV

Paraula de rey, morena,

no la tenen ni los reys;
ahír, que nó me digueres,
y vuy qué volgueres més!

XCVI

Dius qu'estás *desanimada*,
disho més clar: que no'm vols.
Pera no volerme, nena,
ni tens *ánima* ni cor.

XCVII

Molt he penat, mes me pense
qu'ha segut més gran ta pena;
disimular que no's vol,
es un rnartiri, xiqueta.

XCVIII

Es un cor sense esperança
oem un camp sense sahó;
hasta'l sol, que dona vida,
ho destruíx allí tot.

XCIX

Es l'esprit de nostra terca
com un abre ben plantat,
per més que li tallen branques
queden sempre els arreals.

C

A parlar en les estreles
pera aconhortar mes ansies,
totes les nits putxaría...
si no estigueren tan altes.

CI

Qui pasa per ta capella,
Mare dels Desamparats,
y no entra, no cal dirho,
eixe no es un valenciá.

CII

Cuant més riu l'estiu hermós,
més plora l'ànima meua:
un jorn d'estiu es la causa
de ma dolor y ma pena.

CIII

Pensar en tú es pera l'ànima
com al menjar es la sal;
si no pense en tú, nineta,
ningún pensament m'agra.

CIV

Un *no* tan sec que'm digueres,
y mes ulls han derramat
de llàgrimes ben amargues
sense arnaynar may, un mar.

CV

Deu ser una nit d'albaes
nit d'engisada flayror,
blau lo cel y plé d'estreles
y encés lo pit en amor.

CVI

Com á un tronch la enredraera,
al amor mos pensaments:
putxa, floreix y s'enlayra,
mes sempre apoyantse en ell.

CVII

No t'afanyes en tes ansies:
voler la ditxa en la terra
es lo mateix que cercar
la flor de la falaguera.

CVIII

Entre alfábegues florides
la Mare de Deu d'Agost,
per mes que semble dormida
vetlla per els seus devots.

CIX

Tres cases payrals tenim;
la escola pera saviesa,
la barraca pera'l cor,
pera l'ànima la esglesia.

CX

Cuant un cacahuero canta:
¿Y qué'n vol de torradet?
Llansaria tots el dolsos
per ferme un mocadoret.

CXI

Devant de la gent me calle;
soc com el galán de nit;
sols cuant cante les albaes
tot lo que sent te puch dir.

CXII

Desde que tú m'enganyares
vaig, xiqueta, per lo mon
lo mateix qu'un cohet borrajo,

corrent sens saver ahón.

CXIII

Pera acompanyar al Corpus
al Sacrament en honor,
semblantli ben poch els ciris
té Valencia els Cirialots.

CXIV

Dius que t'has arrepentit
de que no me feres cas:
un poquet tart es, morena;
tardá, ni palla ni grá.

CXV

Diu qu'heretará Neleta
de sa tia un bou pesich;
si té bon ví la taberna
bno li faltarán mosquits.

CXVI

Ni els dines ni la bellesa
fan soles un bon amor:
els uns y l'atra se gasten;
sols queda per sempre el cor.

CXVII

Tinch que deprendre de lletra
y escriuré en cada cantó:
«per més que per ella'm muyga,
no's fieu may d'Asunció.»

CXVIII

No s'avergonyeu del *Ché*,

signe de goig ó dolor:
es el crit mes valenciá,
y mos ix sempre del cor.

CXIX

Com á los metals la pedra,
es el *ché* á los valenciáns;
si son de lley, al ouirlo
giren el cap al instant.

CXX

Ves desdenyant partits, xica;
a qui fila masa prim
a vegades, segóns diuen,
se li sol trencar el fil.

CXXI

Volgué un misto ser piuleta,
la piuleta tronador,
el tronador canonada
y jo el amo de ton cor.

CXXII

Segóns hoja pau ó guerra,
son com l'aygua els valenciáns:
fecunda els camps en les cequies,
tot ho asola en los barranchs.

CXXIII

Vingau, qu'es cosa de vore
la joyosa filanera:
refila'l cant en sos llavis
y sos dits filen la seda.

CXXIV

Tantes coses me negares
en el *no* que'm fa penar,
que'm pareix á mí mentira
que dos lletres diguen tant.

CXXV

Torna'l eco en la montanya
les paraules al instant;
el eco de la esperança
se nomena desengany.

CXXVI

Era quant tú me volies
niu de rosinyols mon cor;
desde que tú m'enganyares
no canten ja els rosinyols.

CXXVII

Un geni rabiós me sembla
una cosa com un cohet:
un foll desbarat qu'esclata,
fum, una canyeta y res.

CXXVIII

Morena es dels blats la palla
qu'ens dona trespol y pá;
morena eres tú y l'aymada
Mare dels Desamparats.

CXXIX

Del reyalme de les flors
es la barraca el palau,
la valenciana regina

y la creu cetra reyal.

CXXX

Pera defendre la patria
s'alsarien tot arreu:
les piteres com á espases,
com á llanses los ciprers.

CXXXI

Aquell día d'amargura
que me digueres que no,
me semblava, nena ingrata,
que s'arrematava'l mon.

CXXXII

Deu mos doná el cor, xiqueta,
amorós pera voler:
¿Qué dirás cuant te demane
lo que de ton cor has fet?

CXXXIII

Les cordes de ma guitarra,
per forsa de la costum,
vullga tocar lo que vullga
sempre te canten á tú.

CXXXIV

Entre les penes y angunies
y les boyres del dolor,
el voret, nineta meua,
me sembla una ullá de sol.

CXXXV

¡Ay morena de ma vida!

Mira tú qu'es cosa gran,
que sent el teu nom Amparo
me tingues desamparat.

CXXXVI

Molt vaig patir quant jugaba,
crudel, la nena en mon cor;
¡ay mareta, qui'm tornara
aquell temps de ma dolor!

CXXXVII

Los pensaments del cel cauen
com les volves de neu, blanchs:
unes queden als pichs purs,
atres moren en lo fanch.

CXXXVIII

Cuant de dalt del Micalet
guayte á l'horta de Valencia,
m'entren ganes de donarli
un abrás, per ser tan bella.

CXXXIX

Esta ansia que may s'acaba,
este afany may satisfet,
este ardor que m'esperona,
son l'anyorança del cel.

CXL

En lo que tú has trovat joia,
he trovat jo á soles pena;
cascú conta de la fira
conforme li ha anat en ella.

CXLI

Hiá flors ben meravelloses
en aquet país hermós,
son les flors de nostra terra
més fines y en més flayror.

CXLII

Jarra de mel eres, nena,
llum que los cors atraix:
yo papallona que gira
en torn sempre hasta morir.

CXLIII

Es l'home inconstant qu'al hora
dos amors en lo cor té,
arrendador que no paga,
pero en cambi menja y beu.

CXLIV

La educaciú com l'aladre,
té que fer un bon guaret;
quant més s'esfonsa la rella
dura la sahó molt més.

CXLV

El que no pense ja en tú,
m'han dit que la sanch te crema:
morena, ¿y cóm ha de ser?
¡Aygua cebá! y ¿qui refresca?

CXLVI

Com á cloca qu'acarona
baix les ales los pollets,
aixís ampara la esglesia

les cases de mon poblet.

CXLVII

Tot lo qu'he penat, xiqueta,
tot lo que puga patir,
no valdrán may m'alegría
cuant me digueres que sí.

CXLVIII

Clavells y roses en l'horta,
tarongers en lo secá,
herba olorosa en la serra
busque pera ferte un ram.

CXLIX

Com me pareix de la lluna
més clara y dolsa la llum,
es miranda, nena meva,
cóm se reflecta en tos ulls.

CL

Una rameta d'alfábega
anit, ma nena, 'm doná:
hasta les fulletes tenen
dols perfum, al cor ben grat.

CLI

Cuant mon gesmiler florixca,
pera tú la primer flor,
com cada matí te done
lo primer glatit del cor.

CLII

Ans d'amar á algú, nineta,

si es capás d'amor repara;
d'una fulla una flameta,
y d'un gran tronch bona brasa.

CLIII

Mentres quede una barraca
y en l'horta brote una flor,
viurá l'amor á la terra
dels valenciáns en los cors.

CLIV

Cantant ma pena's trencaren
les cordes de ma guitarra;
de fibres del cor son fetes
les qu'en ella vibren ara.

CLV

El tabal y la dolsayna
com un ensalm misteriós,
fan reverdir les pasades
joyes y brotar recorts.

CLVI

Té los ullets ma nineta
del mateix color qu'el cel,
y sembla que per ells guayta
tot un estol de angelets.

CLVII

Un bon amor es, nineta,
encara més gran qu'el mar:
el mar s'acaba en la platja,
l'amor no s'acaba may.

CLVIII

Pera beure el ví conforme,
al gallet desde la bota,
qu'en los gots, sols de mirarlo,
pert ja sa gracia y sa forsa.

CLIX

Hiá xiques com la del cuento
de les jarres d'or y plata,
qu'acaben en un picher
de cuina, y gracies encara.

CLX

Hiá cors que son com l'arena
qu'enfrena les tempestats,
y una olla que la caresa
fá en ella lo que li plau.

CLX I

Si'm donaren per presó
una fanecada d'horta
y á tos ulls per carcellers,
ningún rey més dijós fora.

CLXII

Ni en amor ni en res convé
deixarse les sendes velles,
perque á vegades s'atrasa,
nineta, per les novelles.

CLXIII

Toni que's creu un gran sabi
no's vol parlar en ningú;
el teu cresol res pert, Toni,

perque als atres fases llum.

CLXIV

En les festes de mon poble
l'olla gran es lo primer,
que la rialla d'un pobre
fá sonriure al mateix Deu.

CLXV

Desde'l cap-vespre fins l'auba,
millers de estreles al cel
una corona d'or teixen
pera la Mare de Deu.

CLXVI

La mar vuy com tendra mare
agrunsa ma embarcació;
pot ser que demá l'astelle:
la mar es com ton amor.

CLXVII

Carregada d'esperances
mar adíns marxá la barca;
mar adíns, marinereta,
y no se la veu encara.

CLXVIII

A la voreta del mar
plora la marinereta,
mar adíns bogá la barca
y ja no ha tornat á terra.

CLXIX

Per més qu'el cel se sonriga

cuant una barca s'en vá,
mormorejant se pregunten
les ones si tornarà.

CLXX

Si'm digueres, oroneta,
que no m'oblidat m'aymía
t'en l'aria lo pich d'or,
les ales de plata fina.

CLXXI

Tots saben que'l mar anega,
que les dones el cor maten,
y tots cantant enamoren
y tots alegres s'embarquen.

CLXXII

La nineta que jo amaba
s'ha mort, mes no mon amor: -
si el abre aymat arrancaren
queda l'arreal al cor.

CLXXIII

Si onses d'or foren les tristes
notes de mon cant d' amor,
pot ser, dona desdenyosa,
qu'escoltares ma cansó.

CLXXIV

Hiá que mirar lo que pena
al mon com cosa de Deu;
deu feu un tró del calvari,
penó reyal de la Creu.

CLXXV

Pera ferte eixa enramada
he desfullat tot mon cor:
cada falla una anyoranca
y un sentiment cada flor.

CLXXVI

Aspra terra de montanyes
per fites los penyals tens:
si ton terme reduixen
pots eixamplar cap al cel.

CLXXVII

Com en un ram s'agermanen
olors y colors diverses,
l'amor de la mare es
de tots los amors la essencia.

CLXXVIII

Perque tens dinés te penses
que quant vullgues trovarás:
un boli marit no se compra
per onses en lo mercat.

CLXXIX

Al dir no li feren casa,
y feren molt be, xiqueta;
ahir me dices que sí,
y vuy ja has fet de veleta.

CLXXX

Pera aserenar les boyres
en l'ànima y en espay,
té qu'haver al cel tempesta

y al ànima un bon pesar.

CLXXXI

En Alcoy, les peladilles
con ser tan dolces amarguen
en aquelles morenetes
d'ulls de gloria comparantles.

CLXXXII

Buscant sempre coses noves
corre l'aygua riu avall;
el temps no conmov la roca:
tú eres riu, jo soc penyal.

CLXXXIII

Riu Paterna y Benimàmet,
Serra, Torrent y Barraix:
Valencia en tanta aygua bruta
y Nela no's renta may.

CLXXXIV

El cor, cantaba la plana,
s'eixampla de goig en mí:
conreus de flors y de fruytes
en un horizó infinit.

CLXXXV

El cor, respongué la serra,
en mes valls se recullix,
tot manta adalt, tot anyora
en mí'l cel en més delit.

CLXXXVI

Del Paradís al llansarlos

Deu á los homens deixá,
pera aconhortar ses penes
y alegrarse'l cor, el cant.

CLXXXVII

A la font del Roure, nena,
vaig á beure tots los díes,
perqu'els ulls de plorar rotjos
diuen qu'allí s'aclarixen.

CLXXX VIII

Com els carrers de Valencia
son en Espanya les lleys:
Cuant se projecten, ben rectes;
per ahón se vol van demprés.

CLXXXIX

Mentres quede una esperança,
per insegura que siga,
nostre cor té prou en ella
pera conhort y alegría.

CXC

Si mon aca correuera
com corren mes ambicions,
pera agradarte la joya
sols l'haguera guanyat jo.

CXCI

Ni podré guanyar la joya,
ni lograr may ton amor;
vaig á correr, nena meua,
perque me ho demana'l cor.

CXCII

Si estant el aigua tranquila
no's veu qu'al fondo hiá fanch,
¿pera qué remoure'l aigua,
savent que's terbolará?

CXCIII

Em menysprees perque't semble,
dolsa ingrata, que soc poch:
una fulla que s'inflama
pot abrasar tot un bosch.

CXCIV

Afaenats ben de veres
van per l'horta els angelets,
en los campanars dels pobles
marcant lo camí del cel.

CXCV

Una nit que tú guaytabes
les estreles al balcó,
creguentse qu'era l'auhada
cantaren els rosinyols.

CXCVI

Y quines flors més hermoses
té aquet país estranjer:
tinch un roser en Valencia,
¡ay roses de mon roser!

CXCVII

Son de tos ulls les pupiles,
nena meya, dos forats
fets per la llum de la gloria

en un cel tot enfoscat.

CXCVIII

Balles y rius y jo plore,
no mostres tant de content,
que alguna vegá la festa
pot ser en lo meu carrer.

CXCIX

Com els clavells de Valencia.
no ne trovareu ningú:
teixint ses fulles flayroses,
desfán la tristor dels ulls.

CC

Les fonts els torrents se beuen,
los torrents el rin se'n beu,
als rius la mar; així pasa
en les ambicions també.

CCI

No sabrás may lo que pena
mon ánima adolorida,
fins que d'algú t'enamores
¡Si ell per un atra t'oblida!

CCII

Mon amor han fet encara
més gran oblits y desdenys,
qu'abre que'l vent jueteja
branques y arreals estén.

CCIII

Per més que 'm pase la vida

cantant baix ton finestral,
en un riure de tos llavis
ya'm considere pagat.

CCIV

Vespra de la festa en l'horta
hagué asamblea de flors,
pera reuina tingueres
unanimitat de vots.

CCV

Com qui tornant d'atres [erres
es en sa patria estranjer,
sense anarmen, pera sempre,
pera tú he vingut á ser.

CCVI

Si vols amar fes de veres,
y ama com se deu d'amar:
el llinet ben filat, nena,
sempre dona drap doblat.

CCVII

Los ulls negres de ma nena
están fets en ombra y foch,
son com uns diamants negrísims
brillant á la llum del sol.

CCVII I

Pera'ls qu'en amor enganyen
al Infern hiá un lloch dispost,
baixen els àngels y aventen
ab ses ales allí' l foch.

CCIX

Mentres la blanca açucena
cap al cel putxa fragant,
viu y es símbol de puresa;
si s'inclina mor al fanch.

CCX

La paella valenciana
es com un ram á les Flors,
fá de moltes coses bones
una cosa molt millor.

CCXI

Guardeu del llamp ma barraca,
senyor qu'esteu en l'altura,
detingau la barrancada
y que caiga neta y pura.

CCXII

Lo cel riu, les flors embaumen,
canta'l rosinyol son cant;
tot lo mateix qu'aquell día,
sols que tú m'has oblidat.

CCXIII

Lo que á les flors la rosada
les llágrimes son al cor:
sense rosada's musteguen,
sense llágrimes se mor.

CCXIV

Si penses qu'en tú no pense
perque'm digueres que no,
¿t'habrás figurat, nineta,

que tú manes en mon cor?

CCXV

Fas cas á molts, y t' estranya
que no estiga jo content;
no canten be, ingrata meua,
dos galls en un galliner.

CCXVI

Si l'arrós fadrí té, nena,
per sal amor y alegría,
sap millor que la paella
y el dinar d'una regina.

CCXVII

Cercar la ditxa en la terra,
ahon pelegriant aném;
es com si una caravana
casa's fera en lo desert.

CCXVIII

-Fe, patria, amor, son tres roses
de flayre y color divers:
sent bon valenciá, s'ajunten
les tres en un sol pornell.

CCXIX

Sense la fe y la esperança
qu'aconhorten los pesars,
¡qué dura qu'está la terra
que tenim que trevallar!

CCXX

Riu nostre cel d'esperances,

riu l'alegría del sol,
les flors esclatant sonrihuen
y jo plore ma dolor.

CCXXI

Per més fum qu'en negres boyres
ixca de lo fúmeral,
eixe fum qu'el trevall alsa
lo cel no ennubolará.

CCXXII

El tindre un cor insensible
al costat d'ú que ben ama,
es com junt á un hort en flor
tindre un camp de terra campa.

CCXXIII

Com dels vells ceps la verema
trau brulent el ví novell,
trau l'escalf de la sanch nova
de nostre esperit el progrés.

CCXXIV

Si del esperit de la terra
vol oblidarse el progrés,
es com fer el ví en mixtures
y llansar al foc los ceps.

CCXXV

Diuen qu'eres tú aixerida
com la palma dels jardins;
també aixerida es la canya,
y es vana y fofa per dins.

CCXXVI

No t'afanyes, llavanera,
ensavonant y rentara,
que la neu bruta semblara
posantla junt á tes mans.

CCXXVII

Deixes pasar desdenyosa
molts amors y amors ben fins;
mira que en aygua pasada
no pot ja moldre'l molí.

CCXXVIII

Dius qu'em vols y me preguntes
per qué no estich satisfet:
día de molt, nena meua,
sol ser vespra de no res.

CCXXIX

Si't destrosen la bandera,
patria, un atra te'n farem,
en la sanch de nostres venes
y en l'or dels nupcials anells.

CCXXX

No hiá pam de terra en Cuba
hont nostres valents soldats
un monument á la patria
no hajen heróichs alsat.

CCXXXI

-¿Ahon t'en vas, fill, que t'arranquen
de mon cor y et vas content?
-Mare, á morir per la patria!

-Fill, que't benehixca Deu.

CCXXXII

Pensant en la moreneta
fan homenatge á l'*amor*;
lluyten sens pór per la *patria*,
la *fe* lis dona valor.

CCXXXIII

Si's volguera fer un día
una bandera la gloria,
voldria tindre per asta
la bayoneta espanyola.

CCXXXIV

- Com qu'ama tant á sa terra,
morir llunt dol al soldat;
mes com es en sa defensa,
mor ple de joya y cantant.

CCXXXV

Vine, diu la patria, y vaig;
y si els ulls arrere torne,
es per vore la alquería
y el campanar de mon poble.

CCXXXVI

Valenciá qu'en terra estranya
muyga sol y abandonat,
tindrà al seu costat la dolsa
Mare dels Desamparats.

CCXXXVII

Cada soldat espanyol

porta dins de la mochila
més valor y noble esforços
que mil de tropa enemiga.

CCXXXVIII

La sanch qu'Espanya derrama
no apaga lo patri ardor;
es esprit de ví qu'encara
més y més aviva'l foch.

CCXXXIX

No's feu ilusions, xiquetes,
perque vuy al novio manen:
fadrines sou sempre reynes,
casades l'home es el rey.

CCXL

Com á miralls tos ullets
reflecten lo cel hermós:
¿per qué quant á mi me mires
no reflecten mon amor?

CCXLI

En lo Rosari, els mateixos
prechs dolsíssims repetim:
l'amor sols té una paraula,
y la repetix sens fi.

CCXLII

A cantar en valenciá
no se deprén en la escola:
el cor es mestre qu'ensenya
y l'horta florida solfa.

CCXLIII

¡Quin sol el de nostra gloria!
encara qu'está eclipsat,
hiá que mirarlo en ulleres
negres, porque als ulls fa mal.

CCXLIV

Cuant te vaig vore, nineta,
vaig sentir algo en lo cor,
com puntejar de guitarra
ans de cantar la cansó.

CCXLV

Entre senilleres blanques
hiá en la marxal un ploró;
té desmayades les branques
y al peu qui plora soc jo.

CCXLVI

Cuant trau una llauradora
son mocadoret brodat,
tots los ulls engisats queden
en lo brodat enganxats.

CCXLVII

Per amarch que siga un cor,
sols en una miradeta,
com arrop de Benigánim
lo confita una morena.

CCXLVIII

El primer tró de la traca
dona un sobresalt joyós,
y al colp de la canterella

lo pit s'eixampla de goig.

CCXLIX

Pera'ls forasters la traca
es sols un esclat ruidós;
pera'ls valenciáns de veres,
un cant que'ls alegra'l cor.

CCL

Pera ferse rich, Jeroni,
dia qu'es tot lo secret,
saver escampar un duro
y arreplegar un diner.

CCLI

Per vanitosa posá
a la rosa, Deu, espines;
també les tenen si ho son
les xiques més aixerides.

CCLII

Te creus que ningú't coneix
perque tens vestits de seda;
lo que's pren en la boleada
en la mortalla se deixa.

CCLIII

Dius que sols per divertirte
amors en Jeroni tens,
no júes, xica, en canyetes
que't farás algún tallet.

CCLIV

Feren de sucre una sogra
y en cá diuen qu'amargava,

y de pedra una coqueta
y encara lo cap girava.

CCLV

No'm fan falta tes excuses
d'haver ballat en Nelet;
bona gana de hallar
poc só té de menester.

CCINI

Es tan bona nostra terra,
que hasta los desamparats
troven en Valencia mare
com atra ni en lo cel hiá.

CCLVII

Ni mor la llum al cap-vespre,
ni la vida en lo fosar;
més brillant s'encén á la auba,
més dolsa al cel reviurá.

CCLVIII

En el cartell de la fira
tens qu'eixir el any que ve:
la diversió eres, xiqueta,
de tots los malfaeners.

CCLIX

Ya volgueren ser los homens
com l'arrós en la paella;
cada gra's governa á soles
y tots junts fan bona mescla.

CCLX

Tú vas sembrant carabases
y pot ser te pesarà,
que com diu lo So Jeroni
cascú cull lo qu'ha sembrat.

CCLXI

El cantar deu inspirarse
de la terra en el amor,
deu ser mé'l dolça en los llavis
y foch brussent en los cors.

CCLXII

Com lo rogle d'una esglesia
quant á la festa major,
quant ixes á la finestra
me canta de goig el cor.

CCLXIII

En los plechs de la Senyera
ha fet la gloria son niu;
el flayre en les flors de l'horta,
y l'amor, nena, en tos ulls.

CCLXIV

Cuant baix de la reixa, albañes
canta el nuvi enamorat,
per més que cambie la lletra
sempre es el inateix cantar.

CCLXV

Com el capell de la seda
son cor ma nineta té
recullidet; mes si's fila
tota una madeixa's treu.

CCLXVI

Tinch que fer jo com els cegos
quant acaben sa cansó;
demanarte com llimosna
una miqueta d'amor.

CCLXVII

Pera colmar-me de joia
basta que'm vullgues mirar,
que hiá resplandors de gloria
en tos ulls com el cel blaus.

CCLXVIII

Si un poch troven d'alegría
en algú dels meus cantars,
es que reflecten encara
una vegá que'm mirá.

CCLXIX

Pera oblidarte, nineta,
s'oblidaria'l roser
de donar roses bledanes
y de brillar los estrels.

CCLXX

En mitx de mes amargares
te vaig, nineta, mirar
com á la primera estrela
en un cel de tempestat.

CCLXXI

Com color, flayre y bellesa
se confonen en un ram,
tot en una cansó't canta,

Mare dels Desamparats.

CCLXXII

Qui en la plasa de la Seu
lo jorn de Pascua florida
no ha cullit una aleluya,
no sap lo qu'es alegría.

CCLXXIII

Les gotes de la rosada
transforma en perls lo sol;
¡Les llàgrimes d'anyorança
cóm les fa brillar l'amor!

CCLXXIV

¿Per qué la carabasera
totes les nits cridarà:
«¡Giques, mel porte: asó es sucre!»
Si á mí'm semilla tan amarch?

CCLXXV

Cuant de la darrera traca
retrone la canterella,
donará'l cor de Valencia
lo darrer glatit en ella.

CCLXXVI

Diuen que Deu al mostrarlis
als angelets nostra terra,
pera que de tot tastaren
va fer la primer paella.

CCLXXVII

Son les costums com la traca

que té units els trons tan be;
que si un sols falla se trenca,
y tots xiulen al coheter.

CCLXXVIII

Es tan dolça nostra parla,
que pareix que les abelles
pera posarla en los llavis
de les flors la mel repleguen.

CCLXXIX

La gloria le nosill terra
es com un diamant tallat;
quant més la miren en ella,
més llums se veuen brotar.

CCLXXX

¡Penses que encà que'm menysprees
morintme he de estar per tú!
Si una porta's tanca, nena,
un atra se'm obri al punt.

CCLXXXI

Montanyeta del Calvari,
hortes qu'alfombra li feu,
poblet dels avis y els pares,
¿qui sap si jo tornaré?

CCLXXXII

Ressonen á Catalunya
les campanes de Ripoll,
lligant en un cant de gloria
passat y esdevenidor.

CCLXXXIII

Ni per fer el llechuguino
te la tens d'emportar tú:
no es l'aca mes enflorada
la que la joya s'en dú.

CCLXXXIV

No's coneixía be encara
lo qu'el silenci valía,
fins que s'inventá el piano
y el wals de les ones, xica.

CCLXXXV

No mos faríen felisos
totes les ditxes del mon;
y pera penar per sempre
en una pena hiá prou.

CCLXXXVI

En un instant de locura
d'ella'm vaig enamorar.
¡Cuántes hores y cuants díes
pera plorar eixe instant!

CCLXXXVII

Si els ecos de les montanyes
en España desvetlleu
encara cansóns de gloria
repetirán tot arreu.

CCLXXXVIII

Qui no ha menjat coca fina
eixe no sap lo qu es bó,
y el que no ha vist á ma nena

eixe no ha vist lo millor.

Flors de paper

Lo qu'als clavells y á les roses
de l'horta, son eixes flors
que fa la nena en costura
en retalls de paper roig,
a les troves dels trovaires
valencians son més cansóns -
desgarbades, musties, tristes,
sense perfum, ni color.

Mes cuant tornant de costura,
temblant de gust y de goig,
porta la nena á sa casa
lo primer pomell de flors,
no alegren clavas y roses
en lo conreu més hermós,
com eixes pobres floretes
que son florida del cor.
En un pijeret les posa
tota plena d'ilusió,
y cuant del treball el pare
torna, ¡com li bat el cor!
Y si entrant, sens dir paraula,
com qui no ha vist res joyós,
fa com si les sent y exclama:
«¡Qué be senten estes flors!»
La nena, el pare y la mare
unintse en abrás ben fort
per un arranch del cor, semblen
un atre pomell de flors.

Les flors que fa la nena en la costura,
les pobretes cansóns que jo puch fer,

¿d'ahont trahuen eixa sava de ternura
que dona aroma, vida y hermosura
als retalls de paper?
¡Quín nom tenen, que sense que repare
en la forma, grandaria ó el color,
las reconeix tot deseguida un pare
y besantlas en dols transport la mare
las posa junt al cor?

Recorts de la plaseta

-¡Serra! -¿Eres tú, Climent? Yo no t'havía
conegut. ¡Com t'has fet tan alt y gros!
Desat anys han passat, deixant la marca
de tanta cosa en l'esperit y el cor.
-¿Qué s'han fet els demés, els qu'alegraven
la plaseta vehina en nostres jochs?—
-Tots com una volada d'oronetes
s'han escampat desde llavors p'el mon.
Pepet es ingeniero, Lluís polítich,
Emilio está en la Pobla de dotor,
els Martí comerciant en Buenos-Aires,
y jo al vóret á tu tot plé de goig.—
-Sempre'l mateix! -Qué vols? En les borrasques
qu'en la vida he tingut, com tenen tots,
he procurat, cuant algo s'afonaba,
salvar la fe, lo cor tendre y l'humor.
¿Donarem una volta junts? -En marxa;
com bons amichs.—Anem á la plaseta. ¿Vols?
qu'allí tot parlará á l'ànima encara
de les Primeres impresións del cor.—
-Anem; que cuant aixina se refresquen
les amistats y els benvolguts recorts,
sembla un descans ben dols en l'aspra vía
desde el que's mira lo passat millor,—
-así marcavem lo grandíós sembori,
les ralles fetes segóns lley del joch:
lo porgatori, el cel guanyat en ansia,
lo descans, el retorn del victoriós.
Més allá lo rogllet: en mitx la trompa
del que pagava, soportant els colps
de les polides trompes de carrasca
de clau ben ferm, lluent y grunyidor.

ab quin afany la cordellá's rollava
 y se llansava en arrogant esforços:
 veig la mena cóm corre en amples curves
 y de fina que vá en la ma s'adorm.—
 ¿T'enrecordes del bufos y del flendis,
 les mitxes cartes de divers valor,
 els oros retallats, que en joch contaben,
 com en la vida passa, mes que tot?
 -La bullanguera chárriba, cadena
 fent y desfent inquieta els eslabons
 y creixent cada instant lins que prenía
 de tota la plaseta la extensió.
 ¡Cuántes voltes he vist que, com la járriva,
 certes idees van corrent p'el mon!
 Si's deixen agafar els primer tontos,
 van los demás- caiguent á poch á poch.
 Y el marro dividint, com la política,
 en dos partits á los amichs millors:
 encomensant per joch y casi sempre
 acabant entre rinyes y calbots.
 -Aquelles guerres d'alguacils y lladres,
 moros, cristians, gabachos y espanyols,
 fent brotar en los cors, que s'enardíen,
 arranchs heróichs d'alardós valor.
 Eren soques de canya les pistoles,
 les canyes llanses y fusils, canons
 alcatufos trencats d'alfarería,
 belicosos penons los mocadors.
 -Els Monuments en la Semana Santa,
 com en la Seu empaperats de roig,
 los canonges sentats en les cadires,
 la escalinata en canelers de plorn.
 -Pera buscar el berenar la colla
 se desfea: pa en oli y pebre roig,

figues seques, sireres ó panolles,
 Segóns el temps. ¡Tot era bó llavors!
 En la nit de Nadal cants y çambombes,
 carranchs ruidosos retronant per tot;
 al sent demá la fira en les parades
 de mil joguets, de cañamel y dols.
 -Cóm se passaven sens sentir les hores
 juant al pam en los dorats botons,
 y fentlos rebotar, prenint la mida
 y en algún cas fent tapa en crits de goig.
 Per si s'havia fet alguna trampa
 s'empenyava entre tots la discusió,
 y si's jugava á cara y creu les japes
 matades feen enguerrar el joch.
 U dels jochs preferits, la correjeta
 amagá, que buscavem plens d'ardor,
 fins qu'al trovarla anavem á la mare,
 p'els carrerons vehíns corrent com folls.
 Járriva, Marro, la Pilota, els Bufos,
 Rey, criat, foguerer, Cuatre cantons,
 Capitulet, Calitx, Rogle, Sembori...
 ¡Quins ecos d'alegría en eixos noms!
 Quin misteriós engís devien tindre
 que nomenantlos sols en cá ens conmovia,
 y es qu'en eixos recorts de la plaseta
 reuiu tota una etat del nostre cor.—
 -Jarrant s'ha fet de nit. -En estes hores,
 en fanals de melóns ó pimentóns,
 juavem á la porta de la casa
 fent de sereno el de *la mort del gos*,
 y si els raigs de la lluna illuminaven
 la fosca nit en platejats fulgors,
 amotinant al vehinat cantaba:
 «A la lluneta estich», nostra cansó.

Cuant al passar los anys així's refresquen
les amistats y els benvolguts recorts,
sembla un descans ben dols en l'aspra vía
per la que marxa fatigat el cor.

En l'àlbum de la senyoreta Donya Rafaela Andreu i de la Cerda²²⁰

Vespra dels Jochs Florals.

Del sol les flamades en la serra's ponen
voltades de núbols de pòrpora y or,
y en concert, qu'engisa, terra y cel entonen
les dolces estrofes del himne d'amor.

Pregonant la festa p'els espays blavosos
fugint espurneja vagadiu estel,
y com fochs de joya d'esclats lluminosos,
mirades d'estreles s'entenen al cel.

Perfums de les roses cantaven: «Bledana
»deu ser la regina de les Corts d'amor;
»deu ser, com nosaltres, per tot sobirana,
»radiant de bellesa, tendríssim lo cor.»

«¡Modesta!» amagantse tremolosa día
la homil violeta d'aroma fragant.
«Deu ser aixerida com jo» responía
gronxantse en los ayres la pauma triunfant.
Lo sol entre'ls ecos dels penyals clamava:
«mes flames ardentes deu tindre en los ulls.»
«Ma foscor blavosa,» la nit mormorava,

²²⁰Aquest poema fou publicat prèviament en premsa: «Algo de poesía: “En el album de la senyoreta Doña Rafaela Andreu y de la Cerda. Vespra dels Jochs Florals”», *Las Provincias* (17-XII-1895).

«en les llargues trenes de sos cabells rulls.»

«Deu ser ben alegre!» tronava la traca;

«y ben falaguera,» repetia'l cel;

«dels vells temps gloriosos,» seguí la barraca

«brussenta aymadora constant y fedel.»

Mirantse en les aygnes, los lliris: «¡ben pura!»

y l'horta escoltantlos, clamava en un crit:

«Deu ser valenciana de cor y hermosura:

»lo riure en los llavis, amor en lo pit.»

Al ferte ab la rosa triunfal homenaje,

tenint, com tenia, tan bons consellers,

¡qu'estrany que aclamasen en dols vasallaje

los cors á la Reyna dels ulls falaguers!

Floretes de la serra

Vora un barranch pedregós,
al peu de l'aspra montanya
hiá en un racó de la serra
un poblet de mala trasa.
La terra es tan pobra en rentes
com en miseria colmada,
tot lo que li sobra en penyes
li falta en plantes y en aygua;
tan sols algún garrofer
creix buscant una quebrasa,
pero tan aspre y tan sech
com la mateixa montanya;
de tomells y de romeros
de tart en tart una mata
y en algun marge englantines.
prim lo tall, la folla clara.

Un serrá d'aquell poblet
vingué hospedat á ma casa,
y jo volent obsequiarlo
¡santa costum valenciana!
li vaig mostrar tot quant hiá
de notable, que no'n falta
en la ciutat; y al final,
com per fer una garlanda
de totes le hermosures

d'una terra de tal fama,
a lo mercat de les flors
anarem de matinada.
Pensí qu'al vore el bon home
aquella alegre brotada
de flors y de xiques guapes
rebosant de cada taula,
com jo s'entusiasmaria;
mes mirant sols de passada
sense parar l'atenció,
me digué en la major calma:
«vaja, no son del tot lletjes;
mes pera flor perfumada
y bonica, quansevol
florete de la montanya.
Vinga vosté al nostre poble
Y vorá qu' es cosa clara
y evident, que no hiá al mon
més flor ni més regalada.»

¿Qué tindrán les floretes de la montanya
que lo serrá no'n trova may de millors,
y á son poblet se pensa que no li guanya
ni l'horta en primavera, qu'esclata en flors?

Lo primer dent

Canten los teuladins, l'aygua sorolla,
s'amotina'l corral,
y los coloms, com á garlandes blanques,
formant en l'aire van;
del pare, que lllaurant está la terra,
s'ou al llunt el cantar;
trevallant per lo fill y per la dona
¡qué dols se fa el trevall!
el nen está dentant; la mare ansiosa
patix al escoltar
el desficiós gemech qu'en sa boqueta
lo riure ha desterrat.
Com en tendra mangrana mitx oberta
lo pinyolet d'un grá,
aixís va en les xenives dolorides
lo dent transparentant.
May ab més joya se trová una perla
en lo fondo del mar,
que cuant la mare, al fi de tantas ansies,
ven que ja va trencant.
Pera poder comprendre esta alegría,
lo qu'es y lo que val,
hiá que tindre amor de la mareta
del nen qu'está dentant.
Y si es el primer fill, llavors no guarda
la caixeta nувial
res que més ufanosa á tots els mostre
com eixe dent prehuat.
Amorosa volguera en tota l'ánima

que no creixquera may,
y qu'enjamay sos llavis s'apartaren
de son pit maternal;
y al mateix temps volguera que ja fora
tot un fadrí templat,
y en lo primer dent mira joyosa
com fá lo primer pas.
Canten los teuladíns, l'aygua sorolla,
s'amotina'l corral,
y los coloms, com á garlandes blanques,
formant en l'aire van;
del pare, que llaurant está la terra,
s'ou al llunt el cantar.
¡Cóm cantarà de goig son cor quant torne
y veja lo que hiá!

Floretes sens nom²²¹

Era una nit blava, ventijols flayrosos
als horts agrunsaven brancatjes florits;
al cel titillaven estrells lluminosos
y l'amor cantava joyós en los pits.
Al peu de la blanca, polida alquería,
albaes cantava lo nuvi amorós,
y una veu, més dolça que mel, responía
de dalt á les cobles com eco armoniós.

ELL

A la Verge del Roser
li demane tots los díes,
qu'á tú te done les roses
y á mí'm deixe les espines.

ELLA

A la Verge del Roser
també pregue tots los díes;
li demane que's partám
les roses y les espines.

ELS DOS

Cuant un bon voler dos ánimes
en un sentiment té unides,
¡quín flayre que fan les roses!
¡Qué poch punxen les espines!
La vida es al cor honrat
enfilall de roses fines,
espines no'n falten may

²²¹ Aquest poema va aparéixer dos anys abans sota la dedicatòria: «Al Mestre Teodor Llorente»: «Algo de poesía: "Floretes sens nom"», *Las Provincias* (15-VIII-1896)

ni tampoch perfum qu'engise;
y llevantse per amor
uns als atres les espines,
casi més en los pesars
qu'en joyes los cors se estimen.

¿Quín nom tenen eixes roses,
digaume, mestre, si os plau,
que son les més oloroses
y essent com totes punxoses
tenen el punxar suau?

Ja soch valenciá

Valencianeta de galtes de rosa,
d'ullets d'esmeralda qu'el sol fa brillar:
al tornar, com torne, de terres estranyes
¿Ahónt podré deprendre l'oblidat parlar?
-De la dolsa mare qu'el breçol agrunsa,
del nen qu'à la mare joyós vol cridar,
del nuvi qu'entona l'abada amorosa,
del himne de gloria, del plany de pesar;
del soroll del aygua, del vent qu'à los abres
de vora la cequia remors va arrancant,
del tró de la traca, del vol de campanes,
dels goigs de la ermita, del só de los balls;
del cant d'alegría qu'esclata en les blaves
esferes en llames de llum celestial,
prenint com á solfa de l'horta florida
perfums y armoníes, colors, fruyts y blats.

-Valencianeta polida y airosa,
clavellet de l'horta, palmera triunfal,
tot plé d'anyorances, si 'm trove en la terra
com en la infantessa vullguera probar.
Teniu molt bon día, porque com si en l'horta
de flors y de fulles ne feren un ram,
avuy fa Valencia de tot cuant estima
d'hermós y d'alegre, de noble y de gran,
una inmensa plega pera que en la festa
Vicent Ferrer siga volgut y lloat.
Per ço es esta festa la més valenciana,
per ço fá de joya nostres pits brollar,
y sonen del poble la veu bullanguera,
cantant les dolsaynes, tronant los tabals.

Si l'ansia anguniosa que vos assedega
no la calma l'aygua del pohuet del Sant;
si enfront d'un *milacre* no passeu les hores
com les passa el poble qu'estima el passat;
si á un temps escoltanlos, no vos fan, senyor,
lo Motiló riure, San Vicent plorar;
torneu á marxarvos á terres estranyes
que del tot Valencia ya habreu oblidat.
-Valencianeta, tes dolces paraules
son mel pera'ls llavis; mes foch inflammat
pera el cor que torna de terra lluntana
cansat de fatigues, plorós y gelat.
Com ferix la roca lo perpal de ferro
y á dolls brota l'aygua de la font maynant,
aixís en el ánima de mon infantessa
están los més tendres recorts rebrotant.
-Tos ulls m'enamoren, la patria m'engisa,
Vicent Ferrer trova en mon pit altar.
Y si amor, fe y patria mon esprit alenten
y estime les glories de lo temps passat,
valencianeta de galtes de rosa
y ullets d'esmeralda, ¡ja soc valenciá!

La cansó de la esglesia²²²

En lo II Centenari de la parroquial de Torrent

«Els vostres avis cap al cel alsaien
mon ayrós campanar, pera que fora
un dit qu'els señalara en goig y pena
lo camí de la gloria.

Faro qu'als cors en son camí illumena
de la vida en la mar tempestuosa;
monument de la fe qu'alentá als pares
y als nets també conhorta.

Torreó del castell inexpugable
hont se guareix la tradició gloriosa,
mentres vents de tempesta fuetején
sos murs fermes com la roca.

Ab lo vibrant accord de ses campanes
desde llavors cants d'esperança entona,
lo mateix quant repica en só de festa
que quant per la mort dobla.

El que plé de dolsísima anyorança
de terra estranya á sa caseta torna,
ab quin transport joyós al llunt s'el mira
entre'ls conreus del horta.

Al peu del campanar altiu, traçaren
la creu del santuari ampla y grandiosa
pera que tot el poble's congregara
baix la mateixa volta.

Yo he vist agenollarse en mes capelles
tantes generaciós, com branques brota
l'obre pompós dels habitants del poble,
pregant en pena ó joya.

en ma font baptismal desde dos segles

²²² Aquest poema va ser publicat un any abans a diari local *La Crónica de Torrent* (1-1-1897). La població encara conserva «L'Hort de Trénor» on la família solia passar períodes vacacionals.

tots begueren el aygua salvadora,
tots en mon seny posareu venturosos
l'anell á vostra dona.

Yo celebrí les festes hont repiquen
los cors y les campanes; yo plorosa
preguí p'els qu'han faltat, acompanyantvos
en la vida á tot hora.

Com ho ha segut, será, fills d'aquet poble,
sempre mon sant asil la casa vostra,
en ell trovaren sempre en la desgracia
conhort, aliento y forsa.

Y si algún fill ingrát un temps m'oblida,
yo aguardaré que torne, carinyosa,
sempre obert el camí de la esperança,
sempre oberta ma porta.

Passarán les borrasques qu'amenacen
mos murs qu'el temps ha fet fermes com la roca
y triunfará, com sempre, en l'ara santa
la fe més qu'els murs forta.

Y els nets dels vostres nets plens d'alegría
celebrarán de cor un otra volta
lo hermós aniversari de la festa
que vuy los cors enjoya.»

La mort del poeta

A F. Palanca

Al vesllum groguench dels ciris
estavem vetllant al mort:
los uns els plors en la cara,
atres en lo pit los plors.
De sopte cantant albaes
allà al fi del carreró,
dos veus donantse resposta
versaren estes cançons.

Al roser qu'ens afalaga
de gaya ciencia y amor,
cada rosa que's desfulla
deixa una espina en lo cor.

Cada espina que se clava
en una vera afecció,
en hoch de matarla, encara
la esperona en més ardor.

Ardor ah qu'ama la mare
mes qu'als vius al fill qu'es mort,
flama qu'els recorts aventen
en la llantia de lo cor.

En un cor qu'es com Deu mana
no pot hi' fer res la mort,
perqu'en ell viuen per sempre
los més oblidats amors.

L'amor al morir aumenta
com desgranantse la flor,

naixen al entorn les plantes
essent el terrenó bó.

Les melancóliques notes
d'estos cantars, poch á poch
al llunt desvanintse anaren
en la callada foscor.
Y com si aquelles paraules
foren dolsa inspiració,
u dels vetlladors alsantse
digné conmoguent á tots:

Cada poeta que s'en va, desfulla
una rosa Valencia en son jardí;
mentres plorosa sos rosers despulla,
¡cuánta espina punxosa la ferí!

Mes quant trencant lo fanch canta victoria
l'ánima lliure mamprenent son vol,
torna'l fosar en monument de gloria
y encén devant les flames de son sol.

Y en son voler tan ferm com ses montanyes,
tan tendre com el pit d'un novensá,
ses memories d'amor quant más lluntanyes
en més viva claror remembrará.

Y callá; d'una garlanda
prenint la rosa millor,
s'agenollá desfullantla
tot tremolós sobre'l mort.

Al vesllum groguench dels ciris
estavern vetllant al mort:

los uns els plors en la cara,
atres en lo pit los plors.

Mes en mitx de nostra pena,
un sentiment tendre y dols
nos feu pensar qu'en ses troves
guardavem al trovador.

Que melares ell felís canta
allá dalt millors cançons,
la citra que jau trencada
la polsarán los recorts.

Qu'era l'auba, que aclarava
un símbol esplendorós
de que la gloria es l'aubada
de les ombres de la mort.

¿Pera Querol?

Lo president del Rat-Penat uns versos
me demana en atenta invitació;
uns versos festejant la benvolguda
memoria d'en Querol.
Si'm demanaren flors pera posarles
de l'horta en los conreus;
flayre y color pera clavells y roses;
estreles pera'l cel;
d'honrat treball eixemples pera dirlos
als nostres llauradors;
pera'l cor de l'aymada moreneta,
amor pur, tendre y dols;
plegaries pera'ls llavis de la mare
que prega per sos fills;
pera un hon valenciá plors d'anyorança.
Si está llunt del país;
pera un mitx-día del estiu flamades
d'alegría y claror;
sería tan estrany com demanarme
versos pera Querol.
Pera cantar les glories dels poetes,
ses glories bastarán;
si en sos cantars quedaren engisades,
repetiu sos cantars.
fora precís la estrofa cisellada
com filigrana d'or
en que fea vibrar Querol les notes
del cor mes amorós;
fora precís la inspiració qu'alenta
ses *rimes* immortals...
Tot lo demás... encendre una canela
devant del sol de Maig.

A Eduart Escalante²²³

¡No es post en aqueixa tomba
lo foch de ta inspiració!
Com raig d'alegría encara
eixuga en los ulls los plors.
Ton nom volgut fa apareixer
com un ensalm misteriós,
una rialla en los llavis
y un dols content en los cors.
Com si posares en solfa
lo cant de los rosinyols,
y arrancares una fulla
en l'horta á totes les flors;
com si en un riure ajuntares
el del avi bondadós,
y el mitx-riure de la nena,
y la festiva cansó
del nuvi, qu'al rompre'l día
li enrama'l carrer de flors;
com si ta ploma esfonsares,
observador y curiós,
pera furtaarli la vida
al nostre poble, en lo cor;
l'esprit valenciá encarnares
en tes genials creacions,
en tota la sal del mar
y l'alegría del sol!
-Per ço tindrà nostra terra
de tú un falaguer recort

²²³ Versos llegits en la funció celebrada en el Teatre de Russafa de València el 3 d'octubre de 1895. El poema fou publicat prèviament: «A Eduart Escalante», *Las Provincias* (4-X-1895).

mentres retrone una traca
y esclate un masclet joyós;
mentres endolse los llavis
nostre parlar amorós,
mentres quede una barraca
y bategue dins un cor!

Quadret de l'horta²²⁴

Per l'horta pasetjant al trench del auba,
amagat á la vora del camí,
entre un fadrí templat y una morena
esta conversa enamorada he oit:
-«Cuant se casem, me donará mon pare
la cafisada d' hurta del camí;
yo la trevallaré com tú hara cuides
en ton hortet del gesmiler flora,
y si Deu mos ajuda y les cullites
son abundants, demanarem permís
al amo, y se farem, en los aforros,
una barraca del campet en mitx.
Yo, cuant ploga, d'argila la més forta
faré gaçons com l'atobó més fi;
el sol cuant s'aserene, nena meva,
eixugará lo fanch tendre y homit.
En lo carro del tío, á la Albufera
aniré un dematí per lo senill;
pensant qu'es el trespol de 'la barraca
nostra, ¡qué curt se me fará'l camí!
Del canyar de toll pare traurem canyes.
¡No hia en l'horta canyar més aixerit!
Pero encara eres tú més aixerida.
digues, ¿t'agrada la barraca? —Sí.—
-Pues cuant l'obrer de vila mos la deixe
blanca y pulida un matinet d'Abril,
y en ella la niuada pera sempre
posem, ¡qué be que s'estará allá dins!—
-¡Ay si el temps y les coses caminaren,
Nelo, com acamina lo desitx!—

²²⁴ En la publicació, aquest poema està datat el 12 de desembre de 1897.

-Tens rahó; no teníem res encara
 mes qu'els gaçons, les canyes y el senill.—
 -Y aixó en cá no ho tenim!-Ho tindré, tonta!
 A lo menos, per mí.—Nelo, y per mí. —
 —Hia que fer fonaments; com diu mon pare,
 tot lo que's fa en la vida está en perill
 d'arrunarse á tot hora, si no's basa
 sobre bons fonaments.—Y está ben dit.—
 -Cavaré be los clots, fas que se fuixga
 de lo terreno moll y movedís,
 perque un hon fonament te qu'apoyarse
 en ferm, com tot al mon —Es clar, y aixís
 Diu ma mare qu'el borne que no tinga
 lo sant temor de Deu dintre del pit,
 per més virtuts y qualitats que ostente,
 tot en el aire está mitx embastit.
 Tú en una cadireta fent faena
 vorás com l'obra sens parar cundix,
 y veente á tú, nineta de ma vida,
 treballaré per dos... más si es precís.
 Anirém á Valencia per la fusta
 del armasó; ben vella m'agra á mi,
 perque, xica, al obrar, com en tant d'atres
 coses, es sempre lo millor lo antich.
 Toni'l fuster mos l'armará en dos díes,
 airós y fort, com que no está renyit
 en barraques y xiques valencianes,
 la duresa, el treball y lo aixerit.
 Y sobre el sólit amasó de fusta
 arreglarem en manya lo canyís,
 ben unit, que la unió dona la forsa,
 ben tupit, ben igual y ben cusit.
 Damunt de la encanyá te bon asiento
 la embrosá de pallús y de senill,

y aixina en palla fluixa y fortes canyes
la barraca del aigua se cobrix.
Aixó es el casament, si be se mira:
l'horne es la fortaleza del canyís,
La dona la embrosá de tendres plantes,
y junts fan un trespol fet y complit.
Cuant lo pallús ben retallat se iguale
y de bardóns ben fets quede guarnit,
no haurá en l'horta barraca más hermosa-
-¡Sols pensarho quín gust me dona á mí!-
-Penals y murs emblanquinats dos voltes
farán de la barraca un colomí,
pardusch lo llom les ales molt más blanques
que neu, y el goig y l'alegría al pich.
Dins, aixó es cosa teva: la cambreta,
los murs lluits y entaulellat lo pis,
la canterera, la cuineta blanca,
lo corralet ahont corren los conills,
la tauleta de fusta de morera
y les cadires del espart més fí;
plats vistosos d'Alcora y de Manises,
penjant de la paret... un paradís:
net com tota barraca valenciana,
alegre com l'amor que brolla als pits.
Ans d'entrar pera viure en la barraca,
en l'ajuda de Deu hasta'l morir,
com se deu fer en tot, pena ó ventura,
la Santa Creu la posarem al cim.
Cuant aplegue el teu Sant, y la taronja
del meu hortet vengan, de taulells fins
pintats en Onda, posaré un retaule
de la paret de la barraca en mitx.
Vorás quina Purísima voltada
de núbols blaus y d'angelets gentils,

la corona d'estreles d'or, la lluna,
cara de gloria, lo mirar engís.
Ab les més primerenques nadaletes
y les darrereres roses y gesmils,
farem una garlanda perfumada
y en ella á nostra Verge un march florit.
Primer ha de faltar en nostra taula
l'oli qu'en la llantieta, qu'ees precís
que penjem al devant, pera que pregue
per nosaltres encá qu'estem dormint.
Si el nostre amor ens fa compartir sempre
les penes, y el Senyor mos benehix,
com ja te día avans, Concha del ánima,
será nostra barraca un paradís.

«Esta pobra floreta, Verge pura,
en un día tan gran sols t'ofeixch;
mes es de sant amor tendra penyora
y está cullida en l'horta aquet matí.»

A la colla de l'arròs de Barcelona²²⁵

Sentada en un montó de fanch y canyes,
lo cor nafrat y els ulls en plors banyats,
abrasant als filets, que també ploren
traspasats de pesar, de fret y fam,
en lo que fón conreu llorit de l'horta,
niu venturós d'amor y honrat treball,
estomordit lo sentiment, contempla
la pobra viuda sanglotant son dany.
Afonat lo trespol de la barraca,
penals y murs per terra derrocats,
los jonechs ofegats, grillá la datsa,
perdut lo cánem, enrunat lo camp;
la caixeta nuvia, mobles y roba
y lo que ho val tot junt, l'home estimat,
tot en mitx d'una horrible terholina
riu avall pera sempre s'en aná.
La creu de la barraca entre les runes
plantada está com signe funeral.
ja no cal esperar; tan sols li queden

²²⁵ L'origen del poema s'explica per un acte solidari amb els damnificats per una inundació del riu Túria organitzat per la societat La colla de l'arròs: «La función se celebró en el teatro Principal de la capital del antiguo Principado, que se hallaba concurridísimo por un distinguido público. Tomaron parte las artistas señoritas Bordalba, Conde y Piontelli que, como los señores que forman la Sociedad Balaguer, el reputado maestro Subeyas Bach, la compañía dramática que actúa en dicho teatro y la banda municipal, todos cuyos valiosos elementos merecen la mayor gratitud de los valencianos. Se representaron las comedias catalanas *Bon jan qui paga* y *Una senyora sola*, que fueron muy aplaudidas, y en los intermedios cantaron las señoritas Bordalba, Conde y Piontelli, una romanza de Tosti y una canción francesa la primera, el aria de *Mignon* y unos *couplets* la segunda, y otra romanza de Tosti la última, valiéndoles aplausos y bouquets. La banda municipal ejecutó la fantasía morisca de Chapí y otra fantasía de *Tannhäuser*, que interpretó magistralmente. En el último intermedio leyéronse poesías muy inspiradas da nuestros paisanos los señores Puig Torralba, Badenes, Palanca, Cabrelles, Trénor, Hueso y Bodría, que leyeron la aplaudida actriz señora March y D. Juan Colóm». En la publicació aquest poema està datat en «Desembre 1897». La composició fou publicada anteriorment en premsa: «Valencia y Barcelona», *Las Provincias* (10-XII-1897).

orfens plorant de pena, fret y fam.
Ja no cal esperar; dolor, miseria
lo jorn de vuy; miseria y mort demá....
Un raig de clara llum de sopte alegra
els cors y el cel, qu'estaven enfoscats.
Com al brillar la estrella vespertina
estreles á miriades van brotant,
aixís com á una estrella d'or hermosa
encén als pits son foch la caritat,
desde lo *Más* perdut en la montanya,
fins los tallers de la ciutat comptal,
al flameig d'eixa llum conhortadora
s'ha desvellat un crit de germandat.
Ja no ploreu els órfens; ja la viuda,
sense oblidar al home que faltá,
veu alsarsse atra volta la barraca
y sembrar en lo camp desenrunat.
Oriflama de santes esperances,
penó triunfal d'amor y caritat,
penyora d'una fe que may s'apaga,
brilla la Creu al cim de los penals.
¡Germans! Eixa brotada mervellosa
d'hermoses flors, que totes han granat,
es un llaso d'amor qu'als nostres pobles
unix en fort y perdurable abrás.
Plorant d'agraiment la pobra viuda
vos porta sos filets vuy de la má,
lo cor tot plé dels sentiments més dolsos,
de floretes de horta'l devantal.

Poesies (1915)

La dona valenciana

Amor en llavis de grana
al cor Fe ferma i sencilla,
patri ardor i sobirana
bellesa, fan la quintilla
de la dòna valenciana.

Rima en quintilla d'amor,
en ilusió, en tot quant ama,
en la bresca per dolsòr,
en bledania en la flor
i en amor en foc i flama.

En el destell d'alegría,
en pòrpora d'ufanía,
en els pomposos rosers,
en el blanc de la alquería,
en los fruits dels taronjers.

En la reina de la majestat
del engís dominador,
en esclava en la pietat
del omil i el malhaurat
i esclava i reina en amor.

En espasa triunfadora,
lleujera, mòvil, vibrant,
encarnació enlluernadora
d'eixa fada qu'enamora,
ferint d'amor al amant.

Guarda el foc de l'avior
al foguer de cada casa,

al llavi el parlar d'amor
i l'esprit de nostra rasa
en el arxiu de son cor.

Es comprendrela, sentir
de cor el passat gloriós
per son present fer i dir,
i ansiarli en fervent glatir
un pervindre esplendorós.

Es comprendre la dolsor
del suc d'amor de la terra;
llunt d'ella morint d'inyor
i servirla en pau i en guerra
en los brasos i en lo cor.

Parlar sa llengua amorosa
i en valenciá pur i net
sentir i fer tota cosa
i ansiar al remat la fòsa
a'l ombra del Micalet.

I pera comprendre al fi
la tendrea sobirana,
hiá que tindre, com tinguí,
una mare valenciana
i escullir la dona así.

Alma mater

Un crit planyivol dolorós resòna
per dalt dels cingles ahon el sol se pòn,
un fret de mòrt als muscles arisona,
la nit en ombres amortalla al mon.

Vòra'l camí sentats, deixém en tèrra
les armes robellades i els escuts,
no canta'l caragol son crit de guerra,
som els vells aymadors fugint vensuts.

Aymadors de la patria valenciana,
aymadors de la fe, flor de los cors,
aymadors de la dolsa sobirana
qu'es entre tantes flors pomell d'amors.

Ja amagat per la verda fullaraca
no escampa joya alegre el tabalet,
ja la Creu no corona la barraca,
i el vent arranca al nostre Micalet.

Ja al peu de la finestra de l'alcría
no canta albaes el fervent amor,
ja no es pentina nostra dolsa aymía
en la pinteta i les ahulles d'or.

De les passades glories ja fém mengua
reneguem tradicions, costums i dits;
s'averگویim de nostra dolsa llengua,
qu'era mel de los llavis, foc dels pits.

Ja els illustres penons gremials s'amaguen,
penyora de treball i llibertat,
ja les peroles son bullir apaguen
i calla el velluter vell i parat.

Un crit planyívol dolorós gemeca;
mes es gemec de nen, fruyt de l'amor,
mentres desgrana de la branca seca
l'alhé primaveral grans de llavor.

No es un clam funerari que xanglota
entre les runes d'oblidat passat
es la veu de la rasa que rebrota
junt a la rosa del vell tronc corcat.

Es l'escalf bullidor de la sanc nova,
es la fragant brotada dels clavells
es joventut quí en vibradora trova,
mes vius devetlla als sentiments mes vells.

Lo que mofantse algú cregué despulles
son brasos forts de lluytador valent
l'aspre eixarment vestit de tendres fulles
destila el ví novell roig i brussent.

Per tot arreu d'amor i d'hermosura
l'ànima valenciana glatix ja,
si un jorn se pon, l'alba en sa llum mes pura
nostre pervindre alegre dansará.

Passa la tormentosa nugolada
que cega als ulls i entrenebrix los cors,

queda la rasa forta, mes prendada
avuy que may dels valencians amors.

Redobla'l tabalet, tròna la traca.
Sols queden valencians sofrits i honrats.
frades qu'enfilen flors en la barraca
cel i mar de Valencia enamorats.

Ara ojats, valencians, de germania
la crida os fa la patria maternal
pau, llibertat, progués marquen la vía
cridantmos nostre esprit tradicional.

L'ánima coratjosa d'este poble
treballador qu'enfoca els durs bancals,
lleal de sentiments, d'idees noble,
viurá en ses hortes, serres i marxals.

Mentres s'alsen Monzó i Penyagolosa
com Castells de son reyne, i baix un cor
qu'aventa en la barrca en rams de rosa
l'santa llar de Patria, Fe i Amor.

Valencia cada jorn mes valenciana
gotjosa a un temps de ser s'envanirá,
perla de la corona castellana
floró de ceptre qu'en lo mon reyná.

Per tot i en tot Valencia en crits de gloria
per i tot i en tot lo gran Penó Espanyol,
si mos dugué pels caps de la victoria
seguimlo vuy per son camí de dòl.

Valencia niu del art en que somía
l'alarb en les arenes del desert,
bressol de flors qu'adorm la fantasia
baix cèl tan blau, vora de mar tan vert.

Pera ferte arracades, reina hermosa
quállen en la marxal perles d'arròs.
fila la filanera en dits de orsa
les hebres d'or del faldellí graciós.

Nuvia eterna d'amor i poesia
ton front coronen flors de taronjer,
mirante el sòl allarga en l'hòrta'l día
entre triunfal doser de rosicler.

La serra en tos conreus florits aboca
de cristalines fonts d'aygua maynal,
i al bes de l'aygua, entorn de cada roca,
rebrotà en talls l'esplet primaveral.

Coronada de roses, sobirana,
sobre el tró esplendorós de fruits i blats,
vuy t'oferix la tèrra valenciana
los tresors d'hermosura mes prehuats.

Vuy t'oferix del art les meravelles
del art que valenciá nomena el món
les cansóns dels poetes, les roselles
dels camprs, dels músics creadors el son.

Del trevall de tos fills l'obra mes fina,

les escullides flors de tos jardins,
en tes filles, belleses de regina,
en tots los cors amor de paladins.

I si ton cèl blavós riu d'esperansa
i ens té engisats a tots en dols somiar
per éll clama anguniosa l'anyoransa
del emigrant que lluyta per' tornar.

¡Per tot i en tot Valencia! ¡La Senyera
plantem adalt del nostre Micalet!
¡Amunt los cors! ¿Qué fa la ventolera
si cada cor es llar del nostre dret?...

Vuy en sant romiatje per la serra i plana
nobles regións, brussentes de fe, van.
Junt al tró de la patria valenciana:
al finat son romiatje's trovarán.

Mentriments lluytém cascú en ses armes,
per' conseguir el patri amor los cors,
units en jorns de triunfos i d'alarmes,
agermanats pels nostres vells amors.

En los trulls, plens de most, bull nostra idea,
térbola en casa i en el vell tonell
dorm el ví ranci en dolsa fortalea,
¡encabesem en ell al vi novell!

¡Joventut! ¡Joventut! ¡Rebrot de vida!
Jo't salude i aclame ton esfòrs:
jo recalfe mon ánima esglaida

en ton alhé privameral de flors.

Jo espere qu'a eixa espléndida brotada
lo vent del temporal no marcirá,
que sos fruyts menjará nostra llocada
parlant, sentint i fent en valencià!

Poemes esparsos publicats en la premsa de l'època.

«La papallona»²²⁶

-D'ahont vens, papallona,
papallona blanca de les ales d'or?
No ho sé, entre les roses m'emporta exa ona,
m'emporta exa ona de llum y flayror!

M'emporta! Què importa,
què'm fá lo camí?
Flors ne tenen l'orta,
lo bosch, lo jardí!

-Pòsa't en ma branca!
li día d'un abre dolsíssim remor;
que bé't trobaries, papallona blanca,
papallona blanca de les ales d'or!-

Ab roses flayroses
rosers li fan níu,
y ab fulles glorioses
lo llorer altiu.

Trobes inflamades
que'ls llabis no canten y ou temblant lo cor!
Y ella comprenía? No ho sé, qu'à vegades
no sab l'inconstancia lo qu'es el amor!

Ardent la mirava
d'una fresca rosa falaguer capoll,

²²⁶Trénor, Leopold, «La papallona», *La Il·lustració catalana*, (15-VIII-1892), pp. 236-237

y la papallona revolotejava
d'una flor á l'altra com un desitx foll.

Reposa en la rosa
son vol inconstant;
mes ¡ai! oblidosa
s'envola al instant.

Y el vent qu'angrundsava l'ona,
l'ona de llum y flayror,
s'emportá la papallona
y trencá la pobre flor.

Ensems papallona y fulles
en los remolíns del vent,
volaven, semblant despulles
d'un cor y un amor brusent.

Olivetets²²⁷ (1898)

Tinch un oliveral tan prop de l'horta
que encà replega els estremals del sol:
quatre tires ben rectes de deu abres,
vella la soca, lo fullám pompós.

Si hiá sahó y al aclarir la llenya
esclata el grum novell en tendres brots,
sembla un jardí plantat de rams de plata,
pomells alegres d'esperansa en flor.

Contat es l'any que'n abundant cullita
no'm torna mes fatigues y suhors
y en quant al oli, que'ls vehins ho diguen:
no hiá un oli més clar, més fí, més bo.

Emmorenit per la estiuenca flama,
ben madurat pels vents de la tardor,
abatollant els arbres en les canyes,
cau en negrusca pluja el fruyt copiós.

Les xiques entre alegres carcallades
lo van plegant de terra, com estol
de faeneres formigues; les paneres
y els sachs reblits carreguen els xicots.

Per lo camí del poble s'en vá el carro,
entre colps, estacades y cansons,
a portar les olives á l'almácera
que al fer l'oli pareix un molí d'or.

Cada any, ans que la plega se arremate,

²²⁷Trénor, Leopold, «Olivetets», *Almanaque Las Provincias para 1899* pp. 281-282

s'omplin dos sachs triats de lo millor
y, engarladat el carro de romeros,
y aromosos tomells cullits ben prop,
els porta com un triunfo á l'alquería
escoltant pels joyosos plegadors
als que ma dona en lo portal obsequia
y escampa el riure, resonant los gots.

Demprés, fent per la casa, s'escomensa
a adobar la preuada provisió:
¿com faltarán pera la taula olives
en la barraca ó en el mas del hort?
Tan negres, tan xiquetes, perfumades,
tan gustoses al llavi com al cor,
¿en quin afany el valencià les menja
Quan de llunyana terra torna ansiós!

En aygua cada vespre renovada
deixém, ben netes ja de fanch y pols
nou dies amerantse les olives
fins que vaja perdentse l'amargor
mentres que la salmorra se prepara
buscant el punt de sal per mitx d'un ou,
baix l'emparrat, el gabinet de l'ama
les fa al costat un tall fins al pinyol.
S'ompli á tongades la verdusca xarra
demprés d'olives y fullám d'olor:
tomells, romeros, garrofers, llimeres
deixen la essencia del secá y del mont
y sobre tot pera que sapia á gloria,
unes fulletes de llorer tendrós:
¿com estranyar qu'aixina les olives
puguen parlar de nostra terra al cor?

Plena la xarra de frescor y aromes,
se va vessant damunt á poch á poch
el aygua-sal per completar l'adobo
gustós compendi de sal, fruyts y flors.

Un plateret d'olives del cuquillo
la pataca morena, un plat d'arrós:
¡lo dinar valenciá, que no barata
per los menjars més fins un llaurador!
Y quan repiquen gros les campanetes
de la esglesia del poble, ó les del cor,
sense faltar el plateret d'olives,
una paella y fills y nets entorn.

La barraca²²⁸

Quan se casem, me donarà mon pare
la cafisada d'horta del camí
y la trevallaré, com tu ara cuides
en ton hortet del gesmiler florit.
Y, si deu nos ajuda y les cullites
son abundants, demanarém permís
al amo y se farém ab els aforros
una barraca del campet en mitg.

Jo, quant ploga, d'argila la més forta
faré gassons com l'atobó més fi,
lo sol, quant s'aserene y resplandeixca,
eixugará lo fanch tendre y humit.
En lo carro del tío, á la Albufera
aniré un dematí per lo senill:
pensant que es el trespol de la barraca
nostra, ¡qué curt se me fará el camí!
Del canyar de ton pare traurém canyes,
¡no hiá en l'horta canyar més aixerit!
¡Pero encara eres tu més aixerida!
Digues: ¿t'agrada la barraca? –Si.–
Pues quant l'obrer de vila nos la deixe
blanca y polida un matinet d'Abril,
y en ella la niuada pera sempre
posém, ¡qué be s'estará allá dins!
¡Ay, si el temps y les coses caminaren,
Nelo, com acamina lo desitg!
-Tens rahó, no teníem res encara
mes qu'els gassons, les canyes y el senill.
-Y aixó encá no hu tenim. Ho tindré, tonta,
a lo menos per mí. –Nelo y per mi.–

²²⁸Trénor, Leopold, «La barraca», *Almanaque Las Provincias para 1897*, pp. 139-141.

-Hia que fer fonaments; com diu mon pare,
 tot lo que's fa en la vida está en perill
 d'arrunarse á tot hora, si no's basa
 sobre bons fonaments. —Y està ben dit.—
 cavaré be la sanja fins que fuixga
 de lo terreno moll y movedís
 perque un bon fonament té que apoyarse
 en ferm, com tot al món. —És clar y aixís
 diu ma mare que'l home que no guarde
 lo sant temor de Deu dintre del pit,
 per més virtuts y qualitats que tinga
 tot en el ayre está mitg embastit.—
 -En la terra, marcat ja per les sanjes,
 lo quadro amplós afermaré lo pis
 y ab els gassons los murs de la barraca
 farém pujar volant, volant. —¡Ay, sí!—
 -Tu en una cadireta, fent faena,
 vorás com l'obra sens parar cundix
 y veente á tu, nineta de ma vida,
 trevallaré per dos... més, si es precís.
 Anirem á Valencia per la fusta
 de l'armasó, ben vella'm plau á mí
 perquè, Rosa, al obrar, com en tant d'altres
 coses, es sempre lo millor lo antich.
 Toni, el fuster, nos l'armará en dos díes,
 ayrós y fort, com que no está renyit
 lo aixerit de les xiques valencianes
 en que al treball siguen d'acer brunyit
 y sobre el sólid armasó de fusta
 arreglarém en manya lo canyís,
 ben unit (que la unió dona la forsa),
 ben tupit, ben igual y ben cusit.
 Damunt de l'encañá té bon asiento
 la embrosá de pallús y de senill

y aixina en palla fluixa y fortes canyes
la barraca del aygua se cobrix.
Aixó es el casament, si be es mira,
l'home és la fortaleza del canyís,
la dona, la embrosá de tendres plantes
y junts fan un trespol fet y cumplit.
Quant lo pallús ben retallat se iguale
y de bardons ben fets quede guarnit,
no haurà en l'horta barraca més hermosa.
-Sols pensarho, quin gust me dona á mí!
-Penals y murs emblanquinats dos voltes
farán de la barraca, un colomí,
perdusch lo llom, les ales molt més pures
que neu y el goig y l'alegría al pich.
Dins, aixó es cosa teva: la cambreta
los murs lluhits y entaulellat lo pis,
la canterera y la cuineta blanca,
lo corralet ahont corren los conills,
la tauleta de fusta de morera
y les cadires de l'espart mes fí.
Plats vistosos de l'Alcora y de Manises
penjant en la paret... un paradís
net com tota barraca valenciana,
alegre com l'amor que brolla als pits.
Enlloch d'abandonar els nostres pares,
tindrém dos més cascú, Rosa, i aixís
festejarém tots junts la nova casa
baix l'emparrat de pámpols y gesmil
Y ans de entrar pera viure en la barraca
ab l'ajuda del cel fins al morir
com se deu fer amb tot, pena ó ventura,
la santa Creu la posarém al cim.

La cansó dels átom²²⁹

«Baixém dels cel totes, com fresques nades,
en l'ayre mormoren les volves de nen:
les unes blanquejen per sempre en la serra,
entre'l fanch les altres abaix se desfém».

«Jo soch cosa trista, el fanch cantureja,
com tots me menyspreen, jo anyore lo cel;
fas de les miseries que en mon clot s'ofeguen
los lliris puríssims de cálcer d'argent».

«Soch menuda, xiula la pols que rastreja
de tot lo humil sempre lo mes humildet;
y el vent en ses furies niuar me fa á voltes
en la aspra quebrasa del pich eminent».

Sospira una idea, que naix silenciosa:
«jo soch poca cosa, sols un pensament;
si en ales del geni, del cor ó la gloria
mon vol aixecara, jo aplegue hasta'l cel».

«Jo soch la semilla, marmola en la terra,
jo soch tan xiqueta que ningú me veu,
els troncos altíssims, pomposos brancatjes,
les flors, fruyts y fulles jo porte en mon ser».

«Jo soch la goteta que penyes forada
y jo l'espurneta que'ls boscos encén;
nosaltres los atoms, que no veu la vista,
formém mar y terra y al llamp vibrar fem».

Aixina cantava lo humil de la terra

²²⁹Trénor, Leopoldo, «La cansó dels átom», *Almanaque Las Provincias para 1901*, p. 93

en mitg de la calma de una nit d'ivern
y en tant rodolaven fentse pols les penyes,
imperis y *tronos*, palaus y castells.

Al cant de los átomos lo cel responía
cobrintse á miriades de llums y de estrels
y en un trist estable gemecant naixía
humil, sol y pobre, Jesús de Bethleem.

I

En la dolça melangía
d'estes vesprades del Nort,
en que la morriña canta
ses planyívoles cançons,
entre boires blanquinoses,
com vels de *xanas* d'amor,
al peu dels pinars, que ombrejen
la fossa de mon fill mort,
mentres en un hort esclaten
les roses de la tardor
y ab elles fas la garlanda
que li deixe tot plorós
m'unixch de cor á vosaltres
en vostra noble missió.
Bons companys de la mesnada
de Patria, de Fe y d'Amor,
dels llorers verts que bordejen
los fondos camins del bosch,
yo vos envíe una branca
que posaréu en mon nom.
Poseula sobre eixa pedra
centenària, ferm pregó
de cóm Valencia als patricis
illustres rendix honor.
Digáu, companys, al posarla
als germans d'eixa regió,
que no es pedra mortuòria
sobre fossar de recorts;

²³⁰ Fou publicat a *Las Provincias* (16-XI-1908) i a l'*Almanaque Las Provincias para 1909* (1908: 289-190). Recentment, ha estat reportat per Rafael Roca (2011: 595-599). Originalment, està signat en novembre de 1908 «a la vora de la ria de l'Eo (Astúries)».

que es blanca pedra milliaria
que á la llum del nostre sol
ha de mostrar als fills nostres
el patri camí gloriós;
digaulis que la mirada
posant en la tradició,
volém caminar joyosos
sempre avant y sempre forts;
volém que per nostra terra
cada flor y cada cor
de l'ánima valenciana
siga per sempre un rebrot;
volém que esta dolça parla,
que'n flors de l'horta y dels monts
les més polides abelles
han fet un panal d'amor
siga de l'ànima nostra
la vibradora expressió,
endolsint de mel los llavis,
abrusint de fe els cors.
En nostra llar valenciana
aventém, germans, lo foc
encenent una foguera
d'Alacant á Castelló.
Sigáu heralts d'eixa empresa
que ha de mostrarnos al mon
coronant á nostra terra
enguany de pretç y llaors .
Progrés, treball, ciencia, industria,
quant hiá de gran y de fort,
portarém, en vassallatje
d'amor, al peu de son tró.
Volém que la mare Espanya
guayte en mirar amorós

a sa filla llevantina,
premiant son valent esfors.
Mes volém qu'eixa brotada
ponent de vida y vigor
tinga el alhé de la terra,
valenciá en tot y per tot.
En torn de la vella roca
creixen jóvens retonys,
d'ells traurém per a la lluyta
lo vi novell generós.
Brindém als fills de la terra
d'aquet engisat licor,
en la copa cinsellada
del nostre parlar hermós,
unint la ferma esperança
en un pervindre d'honor,
la fe en un present qu'alenta,
l'amor al passat gloriós.

II

En eixa missió tan noble,
¡com vos envetje, companys!
Que recalféu l'entussiasme
baix eixe cel d'Alacant;
que miréu la mar llatina
reflectant, com un mirall,
en sa sense igual blavura
la hermosura de sos camps,
que'n els festeigs á Lumiars
ademiraréu á eixe ram
d'alacantines, més dolces
que los torrons de Nadal.
En la garlanda de roses
que mos fillets van formant

per alegrar les tristeses
de mes hores de trevalls
rebrotà la noble sava
de los rosers d'Acalant.
¡No es estrany que m'enamoren
les flors d'aquell pompós ram!
Alacantines ayroses
com los vostres palmerals,
los cabells com raim negrissim,
los ulls color de la mar,
les galtes color d'atmela,
los cors encà més tendrals;
castellonenques polides
com flors dels taronjersals,
pomes d'or enyoradisses
de los verjers edetans;
valencianes aixerides,
pomellet de flors fragants,
que l'horta bolta de roses
y de perles, la marxal;
sou florons de la diadema
del Reyalme valencià;
sigáu les fades que'ns guíen
vers els castells engiçats
ara l'esprit d'esta rassa
dorm en oblit vergonçant;
ajudéu a desvetllarlo
pera que torne triunfant
en ses mesnades de glories,
de paladins esforçats
princeses meravelloses,
savis, artistes y vats;
parléu nostra tendra parla,
que en vostres llavis rosats

sona tan dolça que baixen
els àngels per a escoltar.
Teniu en el cor, hermoses,
lo prodigiós talismá
de l'amor que al món transforma;
presteunos son poder sant;
alenteunos en la lluyta
en estos torneus de pau,
y os durém en vassallatje
els nostres lloresers triunfals.

Homenatge a mossén Joan Baptista Cardona Vives²³¹

Vuy de nou, abrasades nostres terres
de la mateixa branca gayes flors,
vuy li dirém a Espanya: «*Mira, mare,
com t'amen tes regions.*
*Si volém conservar la nostra parla,
els nostres sentiments y tradicions,
es qu'al vigorisar arrels y branques,
nutrim d'amor al tronch.*
*Vuy t'oferim la sanch de nostres barres,
suplant sava lleal de cada cór,
el plorós sacrifici de les mares
l'ór fruyt del nostre esforç.*
*Desde'l llevant, conreu de la bellesa,
núu d'art y flórs, d'ahont surt la llum del sol,
t'enviém en tes hóres d'agonía
lo nostre bes d'amor.»*

²³¹ Poema extret del parlament de Leopold Trénor en homenatge a mossén Joan Baptista Cardona Vives el 28 de novembre de 1909. Reportat per Carles Sarthou: «Lo Rat Penat en Castelló. Honrant la memòria de Mossén Joan Cardona Vivés» (*Lo Rat Penat. Revista Mensual*, 3, 1911: 126-134). Reportat per Rafael Roca (2011: 623).

Als mallorquins²³²

Esta vesprá escrivia
ferit de pena'l cor
pensant perdre eixa festa,
festa de germanor:

Una ¡pobre roseta benvolguda
del roser estimat dels meus amors
me priva d'assistir á vostra festa
oh germans mallorquins, germans de cor!
¡Pobre roseta meua que gemeca
anguniantme, al lletet de la dolor!,
que me priva d'anármen ab vosaltres
pera admirar les vostres isles d'or!

¡Ya trepitje la terra mallorquina,
ya está millor la flor dels meus amors!
¡Com agrunsa la mar la fantasía!
¡Com canta'l cor!
Les ones semblen lira gegantina
que acompanya, ¡oh poetes!, les cançons,
duguent entre sos plechs nostres paraules
a aquelles isles d'or.
Este troset de terra mallorquina,
arca de nostra dolsa germanor,
ses cadenes d'acer lliga á la nostra
en un abrás d'amor.
Porta ondines, hermoses com les fades,
dú en son seny als ilustres trovadors,

²³² Poema inclòs al recull poètic, *Mallorca a Valencia. Fiesta de la poesía a bordo del Miramar* (1909: 21-22), que es va publicar a partir de la celebració literària organitzada pel periòdic mallorquí *La Almudaina* la nit de l'11 de juliol de 1909 al Grau de València «en homenaje á los autores de la Exposición [Regional] y á la poesía valenciana, en la persona de su ilustre representante D. Teodoro Llorente». El llibre, a més, conté poemes de Miquel Costa i Llobera, Maria Antònia Salvà i Ripoll, Joan Alcover i Maspons, Nicolau Dameto i Cotoner, Josep Maria Tous i Maroto, Francesc Badenes Dalmau, Camèlia Cocina de Llansó, Josep Maria Zapater i Esteve, Antoni de Cidon Navarro, Teodor Llorente Olivares i Vicenç Costell Lozano.

té engisat l'esperit de vostra terra,
qu'en nostra terra's fon.

Y quan demá la estela blanquinsa
marque'l camí de vostres isles d'or,
un troset de terra valenciana
s'en durá lo vapor.

Assí deixa Mallorca gentilesa,
hermosura, hidalguía, inspiracións,
tot lo que hí ha de gran, de fort y noble,
guardat en nostres cors.

Y ara que broten en la pàtria nostra
eixes brotades que son fruit y flor.

Glòria a Viciana²³³

Baix la bolta de llum llevantina
reyalme del sol,
entre'ls horts engiçats d'esta Plana,
paradís d'amor,
vuy es congreguen amants de la terra,
de ses tradicions,
á posar altra pedra milliaria
del passat gloriós.
Ulls de dona, blavenchs o negríssims,
lluyten en clarors
en la llum vibradora que nimba
son front candorós
y a sa dolsa claror engiçada
s'encén en los cors
la flamada brussenta y joyosa
del foch del Amor.
Nobles fronts pensadores reflecten
saviesa y honor,
vibren llavis de illustre elocuencia,
sònen les cançons;
entorn d'ells s'alçen braços homérichs
qu'enlayren los hòrts
en lo esforç d'un treball incansable
de fruytes y flors
y entre tots, exultant en inmensa,
lluida legió,
ací cremen l'incens de la glòria
en lo patri foch.
En l'espai fan sonant armonía

²³³ Poema aparegut a *Lo Rat Penat. Revista Mensual*, núm. 10. (octubre de 1911) reportat per Carles Sarthou Carreres: «Lo Rat Penat en Burriana. Homenaje al historiador Viciana (Conclusió)», a través de Rafael Roca (2011: 657-658).

campanes al bòl,
fent brotar els sants prechs en los llabis,
llum de fe en els còrs
y aixis vuy celebrant á Viciàna,
cantant ses llahors,
se congreguen en festa grandiosa.
Patria, Fe y Amor.

Tres falles del añ 50²³⁴

Al grup *Pensat i Fet*

Buscant una quartilla pera escriure una de les mehues aleluyes, trobe entre papers vells una carta inèdita en valenciá, de añ 50, dirigida a un parent. Crec qu'en lo cambi guañarán els lectors y qu'en estes festes tradicionals són d'interés els recorts del temps pasat.

Tres Falles ha hagut molt bones
en figures elegants:
una, front del Almudí,
en un bonico teulat
forrat de tela de flors
per tots els quatre costats.
Damunt, una llauradora
en faldellí y delantal,
en pinteta y rascamoño
y el mocadoret bordat;
y un D. Facundo en casaca
que l'estaba festejant.
Per la vora, trons y piules
y mil focs artificials,
que a la nit es dispararen
en obsequi acostumat
a nostre bon Sen Josep,
en alegria molt gran.
En els cantóns, colgaúres
de cobertors alfombrats
en paperets de color
y versets molt resaltats,
dels quals, pera que los sapies
he deprés els que ací van:

²³⁴ Trénor Leopold, «Tres falles del añ 50», *Pensat i Fet* (març, 1914), p. 9.

VICENTETA

D. Facundo, vaTja en pau,
que yo tinc molts pretenéns!
Mire, la baba li cau
i es troba ja sense dents.

D. FACUNDO

¡Ingrata, no me desdeñes,
oye mi tierno suspiro!...
Que te olvide no te empeñes,
Primero me pego un tiro.

VICENTETA

-Home, no siga pesat;
futxga d'así, borinot,
perqu'el deixaré pelat
com yo li pegue un calbot.

Altra Falla molt garrida
alsaren en el Tosal
de una dama ben vestida
y son lacayo, portant
darrere un goset pelut
de los gicotets y blancs.
Mantellineta de punt,
el vestit molt estovat,
ple de flors y de vetetes,
airejantse en un ventall.
El lacayo en sa casaca,
sombbrero galonetjat,
xaleco de paño roig,
els pantalóns de punt blau,
botes negres en campana,
portant el goset al bras;

y en los cartells, estos versos
vaix llegir així pasant:
«¿La vehuen tan remilgada
y en tan alegre sonrisa?
Pues porta la roba amprada,
y per dins no dú camisa.
El lacayo es son marit,
es ella una llavanera,
y per ser tan carasera
la cremarém esta nit.»

Al carrer de Carabasses
altra Falla han arreglat,
de un espanyol, en ses trases,
als estrangers imitant;
y dels versos que posaren,
estos me varen jugar:
«Son pare fon carnicer,
y sa mare, pela-fotjes;
li dihuen Cento el porquer,
y més unflat que les botjes
supósa que es extranger,
y de nom, *Monsiur Galoches*.

Moltes falles mes giquetes
posaren en varies parts
y els tabalets y dolzaines
convidaben a ballar.
El día ha segut preciós:
ni fret, ni calor, templat;
com ha caigut en dumenge,
estaben desocupats,
y les gents, en molta bulla,
anaben amunt y avall.

Els gics, tocant xiulitets;
les giques, sempre cridant,
y els homens y les dones
vestits de pontifical.

Uns mentjaben cacahuets,
altres tramusets salats,
altres los doldetes xufes,
i alguns, cocotets de carn.

De taronjes no se diga,
en tots los cantóns, cabás
y el de l'aigua de cibada
en el gotet en la ma:

-¿Qui me pren el Micalet?...

En dos dinerets, germá.

En fi, día de gran festa,
com susoix tots los anys.

PEPE.

Al Motiló²³⁵

Si os agrada la dolsa mistela
qu'als ulls illumena y alegra los córs
ne tindréu, cuant paseu per ma casa,
el més gran dels gots.

Si sou llépol, el sac he de omplirvos
de coques y ameles, de panses y anous;
pero feume un favor desseguida,
flare Motiló.

Desvetlleu el Sant Pare depresa,
que s'alse de terra, del somni de mort
y mostréuli les guerres qu'estellen
als pòbles del mon.

Si sa veu escampá per la terra
llavors de concordia, de pau y consol,
y lligá els enemichs rencorosos
en abrás d'amor,
que retrone de nou poderosa
entre'ls crits de guerra y els trons dels canóns,
y predique als Caíns sanguinaris
la pau del Senyor.

Y cuan calme la lluyta enconada
que de sanch arruixa les fites del mon,
que s'acoste un poquet a Valencia
y ens unixca a tots.

Qu'ens ensenye de nou a sentirnos
valenciáns de parla, valenciáns de cór,
¡desvetlleu al Sant Pare depressa,
flare Motiló!

²³⁵ Trénor, Leopold, «Al Motiló», *Oro de Ley*, núm. 51 (15-IV-1917), p. 182.

A María²³⁶

Verge María,
Reina i Senyora,
amparadora
de tot cristià,
eres la estrèl·la
que'l camí amòstra
per a la glòria
aon Deu està.

Sols tú, Senyora,
conort meu eres
en les angoixes
de tot mortal;
tan sols tú, Reina,
lo meu còr omplis,
i bé el defenses
contra tot mal.

Pera cantarte,
ma llengua tinga;
per a Tú vorer,
també els ulls meus;
pera que't vullga,
l'ànima meua,
i tot postrarme
sempre a tos peus.

Puix jo no oblide,
mare vullguda,
que en Tú s'eixuga
sempre el meu plòr,
dolça esperança

²³⁶ M, «A María», *Oro de Ley*, núm. 130 (5-12-1919).

sempre tinguda
amb molta jòya
per aquest còr.

Nadal²³⁷

En lo Portal de Belem
lo Nin Jesús ha naixcut;
infants, aném a adorar-lo,
i a rendirle just tribut.

-Una estrel·la en mig del cèl
a tres Reis en la nit guía,
i a Belem a l'Infant troben
entre Joseph i María.

-Or, incens i mirra ofrenen
a Jesús en son breçol;
les ténèbres de la tèrra
es desfan ab lo nou Sòl.

-Pastorets i pastoretas
al Nin van a salutar,
i un anyell a sos peus deixen
penyora del seu amar.

-La Verge, molt carinyosa,
mirant a son Fill somriu;
Joseph, dijós, el contempla,
i sens Jesuset no víu.

-Allí está el Rey de la tèrra,
allí está lo Fill de Deu,
dolços cants de benvinguda
entonem tots a una veu.

²³⁷M, «Nadal», *Oro de Ley*, núm. 129 (5-XII-1919), p. 488.

*En lo Portal de Belem
el Nin Jesús ha naixcut;
infants, anem a adorar-lo,
i a rendir-le just tribut.*

Salve²³⁸

Salve, ¡oh Mare de Misericòrdia!
Vida, dolçor i esperança nòstra,
els desterrats fills d'Eva, a la vòstra
pietat s'acullen tots, Reina de Glòria.

En esta vall de llàgrimes, ells plòren
gemecant baix lo pés dels seus pecats,
deixeulos, ¡Mare Santa! aconortats
tornéu cap ací els ulls que vore'ls volen.

Després d'aquesta vida, ¡oh Maria!
dugaulos a Jesús, fruit beneit
de ton ventre santíssim, i així sia
l'alé darrer de nostre pòvre pit
qui pose fi a d'esta angunía
per a entregar a Déu el nostre esperit.

²³⁸ M, «Salve», *Oro de Ley* (11-I-1920).

Dies d'hivern²³⁹

Els arbres despullats se miren solitaris;
escolten de la vida els muts cants funeraris
que passa entre les pluges i vents del mal orage
moguent les seques fulles que foren lo vèrt trage.
I l'aire les meneja desd'un costat a l'altre;
éll és d'aqueixes fulles encarregat de batre;
les que un día donaren de l'ombra beneída,
per tèrra les arrastren, remat trist de sa vida.
La neu de les muntanyes, els alts pics emblanquina;
alça el vòl la oroneta per l'espai que domina
i emigra a atres països del dur hivèrn fugint,
s'emboira el cèl i ploren els nuvols a sovint.

²³⁹ FM, «Dies d'hivern», *Oro de Ley*, núm. 135 (1-II-1920), p. 75

¿Si't volem?²⁴⁰

¿Si't volem? La gentil moreneta
que te dú en homenage d'amor,
en Giner la primer violeta
i en Agost una alfábega en flor;
l'aixerida novell desposada
i la mare qu'ofrena al infant,
i la viuda dolenta i nafrada
qu'acarona sos fills baix ton mant,
de genolls a tos peus a Tú clamen,
Mare aimada, conort del dolor
i a una veu tots te canten i t'aimen,
com si no haguera así més que un còr.
¿Si l'aimem? Qui davant sa Capella
al passar enyorantla no entrá,
qui l'ha vist i no pensa ja en ella,
no cal diro, ¿eixe no es valenciá!

²⁴⁰ Aquest poema fou una de les composicions de la *Corona oferta per la Societat Lo Rat Penat a la Mare de Déu dels Desemparats amb motiu de la seua canònica coronació* (1923: 19). Cal palesar l'agraïment a Miguel Àngel Gascon Rocha, soci actual de Lo Rat Penat que ens hi ha facilitat l'accés.

III. CONCLUSIONS FINALS

L'obra literària de Leopold Trénor Palavicino és un clar exemple de literatura valenciana d'entre segles. És paradoxal que vuitanta-cinc anys després de la seua mort l'obra encara siga en gran part desconeguda.

Cal reconèixer l'exquisida formació i la capacitat de lideratge que Leopold Trénor va demostrar en el conjunt d'iniciatives socials i culturals en les quals palesa l'interés constant per la cultura valenciana.

Trénor fou sobretot un gran empresari que va haver de gestionar els projectes de la seua família. A causa de la seua posició social, va poder dedicar les hores d'esbarjo a desenvolupar els seus interessos i contribuir a la cultura del país des de diverses vessants: editor, activista, representant polític i associatiu o escriptor.

El Col·legi de Sant Josep de la Companyia dels pares Jesuïtes de València va assentar la base ideològica del nostre escriptor. Leopold Trénor va col·laborar i va representar el moviment jesuïta valencià des de diverses plataformes posteriors a l'etapa acadèmica: responsable de l'Associació d'Antics Alumnes Jesuïtes o prefecte de les Congregacions de Cavallers de la Purificació.

El nostre escriptor reïx com un dels propagandistes catòlics més actius de l'època: a més de l'exitosa tasca editorial al capdavant de Tipografia Moderna, convé destacar la fundació del Sanatori Sant Francesc de Borja de Fontilles, la creació de la Casa de la Caritat de València o el finançament de nombroses parròquies. El moviment jesuïta disposava d'una organització sòlida per propagar l'ideari catòlic en el moment en què sorgeixen organitzacions marxistes entre els segles XIX i XX.

El Centre Escolar i Mercantil, promogut per Trénor, esdevingué plataforma i altaveu de les congregacions jesuïtes *ad hoc* per atraure i conduir les inquietuds sobretot dels joves universitaris valencians, així com un punt d'encontre i promoció dels partits de la dreta valenciana. La ideologia dels congregants era eminentment catòlica, conservadora i regionalista.

Les revistes *Oro de Ley* i *Cultura Valenciana* aportaren materials essencials que ens ajuden a entendre el context cultural, social i lingüístic del País Valencià del primer terç

del segle XX. Totes dues publicacions foren editades per la Tipografia Moderna de Leopold Trénor i, especialment, nombrosos articles d'*Oro de Ley* denoten la ideologia política, cultural i lingüística de l'escriptor.

Part dels congregants del Centre Escolar i Mercantil s'esforçaven per obrir pas als postulats regionalistes: fent reeixir els trets identitaris valencians, consideraven que regeneraven la idea d'Espanya com a Estat-nació esgotat pel sistema de la Restauració. L'Acadèmia Valencianista tan sols era una branca més d'aquell arbre que s'eixamplava més i més per aplegar les sensibilitats de l'estudiant valencià catòlic. Propagaren un valencianisme d'arrel catòlica en els fòrums d'aquella entitat: algunes de les comunicacions a *Oro de Ley* traspuen aquell interès, a més d'una comunió amb el catalanisme conservador de la Lliga Regionalista de Catalunya.

La informació extreta de les prosas esparses i de la poesia valenciana palesa un Leopold Trénor partidari de la Renaixença literària i cultural valenciana, agermanada amb els diversos territoris de parla catalana. Si bé l'escriptor es mostra decididament regionalista, destaca per la seua voluntat moderada, influïda per l'apoliticisme professat per Teodor Llorente.

Els poemes valencians de Trénor estan enllaçats en les bases estètiques del precedent moviment cultural de la Renaixença: l'autor mateix es declara deixeble dels escriptors Jaume Collell, Teodor Llorente i Vicent W. Querol. Ara bé, convé subratllar-hi la incorporació als versos d'alguns destacables avanços tecnològics o del propagandisme catòlic. En la pràctica, reïx com un poeta circumstancial que va trobar la necessitat d'expressar-se en valencià a través d'una lírica discontinua i perllongada durant més de quaranta anys.

Finalment, cal destacar el perfil singular de Leopold Trénor Palavicino: és un dels pocs aristòcrates contemporanis valencians que van produir literatura en llengua pròpia. És més: l'activisme que l'escriptor va desenvolupar en Lo Rat Penat i el Centre de Cultura Valenciana demostra l'interès perquè la llengua dels valencians tinguera un ús social notable i poguera esdevenir una llengua de cultura per ser usada en qualsevol àmbit comunicatiu.

IV. FINAL CONCLUSIONS

The literary work of Leopold Trénor Palavicino is a clear example of Valencian literature between the centuries. It is paradoxical that eighty-five years after his death the work is still largely unknown.

We must recognize the exquisite training and leadership capacity that Leopold Trénor demonstrated in the set of social and cultural initiatives in which his constant interest in Valencian culture is evident.

Trénor was above all a great businessman who had to manage his family's businesses. Because of his social position, he was able to devote his leisure hours to developing his interests and contributing to the culture of the country from various sides: editor, activist, political and associative representative or writer.

The College of Sant Joseph of the Company of the Jesuit Fathers of Valencia established the ideological base of our writer. He collaborated and represented the Valencian Jesuit movement through various platforms after the academic stage: head of the Jesuit Alumni Association or prefect of the Purification Knights Congregations.

Leopold Trénor succeeds as one of the most active Catholic propagandists of the time: in addition to the successful editorial work at the head of Tipografia Moderna, it is worth highlighting the foundation of the Sant Francesc de Borja de Fontilles Sanatorium, the creation of the Casa de la Caritat of Valencia or the financing of numerous parishes. The Jesuit movement had a solid organization to propagate the Catholic ideology at the time when Marxist organizations emerged between the 19th and 20th centuries.

The School and Mercantile Center, promoted by our writer, became a platform and speaker of the ad hoc Jesuit congregations to attract and lead the concerns especially of young Valencian university students, as well as a meeting point and promotion of the Valencian right-wing parties. The ideology of the congregants was eminently Catholic, conservative and regionalist.

The magazines *Oro de Ley* and *Cultura Valenciana* provided essential materials that help us understand the cultural, social and linguistic context of the Valencian Country in the

first third of the 20th century. Both publications were edited by Leopold Trénor's Tipografia Moderna and, especially, numerous articles by *Oro de Ley* denote the political, cultural and linguistic ideology of the writer.

Only a minority of congregants of the School and Mercantile Center made an effort to make way for regionalist postulates: by making Valencian identity traits successful, they considered that they were regenerating the idea of Spain as a nation-state exhausted by the Restoration system. The Valencianist academy was just another branch of that tree that widened more and more to gather the sensibilities of the Valencian Catholic student. Now, despite being in the minority, they propagated Valencianism with Catholic roots in the forums of that entity: some of the communications in *Oro de Ley* reflect that interest, in addition to a communion with the conservative Catalanism of the Regionalist League of Catalonia

The information extracted from the scattered prose and Valencian poetry reveals that Leopold Trénor was a supporter of the Valencian literary and cultural Renaissance, twinned with the various Catalan-speaking territories. Although the writer is decidedly regionalist, he stands out for his moderate will, influenced by the apoliticalism professed by Teodor Llorente.

Trénor's Valencian poems are linked to the aesthetic foundations of the preceding cultural movement of the Renaissance: the author himself declares himself a disciple of the writers Jaume Collell, Teodor Llorente and Vicent W. Querol. However, it is worth highlighting the conceptual incorporation of some remarkable technological advances or Catholic propaganda. In practice, he succeeds as a circumstantial poet who found the need to express himself in Valencian through a discontinuous and prolonged lyric for more than forty years.

Finally, the unique profile of Leopold Trénor Palavicino should be highlighted: he is one of the few contemporary Valencian aristocrats who produced literature in their own language. What's more: the activism developed in Lo Rat Penat and the Valencian Culture Center demonstrates the interest that the language of the Valencians has a notable social use and could become a language of culture in order to be used in any communicative field.

ANNEX: IL·LUSTRACIONS

- 1) Retrat de Leopold Trénor Palavicino realitzat a l'oli per Ignasi Pinazo en record de la presidència de Lo Rat Penat (1908-1910) (Molada, 2000: 128)

- 2) Porta de la capella i patis d'esbarjo de l'antic col·legi dels pares jesuïtes en 1882, a la vora de l'actual Jardí Botànic (VV.AA.,2008: 3)

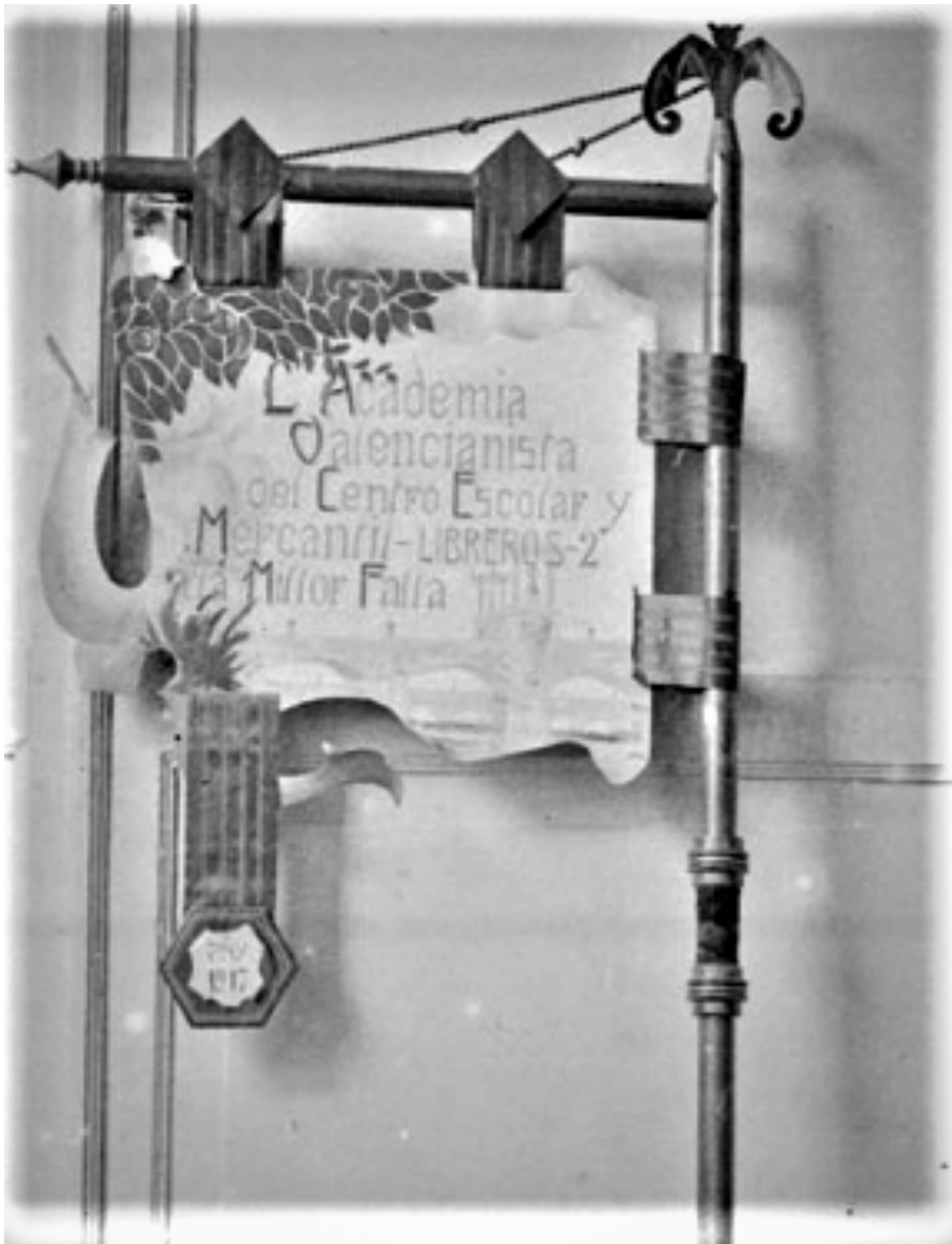
- 3) Partida de cartes a Astúries. Leopold Trénor, a la dreta de la imatge, juga, entre altres, amb Fernando Villaamil, al bell mig de la fotografia, reconegut militar naval de l'exèrcit espanyol.
[<http://castropol.blogia.com/2008/092702-partida-de-cartas.php>]

- 4) Dinar de germanor en agost de 1908 entre els responsables de Lo Rat Penat i els de la revista *el Cuento del Dumenche*. Hi apareix Teodor Llorente dret i, assegut a la seua esquerra, Leopold Trénor. Arxiu personal del professor Rafael Roca.

- 5) Estendard de l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil (1917) per a la millor falla d'aquell any. Col·lecció de fotografies sobre la ciutat de València (Francisco Roglà López, de 1913 a 1930)
[<https://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.do?id=9540>]

- 6) Seu de l'Acadèmia Valencianista del CEM. Col·lecció de fotografies sobre la ciutat de València (Francisco Roglà López, de 1913 a 1930)

[<https://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.do?id=9540>]

- 7) Atrezzo de l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil, (Vilariño, 1914: 12)

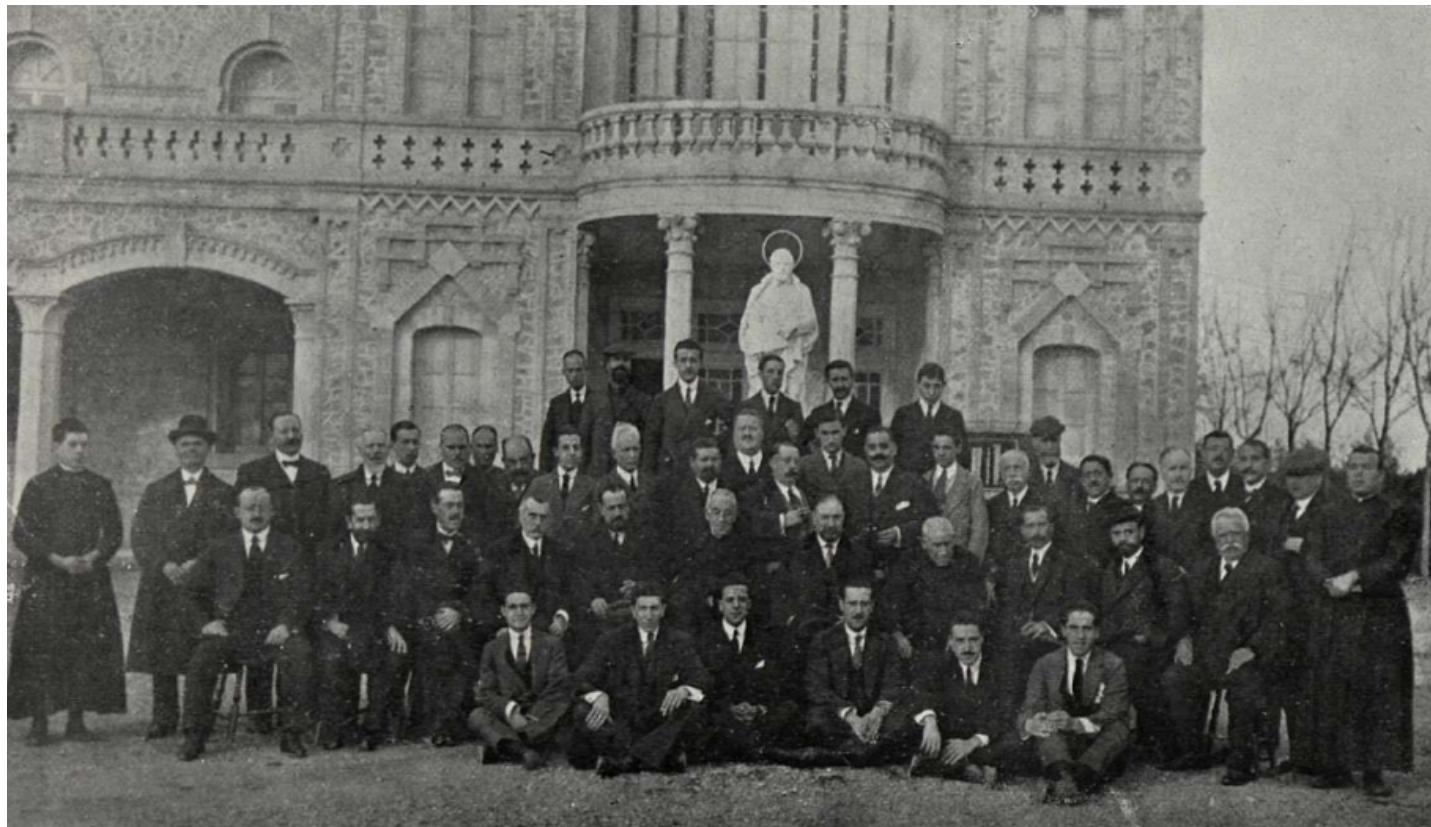
- 8) Membres de la Congregació de la Immaculada, de Sant Lluís i de l'Acadèmia Valencianista del CEM visitant monuments de les comissions falleres. Col·lecció de fotografies sobre la ciutat de València (Francisco Roglà López, de 1913 a 1930) [<https://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.do?id=9540>]

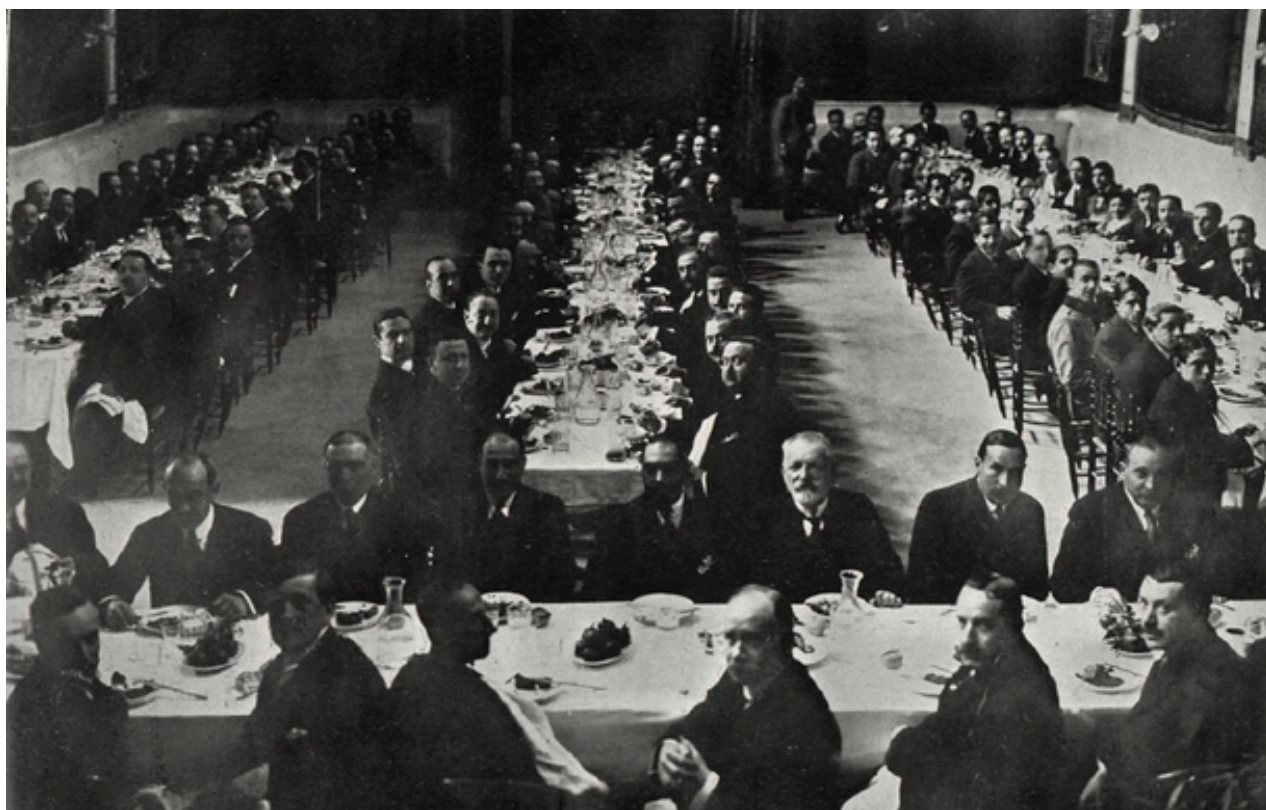
9) Façana de la seu del Centre Escolar i Mercantil (Vilariño, 1914: 6).

- 10) Grup de congregants que assistiren als exercicis espirituals celebrats a la Casa de la Puríssima d'Alaquàs. Entre aquests apareix Leopold Trénor (dret, el cinqué de dreta de la fotografia). *Oro de Ley*, núm. 44 (25-II-1917), p. 84.

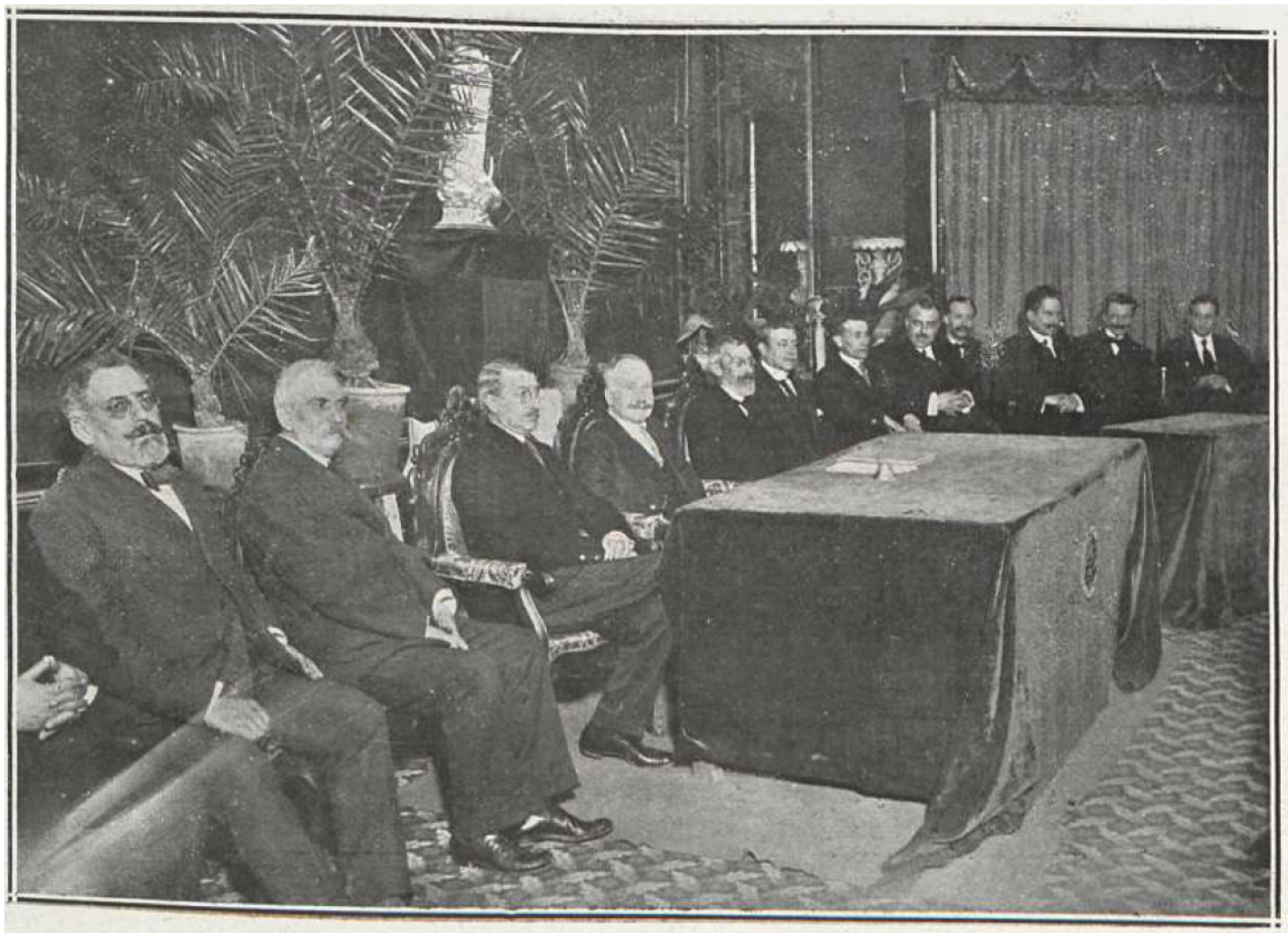
- 11) Dinar amb què obsequiaven tots els anys els pares de la Companyia de Jesús als antics col·legials, el dia de la festivitat del sant Patriarca. Leopold Trénor presideix l'acte, girat i mirant a càmera, al centre inferior de la imatge. *Oro de Ley*, (25-III-1917), p. 139.

12) Visita d'una representació de regionalistes catalans a la seu del Centre Escolar i Mercantil. *Oro de Ley*, núm. 73, (20-I-1918), p. 43.

- 13) Leopold Trénor, al bell mig de la fotografia, presideix la conferència de Jaume Bofill i Mates al saló del Centre Escolar i Mercantil. *Oro de Ley*, núm. 74, (27-I-1918), p. 55.

14) Banquet organitzat pel Centre Escolar i Mercantil en homenatge als vells a la fàbrica de Trénor y Compañía de Vinalesa. *Oro de Ley*, (6-VII-1919), p. 357.

- 15) Benedicció del banderí de la Legió Catòlica per part del prelat del col·legi jesuïta. Els padrins de l'acte foren Antonia Salinas de Da Pena i Leopold Trénor, qui apareix al costat esquerre d'ella. *Oro de Ley*, (15-VI-1926), p. 217.

- 16) Excursionistes de l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil a la porta del Castell de Xàtiva. *Cultura Valenciana*, núm 1, (1926) p. 30.

17) El doctor Irurita, el bisbe de Lleida, el capità general i el governador civil de València, el president de l'Audiència de València, l'alcalde de la ciutat, el fiscal de S. M. i el delegat d'Hisenda, en eixir de la Missa de Comunió dels exercicis del Centre Escolar i Mercantil. *Oro de Ley*, núm. 285 (30-IV-1927), p. 76.

18) Comissió del Centre Escolar i Mercantil en eixir d'una recepció celebrada a Capitania General en motiu de l'aniversari del rei Alfons XIII. Leopold Trénor hi apareix a l'esquerra del capellà. *Oro de Ley* (31-V-1928), p. 96.

19) Acta manuscrita d'una de les sessions en què Trénor participà al Centre de Cultura Valenciana. «Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (25-X-1929), p. 43.

Sancho Sivera
Juan Manuel Martí
Florentino
Cortina
Ripollis
Trénor
Manant
Primitivo Gómez

En la ciudad de Valencia a veinticinco de Octubre de 1929 se reunió, previa convocatoria, en el Salón del Consulado de la Lonja los pres. anotados al margen en Junta general del Centro de Cultura Valenciana. Hasta la sesión a las diecisiete horas y quince minutos fue leída el acta de la anterior que es aprobada.

ÍNDIX ANTROPONÍMIC

- Aguiló Fuster, Marià 10, 20, 67
 Aguirre Matiol, Josep 105, 106, 116
 Albafull Vidal, Antoni 45
 Alberola Serra, Enric 62
 Alcover i Maspons, Joan 267
 Alcover Sureda, Antoni Maria 42, 43, 44, 63
 Almarche, Francesc 62, 71, 73
 Álvarez de Toledo, Elvira 13, 35
 Álvarez Rubiano, Enric 56
 Amengual Oliver, Jeroni 121
 Amorós, Ciril 59
 Andreu i de la Cerda, Balbino 61
 Andreu i de la Cerda, Rafaela 61, 112, 115, 219
 Archilés, Ferran 69
 Arroyo, Josep 105
 Asins, Pasqual 12, 116
 Avilés, Juan 35
 Ayala, Ángel 30
 Azaña, Manuel 78
 Badenes Dalmau, Francesc 105, 116, 241, 267
 Barberà, Faustí 16
 Baró de Cortés 61
 Baró de Sant Petrillo 78, 79
 Baudelaire, Charles 17
 Bayarri, Josep Maria 11, 12, 41, 44, 48, 56, 67, 111, 116
 Benavent, Jacint 71
 Beneyto Pérez, Joan 55, 56, 58, 77
 Berga Garcia, Honorat 61, 106
 Blasco Ibáñez, Vicent 11, 28, 32, 53
 Bòdria, Josep 11, 59, 60, 62, 71, 105, 241
 Bofill Mates, Jaume 42, 48, 49, 299
 Bonet Alcantarilla, Pere 45
 Bono, Gaspar 23
 Bordalba 241
 Bort, Joan 72
 Bru Rico, Antoni 50
 Brucelli Juan, Brigida 18, 19
 Bütler, José María 23
 Caballero, Francesc 12, 116
 Cabré, Agustín 23
 Cabrelles, Ramon 14, 105, 241
 Cabo, Francisco 74
 Calvo Acacio, Vicent 73
 Canalejas, Josep 110, 115, 148
 Capuz, Miquel 45, 47
 Cardona Vives, Joan Baptista 68, 81, 91, 94, 117, 121, 122, 266
 Carrau, José María 37
 Carreres Zacarés, Salvador 74, 75, 76
 Castanyer Fons, Angelí 12
 Cebrian Ibor, Lluís 64, 74
 Cebrian Mezquita, Lluís 9, 12, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 76, 77, 105, 116, 316
 Cebrian, Santiago 116
 Chabàs, Roc 57, 63
 Chapí 241, 56, Climent, Josep Daniel 10, 43, 59, 75
 Cociña de Llansó, Camèlia 267
 Collell, Jaume 83, 87, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 109, 118, 284, 286
 Colom, Juan 241
 Colomer, Agustí 52
 Comba Comba, Amèlia 9, 13, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 33, 36, 37, 39, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 77, 79, 80, 100, 122, 123
 Comes, Vicent 30, 33, 35, 37, 38
 Conejos de la Llave, Josep 24, 32, 33, 34, 38
 Cortina Peres, Manel 62, 74
 Costa i Llobera, Miquel 267
 Costell Lozano, Vicenç 267
 Cucó, Alfons 16
 Crespo, Isidre 2
 Dameto i Cotoner, Nicolau 267
 D'Albadal Calderó, Raimon 48
 De Borbó, Alfons XIII 34, 304
 De Borbó, Maria Teresa 65, 67
 De Cervantes, Miguel 35, 100
 De Cidon, Antoni 267
 De la Torre, Josep Maria 105
 De las Heras, Elena 35
 De Loyola, Marqués 57
 De Loyola, Sant Ignasi 27, 39
 D'Ors, Eugeni 42, 83
 Duran i Tortajada, Enric 73
 Duran Tortajada, Miquel 73
 Escalante, Eduard 105, 112, 115, 235
 Escartí, Vicent Josep 2, 10
 Espiau, Joan 105
 Espinosa Ventura, Manel 62
 Esteve Victòria, Josep Maria 12, 56,
 Esteller, Angelí 53
 Fayos Antoni, Francesc 59, 60
 Ferrandis, Santiago 16,
 Ferrandis Luna, Salvador 73
 Ferrando Francés, Antoni 2, 10, 16, 28, 63
 Ferrer, Luís 72
 Ferrer, Sant Vicent 40, 44, 104, 227, 228
 Ferrer i Bigné, Rafael 105
 Fullana, Lluís 42, 43, 56, 74
 Fuster, Joan 13
 Garcelan, José 40
 Garín Ortíz de Taranco, Felip Maria 56
 Garrido Juan, Ricard 53, 56
 Gasch, Josep 79
 Gascón, Miguel Ángel 282
 Gil i Calpe 74
 Gil Perotín 48
 Gil Senís, Juan 51, 52
 Giménez Fallos, Josep Maria 42, 43, 44, 45, 47, 48, 52, 56
 Gimeno Puchades, Miquel 83, 89, 123
 Giner Santantoni, Manel 62
 Gisbert, Manuel 72

González Martí, Manuel 71, 74
 Gómez, Constantí 74
 Gómez Serrano, Nicolau Primitiu 56, 72, 75, 76, 77, 78, 79
 Guarnier, Lluís 20, 56, 73
 Guerrero, Pedro 23
 Gutiérrez Márquez, Jesús 41
 Herrero, Sebastián 30
 Hueso 241
 Huguet, Gaetà 76
 Ibáñez Martín, José 52
 Iranzo, Víctor 105
 Irurita, Manuel 303
 Izquierdo Alcaide, Juan 121
 Izquierdo Anrúbia, José 20, 21, 28
 Janini, Rafael 52
 Labaila, Jacint 105
 Llano, Francesc 72
 Llombart, Constantí 10, 11, 45, 59, 60, 105
 Llorente Olivares, Teodor 10, 11, 14, 28, 29, 64, 70, 71, 74, 80, 83, 87, 92, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 112, 114, 117, 120, 121, 225, 267, 284, 286, 290
 Llorente Falcó, Teodor 12, 56, 79, 80
 Lluch Arnal, Emilio 74
 Llull, Enrique 23, 24, 32
 Llull, Pasqual 50
 Llull, Ramon 75
 López, Julio 35, 36
 Lucia Lucía, Lluís 37, 53, 71, 72, 73
 Machancoses, Isidre 53, 56
 March, Ausiàs 44, 60, 100, 104, 105
 March 241
 Mateu, Francesc 118
 Martí Esteve 74
 Martí, Manuel 37
 Martí Sanchis, Manuel 72
 Martínez Aloy, Josep 60, 72
 Martínez Ferrando, Eduard 51
 Martínez Martínez, Francesc 56, 62, 72, 74, 76
 Martínez Martínez, Josep 48
 Martínez, Daniel 116
 Màrtir, Sant Vicent 82, 84, 98
 Melo, Prudenci 72
 Millón, Juan Antonio 73
 Mir, Vicente 34
 Miralles, Claudi 56
 Molada, Angela 62, 63, 71, 72, 287
 Monforte Bàguena, Albert 41
 Monlleó, Rosa 24
 Monmeneu, Josep 72
 Morató Grau, Josep 45
 Morera Galícia, Magí 46
 Moure Trénor, Gonzalo 8, 9
 Muga 48
 Muñoz Barrachina, Manuel 62
 Mussolini, Benito 34
 Mustieles Perales, Jacint Maria 62
 Nuñez Robres, Fernando 30
 Oliag Miranda, Luis 35, 36
 Olmos Cercos, Enric 55
 Ortín Benedito, Bernat 12
 Palanca Pons, Albert 41
 Palanca, Antoni 105
 Palanca Pons, Albert 41
 Palanca, Francesc 231, 241
 Palavicino i Doria, Ambrosio 19
 Palavicino Ibarrola, Josefa Isabel 18, 19, 21, 28
 Palavicino Vallés, Vicent 19
 Pardo Bazán, Emilia 108
 Pardo de Donlebún, Sancho 22
 Pardo de Donlebún i Pascual, Arias 22
 Pardo de Donlebún i Rojas, Rosario 13, 18, 21, 22, 80, 111, 117
 Pastor Aicart, Joan Baptista 105
 Pastor Banyuls, Víctor 10, 16, 20, 24, 25, 59, 68
 Penas Fiol, Juli 62
 Perales, Germán 39
 Pérez de Castro, José Luís 13, 14
 Peris Gómez, Isidor 12, 44, 115, 121
 Pérez Lucia, Joan 48, 71
 Piera, Josep 14
 Piontelli 241
 Pizcueta, Adolf 76
 Pizcueta, Fèlix 105
 Pons, Anaclet 18, 19
 Porter, J. 76
 Prat, José 23
 Primo de Rivera, Miguel 6, 34, 35, 36, 45, 56
 Puig Espert, Francesc 12, 73
 Puig i Torralba, Josep Maria 60, 106, 241
 Querol Campos, Vicent W. 10, 20, 59, 68, 83, 87, 101, 104, 105, 106, 107, 112, 115, 234, 286
 Querol Bartual, Ricard 62
 Ramírez, Josep 52
 Ramon Giménez, Climent 41
 Recio, Carles 116
 Revuelta, Manuel 23, 24, 32
 Ripollés, Vicent 74
 Roca Ricart, Rafael 2, 10, 11, 29, 40, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 76, 81, 82, 91, 101, 102, 117, 121, 122, 261, 266, 269, 290
 Rodrigo Lizondo, Mateu 63
 Rodríguez de Varcárcel, Joaquín 30
 Rodríguez Fornos, Ferran 72
 Rodrigo Botet, Josep 35
 Rodrigo Partegàs, Josep 62
 Rogent Massó, Elies 45, 48
 Roglà López, Francisco 291, 292, 294
 Rojas Galiano, María Luisa 22
 Ros, Joaquín 36
 Ruiz-Llopis, Amparo 22
 Ruiz Rodrigo, Cándido 29, 30, 31
 Ruiz Tomàs. Pere 55
 Rusñol Prats, Albert 48
 Sala, Daniel 59, 61, 102, 106, 110
 Salinas de da Pena, Antonia 301
 Salvà i Ripoll, Maria Antònia 267
 Salvador, Carles 12, 76, 77
 Sánchez Gozalbo, Ángel 75

Sanchis Bergon, Josep 30
 Sanchis Guarnier, Manuel 62
 Sanchis Sivera, Josep 56, 73, 74, 75, 76, 121
 Sancho, Blai 60
 Sanjurjo, José 78
 Sarthou Francesc, Carles 62, 68, 71, 117, 266, 269
 Sauret, Pare 24
 Schädel, Bernhard 63
 Seguí, Romà 29
 Serna, Justo 18, 19
 Simbor, Vicent 17, 51, 100
 Solà, Prudenci 28
 Soler March, Leonci 48
 Soriano, Rodrigo 32
 Suárez, Lluís 71
 Subeyas Bach, Modest 241
 Terrero, Josep 72
 Tosti, Francesco Paolo 241
 Tous i Maroto, Josep Maria 267
 Trénor Arróspide, José María 23
 Trénor Arróspide, Vicente 23
 Trénor Brucelli, Bernardino 19
 Trénor Brucelli, Elena 19
 Trénor Brucelli, Enrique 19, 21
 Trénor Brucelli, Federico 19, 21
 Trénor Brucelli, Ricardo 18, 19, 20
 Trénor Brucelli, Tomás 19
 Trénor Catalayud, Carlos 23
 Trénor Catalayud, Javier 23
 Trénor Catalayud, Luís Francisco 23
 Trénor de Azcárraga, Javier 23
 Trénor de Azcárraga, Marcelo 23
 Trénor de Setmenat, Ricardo 23
 Trénor Despujol, Enrique 23
 Trénor Despujol, Eulogio 23
 Trénor Keating, Thomas 18, 21
 Trénor Lamo de Espinosa, Enrique 23
 Trénor Martín, Gracia 8
 Trénor Montesinos, Enrique 21, 30
 Trénor Palavicino, Federico 21
 Trénor Palavicino, Ricardo 28
 Trénor Palavicino, Tomàs 14, 19, 57, 62, 65, 71
 Trénor Palavicino, Vicent 35
 Trénor Pardo de Dondebún, Concepción 21
 Trénor Pardo de Dondebún, Ignacio 21, 23
 Trénor Pardo de Dondebún, Javier 21, 23
 Trénor Pardo de Dondebún, José María 21, 23
 Trénor Pardo de Dondebún, Leopoldo 21
 Trénor Pardo de Dondebún, Luís 21, 78
 Trénor Pardo de Dondebún, M. del Carmen 21
 Trénor Pardo de Dondebún, María Luísa 21, 125
 Trénor Pardo de Dondebún, María Teresa 21
 Trénor Pardo de Dondebún, Rosario 21
 Trénor Puig, Rogelio 23
 Trénor Puig, Tomás 8, 18, 21, 23
 Trénor Suárez de Lezo, Luís Javier 23
 Trénor Trénor, Fernando 23
 Trénor Trénor, Ignacio 23
 Trénor Trénor, Ramón 23
 Trénor Trénor Tomás 23
 Valiente, Francesc 12
 Valls, Rafael 31, 33, 34, 37
 Varcárcel Pío de Saboia, Antonio 64
 Ventosa Calvell, Joan 45, 46
 Verdaguer, Jacint 42, 50, 94, 101, 102
 Verdeguer, Salvador 12
 Verger, Eduard J. 14
 Vicent, Antonio 37
 Viciano, Pau 56, 57
 Vila Martínez, José 73
 Vilariño, Remigio 31, 32, 33, 293, 295
 Vilella, Emili 45, 47, 50
 Villaamil, Fernando 289
 Villalonga, Ignasi 48, 51, 52, 56, 73
 Zabala, Arturo 73
 Zalbidea Berenguer, Alaitz 2
 Zapater i Esteve, Josep Maria 267
 Zapater Rodríguez, Josep Maria 62
 Zaragozá Andreu, Josep 41, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 116

BIBLIOGRAFIA DE LEOPOLD TRÉNOR

- CALDERÓN DE LA BARCA, P. ET AL. (1936) *Psalle et Sile, poema de D. Pedro Calderón de la Barca*. València: Miguel Juan.
- TRENOR, L. (1895). *Ramellet de versos*. València: Josep Ortega.
- (1897) *Accidentes eléctricos. Efectos patológicos*. Valencia.
- (1898), *Flors de paper*, València, Impremta M. Alufre.
- (1899) *Electrotecnia popular: problemas prácticos de las unidades industriales*, València, Impremta M. Alufre.
- (1900) *La pequeña industria: revista popular de electricidad, motociclismo, artes e industrias*. Valencia: Imp. Tipografía Moderna.
- (1901) «Al insigne marino Fernando Villaamil en la solemne inauguración de la lápida erigida a su memoria en Serantes», *Revista popular de electricidad La Pequeña Industria*, n. (?), pp. 193-208
- (1902) «Fernando Villaamil», *Revista popular de electricidad La Pequeña Industria*, n. 22, pp. 338-341.
- (1902) «La lápida de Serantes», *Revista popular de electricidad La Pequeña Industria*, n. 23, pp. 365-367.
- (1902) «Los organizadores de la fiesta», *Revista popular de electricidad La Pequeña Industria*, n. 23, pp. 367-368.
- (1907), *A María Guerrero*, València: Asociación Valenciana de Caridad.
- (1908) *Para nosotros solos. Poesías íntimas*. València: Pubul y Morales
- (1908) *Memoria que ante el Consejo Superior presenta en nombre de la Junta Central su secretario Don Leopoldo Trenor exponiendo el movimiento económico administrativo desde el día 20 de julio de 1906 hasta el 31 de diciembre de 1907* València: Asociación Valenciana de la Caridad.
- (1909) *Recuerdo de la primera comunión de M.a Luisa Trénor y Pardo de Donlebún.. Afectos de una niña piadosa*. València.
- *ante la... Sagrada Mesa. Recogidos por L. T. P.* Valencia, 1909;
- (1909) *Discurs llegit en la solemne sessió dels Jocs Florals de Lo Rat Penat lo dia 6 de juny de MCMLX per son president En Leopold Trénor*. València: Tipografía Moderna.
- (1912) *La casa de Bethania: Formación de un alma femenina en la acción social*, València: Tipografía Moderna.
- (1913) *Juan Murías*, València: Tipografía Moderna.

- (1914) *El amo de casa*, València: Librería religiosa M. Berenguer.
- (191?) *El apóstol del Amo de Casa. Segunda parte de «El Amo de Casa». Una jornada del P. Mateo Crowley en Valencia.*
- (1915) *Poesies*. València: Agrupació Pro Poesia Valenciana.
- (1920) *¿Qué pasa en limpias?: Notas en la cartera de un vidente*, València, Tipografia Moderna.
- (1924) *El crimen de la plaza de Rodrigo Botet: la edad de hierro y la edad de piedra en la escultura callejera valenciana, mirando al porvenir*, València: Tipografia Moderna.
- (1927) *Juan de Yepes, medio fraile y doctor de la Iglesia : una peregrinación por los paisajes de San Juan de la Cruz*. Madrid: Voluntad.
- (192?) *La aristocracia y la guerra*, València: Tipografia Moderna.
- (1936) *Por tierras de olivar: estampas andaluzas de dolor y de fuego*. València: M. Juan.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

- ANON. (1908) *Poetes valencians contemporanis*. Barcelona: L'Avenç.
- ANON. (2009) *Trenor: l'exposició d'una gran família burgesa*. València: Universitat de València.
- ARCHILÉS, F. (2007), «La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional», *Anuari Verdaguer*, n. 15, pp. 483-519.
- ASOCIACIÓN DE ANTIGUOS ALUMNOS DEL COLEGIO DE SAN JOSÉ DE VALENCIA, (1959), *Catálogo de los Antiguos Alumnos del Colegio de San José de Valencia (1870-1960)*, València: Imprenta Ortizá.
- BAYARRI, J. M. (1915), *Llaus lírics*, València: Agrupació Pro Poesia Valenciana
- (1915b), *Precs de pau*, València: Tipografia Josep Maria Ballester.
- (1966), *Bayarri Autoviogràfic. A trenq de 80 anys*, València: Edicions Bayarri.
- BOIRA, J. V. (2006), *València i Barcelona: retorn al futur: l'Exposició Regional de 1909* València: Edicions 3 i 4.
- CLIMENT, J. D. (2004). *L'Obra lingüística de Lluís Fullana i Mira*. Paiporta. Denes.
- (2007) *Les Normes de Castelló: l'interès per la llengua dels valencians al segle XX*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2018) *L'interès per la llengua dels valencians. Personatges, llibres i fets*, Valencia, Drassana.
- (2021), *Les Normes de Castelló*, València: Diputació de València.
- COMBA, A. (1965) *Biografia d'un president de Lo Rat Penat, ja mort, amb descripció de les seues activitats relacionades amb aquest centre*, València: Lo Rat Penat (Inèdit).
- COMES V. (2013) *En el filo de la navaja*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- CUCÓ, A. (1971) *El valencianisme polític: 1874-1936*. Barcelona: Lavínia.
- DE LAS HERAS, E. (2003). *La escultura pública en Valencia. Estudio y catálogo*. Tesi doctoral.
- DIVERSOS AUTORS (2014) *La regió de l'Exposició*. València, Universitat de València.
- FERRANDIS S. (2021) *Faustí Barberà: Els orígens del valencianisme polític*. Catarroja: Perifèric.
- FERRANDO A. & NICOLÁS M. (2011) *Història de la Llengua Catalana*. Barcelona: Editorial UOC.
- (2019) *Fabra, Moll i Sanchis Guarner*. València, Publicacions de la Universitat de València

- (2021) *Llorente i Blasco Ibáñez : entre la política i la literatura : (a propòsit, sobretot, de la guerra de Cuba*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- FERRER, L. (2000) «Anys difícils (1935-1955)», dins *Història de Lo Rat Penat*, València: Lo Rat Penat.
- FUSTER, J. (1956). *Antología de la poesía valenciana*, Barcelona, Selecta.
- GARCELÁN, J. (2021) *La cultura a la Universitat de València*. València. Publicacions de la Universitat de València.
- GRAN ENCICLOPEDIA DE LA REGIÓN VALENCIANA (1973) «Leopoldo Trénor Palavicino», v. 7. València:
- GIMENO, M. (1906), *Flors marcides*, València, Tipografia Moderna.
- GUARNER, L. (1976) *Poesía y verdad de Vicente W. Querol / Luis Guarnier*. Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo.
- GUERRERO, P. (2018) «Análisis y reconstrucción històrica de la manzana del Colegio San José de los Padres Jesuitas de Valencia. Un espacio urbano educativo». [<https://m.riunet.upv.es/handle/10251/114492>].
- LA ALMUDAINA (1909), *Mallorca á Valencia. Fiesta de la poesía*. Palma de Mallorca: Tipografía de Amengual y Muntaner.
- LLORENTE, T. (2016). *Poesies i proses valencianes*. Estudi i edició de Rafael Roca Ricart. València, Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i Investigació.
- LLULL, E. & REVUELTA, M. (1997) *Jesuitas y pedagogía : el Colegio San José en la Valencia de los años veinte*, Madrid: Universidad Pontificia Comillas.
- LO RAT PENAT (1923), *Corona oferta per la societat Lo Rat Penat a la Mare de Déu dels Desamparats ab motiu de la seua canònica coronació*, València: Impremta de Josep Olmos.
- LÓPEZ, J. (2014). *La Dictadura de Primo de Rivera en la provincia de Valencia. Instituciones y políticos*. Tesis doctoral.
- MARTÍ, M. (2006), «La societat valenciana de la Restauració (1875-1914): estabilització del domini burgès i contestació renovada», dins *Història del País Valencià*, Barcelona, Edicions 62.
- MARTÍ-BADIA, A. (2020) *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- MARTÍNEZ F. (2000). *Historia de Lo Rat Penat*. València: Lo Rat Penat.
- MAS, M. A. (1973) *Gran enciclopedia de la región valenciana / [dirección editorial, Miguel Angel Mas Ivars]*. Valencia: Gran Enciclopedia de la Región Valenciana.

- MILLÓN, J. A. (2007) *Lluís Guarnier: el legado de una pasión literaria*. València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Esport.
- MIR V. R. (1995), «Elecciones, partidos y políticos en la Valencia del siglo XX», *Historia de la Diputación de Valencia*. València: Servei de Comunicació i Relacions Exteriors de la Diputació de València.
- MOLADA, A. (2000) «L'estil llorentí (1902-1935)», dins *Història de Lo Rat Penat*, València: niLo Rat Penat.
- NICOLAU PRIMITIU et al. (2010) *Dietaris 1936*; [introducció, revisió i notes, Emili Casanova Herrero i Josep Daniel Climent Martínez. València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Esport, Biblioteca Valenciana.
- (2020) *Dietaris 1937*; [introducció, revisió i notes] Josep Daniel Climent Martínez i Emili Casanova Herrero. 1ª edició. València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Esport.
- PASTOR, V. (2017) *Vicent W. Querol i l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València (1870-1876)*, València, Universitat de València.
- (2021), «Leopold Trénor Palavicino, a través de la Biografia d'un president de Lo Rat Penat, ja mort, amb descripció de les seues activitats relacionades amb aquest centre, d'Amèlia Comba Comba (1965)». *Scripta (València)*. [Online] 17176–.
- PERALES, G. (2009) *Católicos y liberales: el movimiento estudiantil en la Universidad de Valencia, 1875-1939*. Valencia: Publicacions de la Universitat de València.
- PIERA, J. (2012) *El somni d'una pàtria de paraules: (biografia de Teodor Llorente)*, Alzira: Bromera.
- PIQUERAS Sánchez, & Dolç i Soriano, C. (2008). *Botànic - Jesuïtes. Un paisatge compartit: [catàleg: Sala de exposicions del Jardí Botànic de la Universitat de València 17 de juny-28 de setembre 2008] / [coordinació general Norberto Piqueras Sánchez; textos Carles Dolç i Soriano ... [et al.].* Universitat de València.
- PONS, A./ SERNA, J. (2009), «Trenor. Fets i paraules» dins *Trenor. La exposició de una gran familia burguesa* Publicacions de la Universitat de València, València.
- RECIO. C. (2006). *Josep Maria Bayarri: el nacionalismo valenciano / Carles Recio Alfaro*. València. Ajuntament de València.
- ROCA R. (2006) «Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana», Tesi Doctoral, València, Universitat de València.
- (2007a) *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*. València: Institució Alfons el Magnànim.

- (2007b) *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- (2011) *La Renaixença Valenciana i el redescobriment del país: el Centre Excursionista de Lo Rat Penat: (1880-1911)*, Paiporta: Denes.
- RUIZ, C. (1980) *La acción social católica en Valencia y la educación del proletariado (1.891-1.917)*. Tesi doctoral,
- RUIZ-LLOPIS, A. (2011) «La sociedad Trenor y Cia. (1838-1926): Un modelo de negocio familiar e industrial en la España del siglo XIX.», *Revista de historia industrial*. n. 45, 15–42.
- SALA, D. (2000) «Naiximent de Lo Rat Penat (1878-1902)», dins *Història de Lo Rat Penat*, València: Lo Rat Penat.
- SANCHIS GUARNER, M. (1972) *La ciutat de València: síntesi d'història i de geografia urbana*, València, Publicacions de l'Ajuntament de València.
- SANCHIS SIVERA, J., (2021) *Viatge a Escandinàvia (1911)*. València: Institució Alfons el Magnànim, Centre Valencià d'Estudis i Investigació.
- SEGUÍ, R. (2017) «La tipografia moderna: antecedents i fundació». *Pasiones bibliográficas II*, València: Societat Bibliogràfica Valenciana Jerònima Galés, pp. 125-140.
- SIMBOR, V. (1988). *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939)*, València: Institut de Filologia Valenciana.
- TRENOR PUIG, T. (2009), «Temps present. Els passats de la família Trenor» dins *Trenor, La exposición de una gran familia burguesa*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- VALLS, R. (1992). *La Derecha Regional Valenciana : el catolicismo político valenciano (1930/1936)*. València, Alfons el Magnànim.
- VERGER, E. J. (1983) *Antologia dels poetes valencians*. València: Alfons el Magnànim.
- VICIANO, P. (1996). «Una proposta historiogràfica conservadora. El medievalisme en la revista "Cultura Valenciana"» (1926-1931), *El contemporani: revista d'història*, n. 9, p. 21.26.
- VILARIÑO, R. (1914), *Los hombres de mañana*, València: Tipografía Moderna.
- VV.AA. (2008), *Botànic-Jesuïtes. Un paisatge compartit*. València: Universitat de València.
- ZALBIDEA, A. (2019), *Nicolau Primitiu Gómez Serrano: Memòria privada i consciència valencianista*, València: Publicacions de la Universitat de València.

WEBS

Izquierdo, José (2016) «Los Trenor en Anna», Biblioteca Virtual la Sierra, març de 2015, [<http://biblioteca.fundacionlasierra.org/content/los-trenor-en-anna>]

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu de la Reial Acadèmia de Cultura Valenciana

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (1-5-1929, pp. 38-39).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV 25-10-1929, pp. 43-45).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (25-1-1930, pp. 50-51).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (25-1-1930, pp. 50-51).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (22-5-1930, p. 58).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (11-12-1930, pp. 67-68).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (4-1-1932, pp. 82-84).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (4-3-1932, pp. 86-87).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (5-6-1935, p. 29).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (12-11-1935, pp. 33-34).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (3-2-1936, p. 39).

«Junta General del Centro de Cultura Valenciana». Actas del CCV (15-6-1936, p. 45).

Arxiu de la Reial Societat d'Amics del País de València.

«Correspondencia de sociedades, 1910», «Actas de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia (1776-1980)». Biblioteca de la RSEAPV

Biblioteca de Catalunya. Fons personal de Marià Aguiló

Aplec de correspondència rebuda de Vicent W. Querol (1864-1882)

Disponible en línia a [<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/fpmagullo/id/15060/rec/1>]

Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu

- Fons Lluís Cebrian Mezquita, Biblioteca Valenciana (València)

«Carta de Francesc Fayos al secretari de Lo Rat Penat», (ES.462508.BVAPI/ALCM V CA// ALCM 611).

«Carta de Josep Martínez Aloy a Lluís Cebrian», (ES.462508.BVAPI/ALCM C//ALCM 458).

«Carta de Leopold Trénor a Lluís Cebrian», (ES.462508.BVAPI/ALCM DPyF DAs LRP C//ALCM 119).

«Besamà del President de l'Acadèmia Valencianista del Centro Escolar y Mercantil al Director Degà del Centro de Cultura Valencianan», (ES.462508.BVAPI/ALCM DL CCV C//ALCM 232)

«Carta de Lluís Cebrián Mezquita al presidente de la Academia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil de València», (ES.462508.BVAPI/ALCM C//ALCM 354).

- Fons Francesc Almela i Vives, Biblioteca Valenciana (València)

Arxiu Almela i Vives, caixa 91